

**სვანური ტექსტები და
ლექსიკა
ქართული თარგმანით**

ბალსჯემოური კილო

მასალა შეკრიბა, რედაქცია და სიტყვასიტყვითი ქართული
თარგმანი გააკეთა
ნელი ჩართოლანვა

თბილისი

2003

წიგნში წარმოდგენილი რედაქტირებული და ქართულად თარგმნილი სვანური ტექსტები და ლექსიკა გათვალისწინებულია ფილოლოგებისა და კულტურის ისტორიკოსებისათვის — სვანური ენის, მისი მონათესავე ქართველური ენებისა და ქართული (სვანური) კულტურის შესწავლისათვის, ასევე ფართო მკითხველისათვის, რომელიც დაინტერესებულია სვანეთით — საქართველოს ერთ-ერთი უმშვენიერესი და თვითმყოფადი კულტურის მქონე კუთხით. სვანური მასალის ქართული თარგმანი დახმარებას გაუწევს სვანური ენის შესწავლით დაინტერესებულ პირებს.

მადლობას მოვახსენებ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტს, რომელმაც ხელი შემიწყო ნაშრომის მომზადებაში.

ნ. ჩართოლანი

Edited and translated into Georgian Svan texts and vocabulary make this book interesting for philologists and culture historians to study the Svan, its cognate Kartvelian languages and the Georgian (Svan) culture, as well as for broad readers, interested of Svaneli, one of the most beautiful Georgian regions and its original culture. The Georgian translation of the Svan materials will help a learner to study the Svan language.

I would like to thank Georgian Akademi of Sciences Arnold Chikobava Institute of Linguistics for help me in preparation this book.

N. Chartolani

რედაქტორი ლამარა ბაბლუანი
Editor Lamara Babluani

© ნელი ჩართოლანი
Nelly Chartolani
2003

წინასიტყვაობა

მთელ მსოფლიოში უადრესად აქტუალური იყო¹ და არის მკვლევართა ინტერესი უმწერლობო ენებისადმი, რასაც განაპირობებს თვით ამ ენათა სპეციფიკა და განვითარების გარკვეული თავისებურებანი ლიტერატურის მქონე სალაპარაკო ენასთან შედარებით. ამ მხრივ, არქაული ენობრივი ფორმების მქონე სვანური ენისა და მისი დიალექტების² შესწავლა განსაკუთრებით საინტერესო მასალას გვაძლევს ენობრივი და კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით. რამდენადაც სვანური უმწერლობო ენაა, მისი დროული ფიქსაცია და შესწავლა აუცილებელი და მნიშვნელოვანი საკმეა როგორც თავისთავად სვანურის, ასევე მისი უახლოესი მონათესავე ქართველური (ქართული და მეგრულ-ქანური) ენების სტრუქტურის, ისტორიის, საერთო ქართველური ფუძე-ენისა და აგრეთვე ქართული (სვანური) სულიერი და მატერიალური კულტურის კვლევისათვის.

ამ გარემოებათა გათვალისწინებით, 1983-90-იან წლებში, აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას რჩევით ვაგროვებდი სვანური ენის ბალსზემოური დიალექტის მიხედვით სვანების რელიგიურ შეხედულებათა, ზნე-ჩვეულებათა, საქმიანობის ამსახველ ტექსტებსა და ლექსიკას — ძირი-

¹ ჭერ კიდევ XIX საუკუნის 60-იან წლებში ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, ნატურალისტური მიმდინარეობის წარმომადგენელი — მაქს მიულერი „სამეფო საზოგადოებაში“ წაკითხულ ლექციათა ციკლში აღნიშნავდა უმწერლობო ენების მნიშვნელობას: „ენის მეცნიერული განხილვის თვალსაზრისით, ჰომეროსის ენას არც მეტი მნიშვნელობა აქვს და არც მეტი ინტერესი ახლავს, ვინემ ჰომენტოების დიალექტებს... ხოლო გარკვეულ პრობლემათა თვალსაზრისით, უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ჰომეროსის პოეზია, ანდა ციცერონის პროზა“. Мюллер Макс, Лекции по науке о языке, СПб, 1865 г. 17, 55. ქართული თარგმანი მოკვყავს არნ. ჩიქობავას ნაშრომის მიხედვით: „ზოგადი ენათმეცნიერება, II, ძირითადი პრობლემები“, თბ. 1983, გვ. 48.

² აკადემიკოსებმა ა. შანიძემ და ვ. თოფურიაამ 1930-იან წლებში საფუძველი ჩაუყარეს სვანური ენის დიალექტოლოგიური მასალების შეკრება-გამოცემას. გამოქვეყნდა „სვანური პოეზიის“ (ბზ.) ტ. I, თბ. 1939. „პროზაული ტექსტების“, I (ბზ., თბ. 1939), II (ბჭე., თბ. 1957), III (ლნტ., თბ. 1967) და IV (ლშბ., თბ. 1979) ტომები. „სვანური ენის ქრესტომათია (ბზ., ბჭ., ლნტ., ლაშბ., თბ. 1978). ა. დავითიანის მიერ შედგენილი „სვანური ანდაზები“ (თბ. 1973). ბოლო ხანებში გამოიცა ვ. თოფურიაასა და მ. ქალდანის მიერ შედგენილი „სვანური ლექსიკონი“ (თბ. 2000) და კარბ. დონდუას — „სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი“ (თბ. 2001). არს. კორძაიას მიერ შედგენილი „სვანური ანდაზები“ (თბ. 2000). კრებულში „ქართველური მეცნიერება“ იბეჭდება „სვანური ტექსტები“ — ლიტერატურული ქართული ვარიანტით (ქუთაისი 2001).. ადრეულ წლებში კავასიის სასწავლო ოლქის ორგანოში. „Сборник материалов“ იბეჭდებოდა სვანური მასალები. მაგრამ არაზუსტად ჩაწერილი. ამ მხრივ გამონაკლისია არსენ ონიანის მიერ ჩაწერილი ლაშხური ტექსტების კრებული (1917) და მცენარეთა სახელების კრებული (1917), გამოცემული პეტროგრადში, ორივე ნიკო მარის რედაქციით.

თადად დარგობრივს, ასევე ნათესაური ურთიერთობების, სხეულის ნაწილების, ზედსართავეებისა და დროის აღმნიშვნელ სახელწოდებებს.

მუშაობის პროცესში გადაწყვეტიტე სვანური ტექსტებისათვის სიტყვასიტყვითი ქართული თარგმანი გამეკეთებინა, რადგან სვანური პროზაული ტექსტების აწკარედული თარგმანი არ გავაჩნია. ამ ხასიათის ნაშრომი გავვიადგვილებს სვანური მასალის გამოყენებას და დავგეხმარება სვანური ენის შესწავლაში, ასევე უფრო თვალნათლივ დავგანახებ, თუ როგორ და რა ენობრივი საშუალებებით ხდება აზრის გამოხატვა სვანურში, რათა გამოვავლინოთ საერთო და განსხვავებული ენობრივი ფორმები სვანურსა და მის მონათესავე ქართულ ენას შორის, ქართველურ ენათა შემდგომი სტრუქტურული და ისტორიულ-შედარებითი კვლევისათვის, აგრეთვე ქართული (სვანური) კულტურის შესწავლისათვის.

სვანური ენის ბალსზემოური დიალექტის მიხედვით ჩავიწერე 644 ლექსიკური ერთეული და 59 ტექსტი, უმეტესად მესტიური კილოკავი (48 ტექსტი), 2 ტექსტია — კალური, 1 — მულახური, 2 — ლენჯერული, 6 — ლატალური. ჩემ მიერ შეკრებილ ტექსტებში შევიტანე აწ განსვენებული ზოგადი ენათმეცნიერებისა და სვანური ენის სპეციალისტის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის — თინათინ შარაძენიძის მიერ ზემო სვანეთში ჩაწერილი, გამოუქვეყნებელი, ენობრივად და შინაარსობრივად საინტერესო სამი ლატალური ტექსტი.²

სვანეთშივე მთქმელებთან შემოწმებული სვანური მასალის მნიშვნელობები დავაზუსტე და მისი თავისუფალი ქართული თარგმანი შევასრულე სვანური ენისა და ქართული (სვანური) კულტურის კარგ მკოდნესთან, აწ განსვენებულ ეთნოგრაფ — მიხეილ ჩართოლანთან, რომელმაც წლების მანძილზე დიდი სამუშაო გასწია სვანეთის საგანძურების გამოვლენისა და შესწავლის საქმეში.³

ამის შემდეგ გავაკეთე სვანური ტექსტების სიტყვასიტყვითი ქართული თარგმანი. შევეცადე დამეცვა სვანური ენის სპეციფიკა, ამიტომ

¹ არსებობს მხოლოდ „სვანური პოეზიის“ და „სვანური ანდაზების“ ზედმიწევნითი ქართული თარგმანები. ცალკეული სვანური წინადადებების სიტყვასიტყვითი ქართული თარგმანის ნიმუშები წარმოდგენილია ლინგვისტებისა და ეთნოგრაფების მეცნიერულ შრომებსა და ლექსიკონებში.

² ლატალურ კილოკავზე დაკვირვებისა და მისი სხვა დიალექტებთან შედარების საფუძველზე საინტერესო ზოგადლინგვისტური თვალსაზრისი ჩამოაყალიბა თ. შარაძენიძემ ნაშრომში: „კოცხალი ენის დიალექტთა მნიშვნელობა ენის განვითარების შესწავლისათვის (სინქრონია — დიაქრონისა და სტატუკა-დინამიკის ურთიერთობასთან დაკავშირებით)“, მონოგრაფიაში: „თანამედროვე ენათმეცნიერების თეორიული საკითხები“, თბ. 1972, გვ. 61-85.

³ მაღლობას მოვასხენებ აგრეთვე ნანა ჩართოლანს — დაუზარებელი კონსულტაციების გაწევისათვის (დაბადებული მესტიაში, ვრკვევა ჩაწერის ტექნიკაში).

პირველ რიგში ამოვდიოდი სვანური ენის სტრუქტურიდან (შესაბამისი ფუნქციის გათვალისწინებით). აქედან გამომდინარე, შეძლებისდაგვარად გავითვალისწინე სვანური ენის ზმნური და სახელური ფორმანტების, ასევე თანდებულებისა და ზმნისართების, კავშირებისა და ნაწილაკების სტრუქტურა-სემანტიკა. დავიცავი სვანური ენის წინადადების წყობა.

თვალსაჩინოებისათვის სვანური ტექსტები და შესაბამისი ქართული თარგმანები მოვათავსე ერთმანეთის პარალელურ სვეტში: ყოველ სვანურ სიტყვას მნიშვნელობით თავისი ქართული ეკვივალენტი შეესაბამება. ტექსტებში წარმოდგენილი სვანური სპეციფიკური ლექსიკა ქართული თარგმანითურთ გამოყოფილია შავი შრიფტით. ფრჩხილებში მოთავსებულია ბალსზემოური დიალექტის ერთ ან რომელიმე სხვა კილოკავში დადასტურებული პარალელური ფორმები, როგორცაა: ჰარაყ (|| ხარაყ || არაყ) — „არაყი“, ზომხა(გჷტ.) და ზუმხა(ლატ.) — „ახალწელიწადი“ და სხვა...

ნაირფეროვანი ფორმები დასტურდება ერთი ინფორმაციის მეტყველების ფარგლებშიც.

სქოლიოებში მოყვანილია სხვადასხვა მკვლევრის შეხედულებები ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით, რაც უფრო გასაგებს ხდის მთლიან კონტექსტს.

სვანურ რელიგიურ დღესასწაულთა ამსახველ ტექსტათვის შედგენილია რელიგიურ დღესასწაულთა კალენდარი, რომელიც აზუსტებს ტექსტებში წარმოდგენილ რელიგიურ მასალას.

ტექსტებისაგან დამოუკიდებლად შეკრებილი სვანური ლექსიკა დავალაგე სემანტიკური ჯგუფების მიხედვით, ლექსიკური ერთეულები (სახელები) წარმოდგენილია სახელობითი ბრუნვის ფორმით, ფრჩხილებში მიწერილი აქვს ნათესაობითი ბრუნვისა და მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებლები, შემდეგ — ქართული განმარტება, ხოლო ატრიბუტებს მიწერილი აქვს შესაძლო ხარისხის ფორმები.

ქვემოთ განემარტავ მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევას თარგმანთან დაკავშირებით: ქართულისაგან განსხვავებით სვანური ენისათვის დამახასიათებელია ზმნის მრავლობითი რიცხვის პირველ პირში ინკლუზივ-ექსკლუზივის გარჩევა. ასეთ შემთხვევებში თარგმანში ქართულ ზმნასთან ნაცვალსახელებით აღვნიშნე სუბიექტთან ან ობიექტთან რომელი პირია ნაგულისხმევი: ინკლუზიური თუ ექსკლუზიური (კონტექსტით ნაგულისხმევი რიცხვით): ელრიდ — „შევდივართ“ (მე და შენ || თქვენ), ხტალაშიდ — „ვთესავთ“ (მე და ის || ისინი), ნამტქა — „გვჩვევია“ (მე და მას || მათ), გუხა — „ვიცი“ (მე და შენ || თქვენ). შესაბამისად ასევე მოვიქეცი კუთვნილებით ნაცვალსახელებთან მიმართებით: გუშგუე — „ჩვენი“ (ჩემი და შენი || თქვენი), ნიშგუე — ჩვენი (ჩემი და

მისი || მათი). ქართულისაგან განსხვავებულია ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისტემებიც.

სვანურში ქართულისაგან განსხვავებით გარჩეულია ძმისა და დის აღმნიშვნელი ტერმინები, როგორც მხოლოდობით, ასევე მრავლობით რიცხვში. ასეთ შემთხვევებში ვუთითებ, თუ რომელი ძმა ან და არის ნაგულისხმევი: მუხუბე — „ძმა“ (ძმა ძმისთვის), ჯემილ — „ძმა“ (ძმა დისთვის), უდილ — „და“ (და დისთვის), დაჩუირ — „და“ (და ძმისთვის), შესაბამისად მრავლობით რიცხვში.

განსხვავებით ქართულისაგან სვანური ენის დაქვემდებარებულ წინადადებაში ხშირად არ იხმარება მაქვემდებარებელი კავშირები: „ერე“ — „რომ“, „შომუჭა“ — „როდესაც“. მის ნაცვალად გამოყენებულია „ეჩქა“ — „მაშინ“ დროის კავშირი: ლიმპარიულ ქაღვრე, ეჩქას ირი ლიქურეშილ — „ლამპრობა გავა, მაშინ იქნება ლიქურეშობა“. ასეთ შემთხვევებში ქართულ თარგმანში სვანური წინადადების წყობა დავიცავი.

მოვიყვან რამდენიმე საინტერესო კონსტრუქციის წინადადებას, განსხვავებულს ქართულისაგან, მაგრამ ბუნებრივს სვანური მეტყველებით. მაგ., თუთ მუზგე უფლიშინისგა, მწა მუზგე ესღვრდა, ეჯი უღლდებულ ლას ოთხთინს ემხუ მანცინ ი სემი ლაყულაშ ჰაში ჰარაყ ი ემხუ ლაყულაშ ნათხუმ(ლატ.) — „თითო მოსახლე. უფლისობაში, რა მოსახლეც მიდიოდა, ის ვალდებული იყო წაედოს ერთი წვრილფეხა და სამი ნახევარზომი მსუბუქი არაყი და ერთი ნახევარზომი ნათავედი (თავი არაყი)“; ნოღ ხეხუ ხაწ მეთლე დარუ ი სამ ლეთ(ლარ.) — „არც ცოლს ჰქონდეს მიკარებული ორი და სამი ღამე“...

შესიტყვებებში: ლიმშაჟს ხონა; ალას ჟი ერ ოხცხა... სუბიექტი მიცემით ბრუნვაშია წარმოდგენილი მოსალოდნელი მოთხრობითი ან სახელობითი ბრუნვების ნაცვალად: „მუშაობამ (მუშაობას) იცის“; „ეს (ამას) რომ გაზრდილა“... ასევე მოსალოდნელი მიცემითი ბრუნვის ნაცვალად ობიექტი შეგვხვდა სახელობით ბრუნვაში: ეჩქას ხეკუეს ჩანთშიაშა (ჩუანთშიაშა) ისგუ უოჯანს(ლატ.) — „მაშინ უნდა ხელი აუხსნა შენს ოჯანს“ (შენი ოჯახი). მამა ხოყაღ ამხანუ ლიზის(გატ.) — „არ უვარგოდა აქეთ ასვლა“ (ასვლას)...

სვანურში ზმნისწინი ხშირად გათიშულია ზმნისაგან სხვადასხვა სიტყვებით: ჩუ დემის ხეზინი... ასეთ შემთხვევებში ზმნისწინი ზმნასთან ერთად ვთარგმნე: „არ წაეკიდება“...

ჩვეულებრივ სვანური „ხან“ თანდებული ფუნქციურად შეესატყვისება ქართულ „გან“ თანდებულს (რუსული „от“), მაგრამ რელიგი-

¹ იხ. ნ. ჩართლანი, ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისტემები ქართულში სხვა ქართველურ ენებთან შედარებით, თბ., 1985.

ური ხასიათის კონტექსტებში შეგვხვდა ქართული „თვის“ თანდებულის მნიშვნელობითაც, რაც ნათლად ჩანს შემდეგი მაგალითის მიხედვით: ფრხი მწიგნანს იმზირ ი ქორან ნაშლობანან — „ზოგი სნეულებისგან (от недоедания) ლოცულობს და ოჯახის მშვიდობისთვის (за мир). სიტყვასიტყვითი თარგმანი იქნებოდა: „მშვიდობისგან, რასაც მოცემული კონტექსტის საპირისპირო მნიშვნელობა აქვს.

სამპირიანი საზედარო¹ ქცევის ზმნები: ლახმანზრი (შეალოცავს)?, ჟი ხამზგრი (დაალოცავს) ფორმები ქართულად ვთარგმნე ლოცვა სახელის სემანტიკური ეკვივალენტის — ვედრების (ლოცვა, თხოვა, ხვეწნა) ზმნური („შე“ ავედრებს) ფორმით, რომელიც სტრუქტურულ-სემანტიკურად ახლოს დგას სვანურ ლახმანზრი, ჟი ხამზგრი ზმნურ ფორმებთან და უფრო ბუნებრივია სალიტერატურო მეტყველებისათვის, ხოლო სიტყვასიტყვითი ქართული თარგმანი ფრჩხილებში მოვითავსე.

მთელი რიგი სვანურისათვის სპეციფიკური ტერმინები ქართულად გადმოვთარგმნე სვანური სახელწოდებებითვე, ოღონდ ქართული გაფორმებით, ხოლო ფრჩხილებში მივუწერე ქართული განმარტება.

იმის გამო, რომ სვანურში ქართულთან შედარებით გარკვეულ შემთხვევებში განსხვავებული მნიშვნელობის გრამატიკული ფორმები და წინადადების წყობა გვაქვს (სპეციალურად არ ვჩერდებით ფონოლოგიურ სისტემათა განსხვავებაზე), ხოლო ჩვენ ლინგვისტური თვალსაზრისით სწორედ ამ თავისებურებათა ჩვენება გვინდოდა, თარგმანი გარკვეულწილად ხელოვნურ ელფერს ატარებს... თავისთავად თარგმნის დროს წამოჭრილი საინტერესო და რთული საკითხების კვლევა სპეციალურ ანალიზს მოითხოვს. ვინაიდან ესაა პირველი ცდა სვანური პროზაული ტექსტების სიტყვასიტყვითი ქართული თარგმნისა, წინასწარ ვიხიდი ბოდიშს იმ ხარვეზების გამო, რომლებიც ნაშრომში შეგვხვდებოდა.

ყველას, ვინც დამეხმარა სვანური მასალის შეკრებასა და თარგმანში, რედაქტირებასა და გამოქვეყნებაში, გულწრფელ მადლობას მოვახსენებ.

¹ საარვისო და საზედარო ქცევის კატეგორიათა ერთმანეთისაგან განსხვავებული ინტერპრეტაციათა ახსნა სხვადასხვა ავტორთან იხ., ჩართოლანი ნ, „ჰანს ფოტო“. თბ. 2000, გვ. 54, 57.

² იხ. თოფურია ვ. სვანური ენა, I. ზმნა, შრომები, I. 1967, თბ. 1967, გვ. 47, 120. ქართული სალიტერატურო ენისათვის იშვიათი „შეალოცავს“ ფორმა გვხვდება სვანების ნაწერებში, როგორც სვანური ენის კალკი: „ამ დღეს ერთი სოფლის მოხუცთაგანი ცალცალკე მოსახლის რიცხვზედ შეალოცავს ზონიანად პურებს“. ნიჟარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, I. თბ. 1962, გვ. 60, 64, საინტერესოა, რომ ანალოგიურ კონტექსტებში ფაფალა გარდაფხაძე-ქიქოძე ნაშრომში: „ქართული ხალხური დღეობები (რაქა-ლეჩხუმი)“, თბ. 1995, ხმარობს „შეილოცავს“. „დაილოცავს“ ფორმებს.

I. დღესასწაულები

1. ლუშნუ ღვნაძარ^{*}

ღვნი¹ ლაზნა ლი ბიზობ,² ლიმგრიე სგუებნე ლადლ.

მერმა ლადლ ლიმგრიე³ ლი ი ხეკუეს ერე, მაჲ ქონება ჯულ-
ტუნდეს (ჯულტუნდეს), ეჯი მაგ ახმარა ი მაგ ოთფანა⁴ ქუნარს.

ეჩანლო ლი ლამპარიჲ ლიფდგა⁵ლ. ეჲ ლადლ ხემზირ მაგ
ქუთაში ლამპარიას.⁶

ეჩანლო ლი მკეახ.⁷ ხოჩამ მკეახ ლადლ ქიშდუარარ⁸ ხაკუხ ი
ლუკუნა/ლ⁹ ფეტურაშ. გუნ ლემზერ ჯარ მკეახს. ხოლამ მკეახ ლადლ
ოხდრის მად შიდ.

ეჩანლო ჯედნი ფერცლობ.¹⁰ ფერცლობ ლადლ ლი ჩაყარხან.¹¹
ხეკუეს ერე უოხდრის ნომა ლაზნეჲ ეჲ ლადლ. ჩაყს ხოჩა ხარ ეჯი.

ეჩანლო ჯედნი სკალდაშ.¹² სკალდაშისგა ჯუქდიათე, ლგეჩხანთე
ხეკუეს აჩეს ი უანდაბშას.¹³

* ტექსტი ჩაწერილია თ.შარაძენიძის მიერ 1945 წ. ლატალში. ტექსტის ენობრივი ანალი-
ზი იხ.: შარაძენიძე თ. სვანური ენის ლატალური კილოკავის ზოგიერთი თავისებურება.
იკე. XVII, თბ. 1970, გვ. 45. ლატალურის ბალსზემოური კილოკავებისგან განსხვავებული
ფორმები ხელნაწერში აღნიშნულია თ.შარაძენიძის მიერ. იხ. გვ. 101, 102. დღესასწაულები
ჩაწერილია იმ თანამიმდევრობით, როგორც მთქმელი ყვებოდა.

I დღესასწაულები

1. სვანური დღესასწაულები

დღესასწაულის¹ დასაწყისი არის ბიხობი,² მარიობის წინა დღე.

მეორე დღეს მარიობა³ არის და უნდა, რომ, რაც ქონება გქონდეს, ის ყველაფერი მოამზადო და ყველაფერი დაუდგა⁴ სულელებს.

შემდეგ არის ღვთისმშობლობა⁵ (მარიამის გაჩენა). იმ დღეს ელოცება ყველა ქუთაისის ლამარიას⁶ (სამარიოს).

შემდეგ არის მუკახი (ჯვართამაღლება).⁷ კარგ მუკახ დღეს ქიშდრები⁸ უნდათ და ლუკენები⁹ ფეტვის. ძალიან უნდა ილოცო (სალოცავი გაქვს) მუკახში. ცუდ მუკახ დღეს სახსნილო არ შეიძლება.

შემდეგ მოდის ფერიცვალება.¹⁰ ფერიცვალება დღე არის ცხენებისთვის (ცხენებისგან).¹¹ უნდა რომ სახსნილო არ ჰქონო იმ დღეს. ცხენს უხდება ის.

შემდეგ მოდის სკალდისი (სკალდაშობა).¹² სკალდაშობაში შორისკენ, წყლის იქითკენ (გალმა) უნდა გავიდეს და შესწიროს.¹³

¹ „დღესასწაული — ესე არს დღე დიდებული და წმიდა. რომელსა შინა თანა-გვაც სხვათა საქმეთა დატევება და მოცლა ვედრებად ღმრთისა“ (საბა).

² ბიხობ — ბიხობი. იხ. აქვე: სვანურ დღესასწაულთა კალენდარი, გვ. 180.

³ ლიმერგი — მარიობა. იხ. გვ. 180.

⁴ ლიფანე — მიცვალებულთა სახელებზე ტაბლის დადგმა და დალოცვა. იხ. გვ. 175.

⁵ ლამარიას ლიფდგალ — ღვთისმშობლობა (მარიამის გაჩენა). იხ. გვ. 180.

⁶ ლამარია ქუთაშიშ — ღვთისმშობლის სახ. ეკლესია ქუთაისში. იხ. გვ. 180.

⁷ მუკახ — მუკახი: ჯვართამაღლება. განსაზღვრება იხ: ჩიმაკაძე ნ, თავისუფალი სვანეთი, ეთნოგრაფიის რედაქციით, ძველი საქართველო, ტფ. 1913, გვ. 28. მხ. აგრეთვე: ქართ. საბ. ენს. ტ. XI, თბ. 1977.

⁸ ქიშდუარ — ყველნარევი მკალი.

⁹ ლუკუნე — ფეტვის ან სიმინდის ხაქაპური. იხ. გვ. 203.

¹⁰ ფერიცლობ — ფერიცვალება. იხ. გვ. 180.

¹¹ ჩვეულებრივ სვანური „ხან“ თანდებული ფუნქციურად შეესატყვისება ქართულ „გან“ თანდებულს (რუსული „от“). მაგრამ რელიგიური ხასიათის კონტექსტებში შეგვხვდა ქართული „თვის“ თანდებულის მნიშვნელობითაც. ეს ნათლად ჩანს შემდეგი მაგალითის მიხედვით: გერხი მწიგნან იმზირ ი ქორან ნაშლობახან — ზოგი სნეულებისგან (от болезней) ლოცულობს და ოჯახის მშვიდობისთვის (за мир) პირდაპირი თარგმანი იქნებოდა — მშვიდობისგან. რასაც იმის საპირისპირო მნიშვნელობა აქვს, რაც კონტექსტით ივარაუდება.

¹² სკალდაშ — სკალდისი (სკალდაშობა) იხ. გვ. 180.

¹³ ლიდბაში — შესაწირაების მიტანა ეკლესიაზე მიშენებულ (ან ცალკე მღვთვ.) ნაგებობაში (ლადბაში), მომზადება და ლოცვა-შეწირვა.

ეჩანლო ვედნი ღალხურ.¹ ღალხურ ღადღლ ქრისდიან ამსტულდლ, ხეკტეს ერე ჩიემ ღახმზრას² ღერბათ ღალხორისგა. მზუმ ჯამიედენს ი მზუმ ჯულუნდეს (ჯულუნდეს), ეჯუმ ხამზგრდს ჩიგარ ღალხორისგა.

ეჩანლო ვედნი ღიგიერგი.³ ღიგიერგი ღადღლ სოფელ უშხუნარ ხატყუბა ი ყუჟარს ითუე⁴ ი ჩანდენი (ჩუნდენი) ჯგრანგმყ. ი ღემზგრ ხარ ეჯ ღადღლ.

შემდეგ მოდის ლალხური¹ (საკრებულო). ლალხურ დღეს ქრისტიანმა ადამიანმა უნდა რომ ყველამ შეავედროს (შეალოცოს, შესწიროს)² ღმერთს ლალხორში. რამდენიც შეგეძლოს და რამდენიც გქონდეს, იმდენს ავედრებდე ყოველთვის ლალხორში.

შემდეგ მოდის გიორგობა. გიორგობა დღეს სოფელი ერთმანეთს შეერთებულია და ზეარაკებს (შესაწირ საქონელს) „იჩენს“³ და დაკლავს ჭვირაგთან (წმ. გიორგის ეკლესიასთან) და უნდა ილოცოს იმ დღეს.

¹ ლალხურ||ლალხორ — საკრებულო. იხ. გვ. 176.

² ჩიქმ ლახმზრას ღერბათ — „ყველამ შეავედროს (შეალოცოს, შესწიროს) ღმერთს“ ამ შესიტყვებაში ლახმზრას წარმოადგენს გარდამავალი ზმნის საზედაო ქცევის ფორმას, რომლის ასეთ სტრუქტურულ-სემანტიკურ ანალიზს გვაწვდის ვ.თოფურია: „ლა-ხ-ა-მეზგრი-ი-ხ — ლა-ხ-მეზგრი-ი-ხ — „შეალოცავენ“ (შდრ. ჩუადმეზრი — ჩუად-ამეზგრი — დალოცავს) და აღნიშნავს საარვისო და საზედაო ქცევათა მორფოლოგიურ-სინტაქსურ თავისებურებებს. — თოფურია ვ. სენური ენა, I, ზმნა. შრომები, I თბ., 1962, გვ. 47. 120 ჩვენთვის საინტერესო ზმნური ფორმები ასე წარმოგვიდგება: საარვ. მი ხტ-ამეზგრი-ი ეჩას — „მე ელოცავ მას“; საზ: მი ხტ-ამეზგრი-ი ეჩას ეჩას — „მე შეალოცავ მას მას“ (შესაწირავს). მესამე პირის დაპირისპირებულ ამეზგრი და ხ-ამეზგრი ზმნურ ფორმებში შემდეგი თავისებურება იქცევის ყურადღებას: საარვ. ქცევის ფორმაში ობიექტური პირის ნიშანია ნული (0-ამეზგრი), საზედაოში კი ყოველთვის ხ- პრეფიქსი მოიპოვება (ხ-ამეზგრი); საარვ. ქცევაში წარმოადგენილ გარდამავლებს ორი ბრუნვაეცვალეზადი სახელი ახასიათებს (ეჭა ამეზგრი ეჩას). საზედაოში წარმოებულთ კი სამი: (ეჭა ხ-ამეზგრი ეჩას ეჩას). ვინაიდან შეალოცავს ფორმა ქართულისათვის იშვიათია, ვარჩიეთ, სამპირიანი ზმნის საზედაო ქცევის ლახმზრის (შეალოცავს). ეს ხამეზგრი (დაალოცავს) ფორმათა ქართულ თარგმანად გამოგვეყენებინა ვედრება (ლოცვა, თხოვა) სახელის ზმნური შეავედრებს ფორმა, რომელიც სტრუქტურულ-სემანტიკურად სენური ფორმების სინონიმია, ხოლო სიტყვა-სიტყვითი ქართული თარგმანი ფრჩხილებში მოვათავსე. აღსანიშნავია აგრეთვე ის ფაქტი, რომ „სვანეთში ლიმზგრი-ი ნიშნავდა ღოცვა-ვედრებას და შესაწირავების მიტანას (შეწირვას) ერთდროულად“. ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, ახალწლის ციკლი, თბ. 1939, გვ. I. ამიტომ ამ მომენტსაც უეთითებთ.

³ ლიგჭრა — გიორგობა. იხ. გვ. 181.

⁴ უწიუე ლითუე — „ზეარაკის დაბადება“: ამ შემთხვევაში ეს არის საიდუმლო რელიგიური წესის (მისტერიის) შესრულება: შესაწირი საქონლის გამოყვანა — დაკვლა-შეწირვა. იხ. შარაძენიძე თ. სვანური ენის ლიტერატურა კილოცავის ზოგიერთი თავისებურება, იკვ. XVII, თბ., 1970, გვ. 76. შდრ., „ძირითადი ჩანაფიქრით ეს დღესასწაულები ასრულებდნენ ადამიანთა ზიარებას უზენაესი ღმერთის გამანაყოფიერებელ ძაღასთან წმინდა ხარების დაკვლითა და მათი ხორცის ზიარებით. ამავე დროს, დღეობების მეორე ძირითად მომენტს წარმოადგენდა მისტერიის შესრულება: „საღმრთო ხარის დაბადება“, როგორც ეს ჩანს უფლიმიერის ერთი საალღობო ღღის სახელწოდებიდან — ფუსღან ჯანს ლითუენლ“ — Бардавелидзе В. Главные обряды древнегрузинского пантеона Гяерри. Вопросы Этнографии Кавказа. Тб. 1952. стр. 313.

ეჩანლო ვედნი ლიუჰმან¹. ეჭ ლეთ ქუინი ლიფანე² ლი ი ხეკუეს
ერე ლანსა აისის.³ ეჭ ლეთ ხოჩამდ ქოთფანას.

ეჩანლო ტაზრობ⁴ ვედნი. ეჭ ლეთ ჩუ ხოშიდხ ქუნარს უოხდრისს
ი ქოთფანას მეზგემ.

ეჩანლო ვედნი ბარბლან⁵, ბარბლან ლეთ ლიმზერ მერმა მარა
მანდ ხოშიდ. უწ(უ)ენა ლ'ეგი. ბარბლანშიერ⁶ ხილარ მანდ შიდ.

ეჩანლო ვედნი ფენშიერ⁷. ფენშიერი ლიმზერ ლი თერარხან.
ხეკუეს ერე ფეტურან⁸ ქეკტარ (კუშში) ლახმანრა თერარხან ი
ლეტ(უ)რან.

ეჩანლო ვედნი შუბ(შობ).⁸ შუბ ლეთ ხაეუჩ კუეცენემი თესლი
ლიჩუემ ი ლიმზერი ლამარიშ.

მერმა ლადან ქრისდემ⁹ ლი. ქრისდემუნლო ზუმხად უშგულან¹⁰
ი ლალუერი¹¹ ნესგა მანდ ლანუან ი მანდ ხანტ ქა ჯესმანდეს, ეჯი მანდ ხეკ-
უეს ახმანრა.

შემდეგ მოდის მარხვა.¹ იმ დამეს სულის მოხსენება (საკურთხის დადგმა)² არის და უნდა რომ საკლავი დაკლას,³ იმ დამეს კარგად მიუდგას.

შემდეგ ტაძრობა⁴ მოდის. იმ დამეს ქე შეუძლიათ სულებს სახსნილო და საკურთხი მიუდგას მოსახლემ.

შემდეგ მოდის ბარბალობა⁵. ბარბალობის დამეს ლოცვა სხვა (უცხო) კაცს არ შეუძლია. უხილაი⁶ არის ის. ბარბალობაში ხილები არ შეიძლება.

შემდეგ მოდის იონობა.⁷ იონობის ლოცვა არის თვალებისთვის (თვალებისგან). უნდა რომ ფეტვის კოკრები (მჭადები) შეავედრო (შესწირო) თვალებისთვის და სანთლები.

შემდეგ მოდის შობა.⁸ შობა დამეს უნდა ხორბლის თესლის (კორკოტის) კეთება (ქმნა) და დალოცვა ლამარიასი (წმ. მარიამის).

მეორე დღეს ქრისტეშობა⁹ არის. ქრისტეშობის შემდეგ ახალწლამდე, უშგულის¹⁰ და ლალვერის¹¹ შორის რაც ეკლესია და რაც ხატი გაგეგონოს, ის ყველა უნდა მოილოცო.

¹ ლიქმჷლ — მარხვა. იხ. გვ. 181. მარხვის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის არსენ ონიანი: პერპოლდში უქმს დარ იქმში, დე ხოშა, ი დე ხოხრა — პეტრე-პავლობის მარხვაში არაჲინ მარხულობს, არც დიდი და არც პატარა — ონიანი არს, ლუშნუ ამბუარ ღელაშუშე შუმი ნინშუ. МРЯ, IX, Петр. 1917, стр. 268.

² ლიფანე — საკურთხის დადგმა და დალოცვა მიცვალებულთა სულების სახელზე. იხ. გვ. 175.

³ საკლავის დაკლასა და მიღვამაში მარხვის დროს უნდა იგულისხმებოდეს მარხვის დაურწყება — მარხვის დაწყების წინა დღე, როდესაც სახსნილოს ჭამა ნებადართულია. თუ მარხვა ორშაბათს იწყებოდა, კვირა დაურწყება იყო შდრ: სვანეთში მიღებული არ იყო მარხვაში მიცვალებულთა სულებისათვის საკურთხის დადგმა, მაგრამ ბარბალობის ნავახშმევს გახსნილება იყო და ამიტომ მართავენ ე.წ. ლიფანე-ღ, ე.ი. სულების საკურთხის, აღსანიშნავია აგრეთვე ისიც, რომ ლიფანე აუცილებლად იმართებოდა ყველა მარხვის დაურწყება დამეს. ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალწლის ციკლი, თბ. 1939, გვ. 12.

⁴ ტაზრობ — ტაძრობა (ტაზრობა ძვ.) — იხ. გვ. 181.

⁵ ბარბალო — ბარბალობა. იხ. გვ. 174

⁶ უქმუნა — უხილაი: ბარბოლ-ს მონარშული ფაფა და დამცხვარი ღემზირ-ები ყველა უქონანში იყო. არამც თუ მათი დანახვა და შექმნა შეეძლო ოჯახისათვის უცხო პირს, არამედ როდესაც მათ შინამყოფნი შეეკეცოდნენ. გარედან უცხოს ხმაც კი არ უნდა შემოსმოდათ. ოჯახი განსაკუთრებით იმას უფრთხილდებოდა, რომ ღემზირ-ის (ლოცვა-შეწირვის) და ღემზირ-ებით ზიარების დროს სახლს არაჲინ მოსდგომოდა და კარზე არ დაეკაჲუნებინა. — უქონან-ის გატეხას შეტად მძიმე ცოდვად თვლიდნენ სვანეთში. — ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, ახალწლის ციკლი, თბ. 1939, გვ. 6.

⁷ იენშიჯრ — იონობა. იხ. გვ. 174.

⁸ შობ — შობა. იხ. გვ. 174.

⁹ ქრისტეშ — ქრისტეშობა იხ. გვ. 174.

¹⁰ უშგულ — უშგული — ბალსხემო სვანეთის თემი.

¹¹ ლალვერ — ლალვერი — სვანეთის დასავლეთის საზღვარს ერქვა.

ქრისტეშენლო ზუმხად (ზომხად)¹ ეშხუ ნაგზი ხრზი.² ზუმხა შეშხუშ³ ლეთ, პირველად ლი ქყერჭი ლივდე ი გუიზიშ,⁴ ეჩანლო ლაქშხიარე ლინყე ი მერმა ლადლი მგქშხი ხეკუეს ერე ეჭ ლეთ ქა ლანთენას მეზგემ. მერმა ლადლ ჩუადრგჰ, ეჩქას ლაქშხიარ, გუიზი, ქყერტე, ვან, აღმარ ლიცი ხეკუეს ათხდა ი ეჩხან ლიცი ანვგ. ეჩის ხაე-ხა ლეჯე. ზუმხა ლადლ ნანკიდ ლიცი ლეჯე ხაეხა. ეჩნომ ხეკუეს ერე ისგუ უოჯახ ქანთბარალა. ეჩქას ქანთბარალი ისგუა უოჯახს, ეჩქას ხეკუეს ჩანთშიშა (ჩუანთშიშა)⁵ ისგუ უოჯახ. სერ ჩანთშიშ, ეჩანლო მგქშხი თაუესუფალ ლი.

ეჩანლო ვედნი ადგუმ.⁶ ზუმხანლო ადგომ ლადლდ ხაკუჩ მანდ ბარგ მეზგა შუნ ხულტუნდეს (ხულტუნდელს), ეჯი მანგ ქანყუდის ი ეჭ ლეთ ხეკუეს ლაქტუმთე აჩეს მახტუში ი სგანვკედეს (სგანვკიდას) ქუნარ, სგანწიჰას ქუნარ ქორთე ი მინე სგუებინ (თატუნინ) ლგინ ესოგეს (ესოგას) ი მინე ტაბანგ ესოგეს ი იმუნდჟინ ხოჩა სტუმარს, ხოჩა ლეწსას, ბგვიდ ჩოთონანას ი ოთფანას ხტუნდ ხოჩერება. ზატუნშ ი ზატუნ ნესგა იმუნდ ხოჩამდ სგანთხანი მეზგე, ეჯი მანგ ხეკუეს ლიფანანლისგა⁷ ქოთფანას. ჯოლი ჰამ⁸ ლადლ ქანდზგახ.

ქრისტეშობის შემდეგ ახალწლამდე¹ ერთი კვირა დროა² (უძევს). ახალწელ შემსვამ (წინა)³ ღამეს ბირველად არის (თეთრი) ქვის მოტანა და გვიზის⁴ (კვირტიანი თხილისა და ნაძვის ტოტების კონის), შემდეგ სამეკვლეო (საფერხავი) კვერების გამოცხობა და მეორე დღის მეკვლე (მფერხავი) უნდა რომ იმ ღამეს შეიმჩნიოს (მხედველობაში იქონიოს) მოსახლემ. მეორე დღეს გათენდება, მაშინ სამეკვლეო კვერები, კვირტიანი თხილის ტოტების კონა, (თეთრი) ქვა, ხარი, ესენი წყლამდე უნდა წაიღო და იქიდან წყალი მოიტანე. იმას ჰქვია რძე. ახალწელ დღეს მოტანილ წყალს რძე ჰქვია. იმით უნდა შენი ოჯახი დაბანო. მაშინ დაბან შენს ოჯახს, მაშინ უნდა ხელი გაუხსნა⁵ შენს ოჯახს (შენი ოჯახი). აწ (ახლა) ხელს გაუხსნი, შემდეგ მეკვლე თავისუფალი არის.

შემდეგ მოდის ადგომა.⁶ ახალწლის შემდეგ ადგომა დღემდე, უნდა, რაც ბარგი (საოჯახო ნივთები) მოსახლეს ხელთ ჰქონდეს, ის ყველა გარეცხოს და იმ ღამეს უნდა სალოცავში წავიდეს მახვში (უფროსი კაცი) და შემოიყვანოს სულეები, შემოიბატიყოს სულეები სახლში და მათ წინ ლოგინი დაუდგას და მათი ტაბლა დაუდგას და როგორც კარგ სტუმარს, კარგ წვეულს, ძალიან მოუაროს და დაუდგას ბევრი საუკეთესო (დოვლათი). წლის და წლის შუა, რასაც კარგად იშოვის მოსახლეს, ის ყველაფერი უნდა ლიფანალში⁷ (სულის მოსახსენებელ დღეს) დაუდგას. გრძელ დილა⁸ დღეს გააგზავნონ.

¹ ხომბა — ახალწელი. იხ. გვ. 175.

² ხრზი — მიუღის, იხ. თოფურია ვ. სვანური ენა, I, ზმნა, შრომები, თბ. 1967, გვ. 246.

³ შემსვამ — შემსვამ ეწოდებოდა ახალწლის წინა დღეს. იხ. გვ. 174.

⁴ გუიზ — გვიზს უწოდებდნენ როგორც სადღესასწაულოდ მომარაგებულ საუკეთესო ხარისხის წმინდა ფქვილს. ასევე მეკვლის მიერ საახალწლოდ მოქრილი კვირტიანი თხილისა და ნაძვის ტოტების კონას და კერიაში დამწვარი ამ ტოტების ნაყარს...

⁵ ლიშიაში — „ხელის ახსნა“ — ახალწლის წესჩვეულება: მეკვლის მიერ ოჯახის წევრებისათვის სამეკვლეო კვერის ხელში მიცემა დალოცვით.

⁶ ადგომ — ადგომა. იხ. გვ. 175.

⁷ ლიფანალი — ლიფანალი (მიცვალებულთა სულების მოსახსენებელი დღესასწაული). იხ. გვ. 175. ამ დღესასწაულის შესახებ ვ ბარდაველიძე აღნიშნავს, რომ „სვანური ლიფანალი მეცნიერული თვალსაზრისით ზოგად ისტორიულ-კულტურული ღირებულების მქონე ინსტიტუტია — შინაარსობრივად მდიდარი. მრავალი და ნაირნაირი ელემენტების მქონე და სტრუქტურულად რთული. რომელსაც ამ მხრივ, სხვა ხალხების მიცვალებულთა დღეობებში ბადალი არ მოეძებნება“. — ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. ახალწლის ციკლი. ლიფანალი. კვიდრიშობ. ჩაღვარობ. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისთვის, VI, თბ. 1953, გვ. 243

⁸ გრძელ ჰამ — გრძელი დილა: ძალიან ადრე იწყებოდა მზის ამოსვლამდე. ამიტომ გრძელი ერქვა. იხ. გვ. 104.

ეჩანლო ვედნი ლიმპპარიელ,¹ ლიმპპარი ლადლ, ხეკუეს ერე ქრის-
დინან ამსუპლდ, ფერუჭდ ჩუ ლესეს||ლესს, (ლესუ) ეჩნემ (ეჯნემ) ჩიემ
ანმპზრას ლერბეთ. აშხუ ზატ ეშხუ თემ ლი მემპპარ² ი მერმა ზატ
მერმე თემ — მემპპარ.

ლიმპპარიელ ქადგრნე, ეჩქას ირი ლიქურეშიელ.³ ლიქურეშის
დორი ფუთ ფექ ხეკუეს ერე აშხუ დიარდ (ლესკარდ)⁴ ახნაყა. აშხუ
ზატ ეშხუ მეზგე ლი ეჩრ მენყე — ლესკარიშ ი მერმა ზატ — მერმე.

მერმა ლადლ ლითნაღილ⁵ ლი. ლითნაღილთე თელ სოფელ,
თუთით მგ აჩეს ი თუთით ბოთლიკ ხოჩა ჰარაყ, ალა ნათხუმ ადდას ჩიემ
ი ლემზერ⁶ ი კუბანდ⁷ ადდას ჩიემ. ალი ლითნაღილ ლადლ.

ეჩანლო ვედნი ლიმქელდი. ზურალ მეზგახანქა თუთით მგ აჩეს ი
ნადბაშუნ ადდას. ეჩეჩუნან ლიმზერ ლი შდგმარანან. ლებარ ხეკუეს
ათხია ი ლახდლტენი ლაჭუნამს შდგმარაგე მანზიგხან.

ეჩანლო ვედნი ალაბ.⁸ ალაბ ლეთ,⁹ ნატბაგალუნლო, ხეკუეს ერე
ეშხუ ქაჩეს მეზგახანქა ქამათ ი სოფელ ჩათჰიშრას (ჩათჰაშრას. ლიპ-
შარი).

ალაბ ქანანდ, ათხემ ფხურაუ¹¹ ანვანდ. ფხურაუჩისგა, ხეკუეს ერე
მეტმე ხესე (ხესუ). აშხუ ლადლ ლაქუნხან ხიტმას, მერმა ლადლ
სეუხან ხიტმას, მესმა ლადლ ყაჰხან ხიტმას, მუშთხუა ლადლ
გეზალხან ხიტმას, მუხუიშლა ლადლ მამა ხიტმე, მესგუამ ლადლ
ხიტმას ასუარხან, მუშგუილან ლადლ ხიტმას თხუმმი (თხუიმი)
მანზიგხან ი ამუნლო თაჰსუფან სი.

ფუდ ლგზანენინ, ხეკუეს ერე თანაფდ მგ მეტმე ლესეს (ლესუ)
ი უოხდრის ნოჰა ლალემის (ლალემა).

შემდეგ მოდის ლამპრობა.¹ ლამპრობა დღეს, უნდა რომ ქრისტიანი აღამიანი ვინც იყოს, იმან ყველამ მოილოცოს ღმერთი. ერთ წელიწადს ერთი თემი არის მელამპრე² და მეორე წელიწადს მეორე (სხვა) თემი — მელამპრე.

ლამპრობა გავა, მაშინ იქნება ლიქვრეშობა³ (უძღების კვირა) ლიქვრეშობას ორი ფუთი ფქვილი უნდა რომ ერთ პურად (სადღეობო პურად)⁴ გამოაცხო. ერთ წელიწადს ერთი მოსახლე არის იმის გამოცხოები — საღეობო პურის და მეორე წელიწადს — მეორე.

მეორე დღეს ლითნალილი⁵ არის. ლითნალილზე მთელი სოფელი, თითო ყველა წავიდეს და თითო ბოთლი კარგი არაყი, ეს ნათავედი (თავი არაყი) წაილოს ყველამ და სალოცავი კვერი⁶ და კუბდარი⁷ წაილოს ყველამ. ეს ლითნალილ დღეს.

შემდეგ მოდის ლიმქულდი. ქალი მოსახლიდან თითო ყველა წავიდეს და შესაწირი წაილოს. იქაური ლოცვა-შეწირვა არის ყურებისგან, ჩამოსაკიდი (მძივები) უნდა წაილო და მიუძღვნა სალოცავს ყურების სნეულებისგან.

შემდეგ მოდის აღება.⁸ აღება ღამეს,⁹ სუფრის შემდეგ, უნდა რომ ერთი გავიდეს მოსახლიდან გარეთ და სოფელს შაირები უთხრას.¹⁰

აღება გავიდა, ახლა ფხუარი¹¹ მოვიდა. ფხუარში უნდა რომ მთმობი (მშიერი) იყო. ერთ დღეს სასულეთისთვის (სასულეთიდან) თმობდე, მეორე დღეს ბედისთვის (ბედისგან) თმობდე, მესამე დღეს ზევისგან თმობდე, მეოთხე დღეს შვილისთვის თმობდე, მეხუთე დღეს არ თმობ. მეექვსე დღეს თმობდე სხეულის ნაწილებისთვის, მეშვიდის დღეს თმობდე თავის ტკივილისგან და ამის შემდეგ თავისუფალი ხარ.

ათი წლის ზემოთ, უნდა რომ აღდგომამდე ყველა მთმობი იყოს და სახსნილო არ ქამოს.

¹ ლიმპარიულ — ლამპრობა იხ. გვ. 177.

² მელამპრე — მელამპრე: დღეობის მორიგე მასპინძელი. იხ. ლასკარ, გვ. 181.

³ ლიქვრეშობა — უძღების კვირა. იხ. გვ. 177. განმარტება იხ: ნიქარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, I, თბ 1962, გვ. 58.

⁴ ლესკარ — დიდი ზომის. შუაში ჭვარდასახული (ნიშნინი) შესაწირი პური ან ხაქაპური.

⁵ ლითნალილ — ლითნალილი. იხ. ვარტენესკა დუქვილიშ, გვ. 178.

⁶ ლემზერ — პატარა ზომის სამქიმიანი შესაწირი კვერი.

⁷ კუბდარ. — კუბდარი (კუბატი): პური დაქრილი ხორცის გულით.

⁸ ალაბ — აღება იხ. გვ. 178.

⁹ ალაბ ლეთ — აღება ღამე. იხ. გვ. 179.

¹⁰ ჩათხიშარაქათაშარა ფორმები განმარტებულია თ. შარაძენიძის მიერ. იხ: სვანური ენის ლატალური კილოკავის ზოგიერთი თავისებურება. იკე. XVII, თბ. 1970, გვ. 70

¹¹ ფხუარუ — ფხუარი. იხ. გვ. 179.

ათხე ანუდენი ისგ-ლილიჩა¹ ისგ-ლილიჩა ლეთ, ლადიარაღლინ, ხეკუეს ერე ამბაჲ ნორდ რაჭკუეს (რაჭკუეს). ეჩის ხაჲხა ლამკუიარ ი უწუენა ლი ეჯი გუნ.

ეჩანლო ჳედნი თანაფ.² თანაფ ლადლ ეი იკედ მან ლიშრაჲის ი მერმა ლადლ ლიჯგრი³ ლი. ეჯ ლადლ ქუნარ ამრაჲის ი მან შეძლე-ბა ჳელუენი, ხეკუეს მან ახმარა ი ათხია (ადხია) ლაკუემთე ი ეჩეჲუნ ჩოთჯგრე (ჩოთჯგრა) ლაკუემმჯყ.

მერმა ლადლ ლი მაცხუარი თახაშ.⁴ ეჯ ლადლ ჳან ხეკუეს ერე სოფელდ ადის, თუით ლესკარს ადესგი მან. ლედლს ჩუ ითალი, აგითე ჳიდე.

მერმა ლადლ ჳაბგობ⁵ ლი ი მეზგემ, ხეკუეს ერე ხოჩა ლესკარ ანაყას ქუთიშ ი ეჯი კვლთხითე, მერმა ადგილთე ადიას ქორხან ი მერმე მარე ნორ ხეწეს ი ეჩეჲუნ ჳაბუგუ(ს) ეი ლახმარას.

მერმა ლადლ დადუარე ცაშ⁶ ლი ი ლუაჲარს მან ხოშიდს ეჯ ლადლ კერამმჯყ. ხეკუეს ერე ჳურალარდ კერამმჯყ ჩუბანუ ლახმარას.⁷

მერმა ლადლ კამშობ⁸ ლი ი ეჯ ლადლი ლიმზერ ლიტყეცს ხოჩა ხარ, დეცე-გიმი ლიტყეცს.

ეჩი მერმა ლადლ ქაშუანობ⁹ ლი. დორი მარე ლატლიხანქა ქანთიშენს ი ლეჲაჩეს ლენჯართე. ლენჯარხან თუით-დორი სოფელხანქა ლექუ¹ ანუდეს ლატლითე. ლატლი ლუზუერ ესხლი ლენჯარხან ნაჳანს. ეჩი ლატლი ჩადრითალი. თუით-დორი სოფელს ჩი ხეხლი. ეჯ ლეთ ადენის გოჳარს, მერმა ლადლ ჳანარს ი მერმა ლეთ ლეჲა ატხენის ეჯარ.

მერმა საფტინს ლატლიხან ადრინებ თუით-დორი სოფელხანქა ი ლენჯარარ ჩადრითლის მინე მუშგურარს ი ნამეტან პატიუს ხარობ ი ლექუანტხენის მკეჲაჲათა.¹⁰ ეჩიარს ხაჲხას მკეჲაჲათა.

ახლა მოვა შუა დიდმარხვა.¹ შუა დიდმარხვა ღამეს, პურობაზე, უნდა რომ ამბავი (სიტყვა) არავინ თქვას. იმას ჰქვია „ლაშკვიარი“ (ტაბუირებულია) და უხილავი არის ის ძალიან.

შემდეგ მოდის აღდგომა.² აღდგომა ღღეს აიღებს ყველა სახსნილოს და მეორე ღღეს კურთხევა³ არის. იმ ღღეს სულელები გაიხსნილებენ და რაც შეძლება გექნება, უნდა ყველაფერი მოამზადო და წაილო სალოცავში და იქ დაუკურთხო ეკლესიასთან.

მეორე ღღეს არის შაცხოვრის სამშაბათი.⁴ იმ ღღეს ხარი უნდა რომ სოფელმა დაკლას, თითო სადღეობო პურს წაიღებს ყველა. ხორცს დაინაწილებს, შინ მოიტანს.

მეორე ღღეს ჭაბუკობა⁵ არის და მოსახლემ უნდა რომ კარგი სადღეობო პური გამოაცხოს ხაჭაპურის და ის მაღალზე, სხვა ადგილზე წაილოს სახლიდან და სხვა (უცხო) კაცი არ ნახოს და იქ ჭაბუკს შეავედროს (შესწიროს).

მეორე ღღეს დედლების ხუთშაბათი⁶ არის და კაცებს არ შეუძლიათ (ეკრძალებათ) იმ ღღეს ეკრასთან (ყოფნა). უნდა რომ ქალებმა ეკრასთან ქვევით (მიწისკენ) შეავედრონ.⁷

მეორე ღღეს კაიშობა⁸ არის და იმ ღღის ლოცვა-შეწირვა რღვევას უხდება, დედამიწის (ცის-მიწის) რღვევას.

იმის მეორე ღღეს ქაშვეთობა⁹ არის. ორი კაცი ლატალიდან გამოირჩეს და ზევით ავიდეს ლენჯერში. ლენჯერიდან თითო-ორი სოფლიდან ქვევით მოიყვანოს ლატალში. ლატალი შეკრებილი დახვდება ლენჯერიდან მოსულს. ამას ლატალი დაინაწილებს, თითო-ორი სოფელში ყველას შეხვდება. იმ ღამეს კლავენ გოქებს, მეორე ღღეს ხარებს და მეორე ღამეს ზევით აბრუნდებიან ისინი.

მეორე შაბათს ლატალიდან წავლენ თითო-ორი სოფლიდან და ლენჯერლები დაინაწილებენ თავიანთ სტუმრებს და ნამეტან პატევის სცემენ (უშვრებიან) და ქვევით მობრუნდებიან შექაშვეთები,¹⁰ იმათ ჰქვიათ შექაშვეთები.

¹ ისგ-ლიღჩა — შუა დიდმარხვა. იხ. გვ. 179.

² თანაფ — აღდგომა, თენება. იხ. გვ. 179.

³ ლიჭკრი — კურთხევა, იხ. გვ. 179.

⁴ მაცხოვარი თახამ — მაცხოვრის სამშაბათი. იხ. იარუნქსკა თახამ. გვ. 178.

⁵ ჭაბუკობა — ჭაბუკობა. ჭაბუკობა — ჭაბუკი — ღღეობა. იხ. გვ. 178.

⁶ დედლები ცაშ — დედლების ხუთშაბათი იხ. გვ. 178.

⁷ ხუბანუ ლიშგარ — ქვევით (ადგილის, მიწის) ლოცვა-მიწისთვის შესაწირავების მიძღვნა და ლოცვა-შეწირვა. ასრულებდნენ ქალები, კაცების მონაწილეობა აღკვეთილი იყო.

⁸ კაიშობა — კაიშობა. იხ. გვ. 178.

⁹ ქაშვეთობა — ქაშვეთობა. იხ. გვ. 180.

¹⁰ შექაშვეთები — შექაშვეთები: დღეობის მორიგე -- მასპინძელი. იხ. ლასკარ. გვ. 181.

ეჩანლო ლიჭშიდიშ¹ (— დოშიდიშ) ანკლენი ი ხეკუეს სოფელდ ყუიე ანკლეს, ლატუამბეყ ჩანდის (ჩუანდენას) სოფლი ნაშდობახან. სოფელ ადმესგი ლესკარს ი ჟი ლახმანზრი სოფელ.

ეჩანლო ანკლენი ჰგლოშირ.² ეშხუ მეზგახანქა ხეკუეს მანგ ანკეს ზურალ. ანზურეიხ (ანზორახ) თაშ ი ფეკ, ადმან ლატუამთე, ეჩეჩუნ ჟი ლახმანზრახ ფურე ნაშდებახან.

ეჩანლო ანკლ ახანახა,³ ახანახას ფერტამს ჩუ ხემფელი, ხეკუეს ლანსაურ ნუმა⁴ ადგენეს ხოჩამ ახანახას.

აჩად ზაუთექა სერ.

ახანახალო ანკლენი ფელიობ.⁵ ფელიობ ლადლ გუნ ლიმზერ ლი, ჯგერანგი ყუურე ლითუე.⁶

ფელიობუნლო ანკლენი ლიგურკე.⁷ ლიგურკე დალლ ლიმზერ ლი. ზატუშ ი ზატუ ნესგა ალ ლიმზერ ნაშტქუა შუანისგა.

ლატალი

შემდეგ ორშაბათობა¹ მოვა და უნდა სოფელმა ზვარაკი (შესაწირი საქონელი) მოიყვანოს, ეკლესიასთან დაკლას სოფლის მშვიდობისთვის, სოფელი წაიღებს სადღეობო პურებს და შეავედრებს (შესწირავს) სოფელი.

შემდეგ მოვა ჰულიში.² ერთი მოსახლიდან უნდა ყველა მოვიდეს ქალი. შეაგროვონ ყველი და ფქვილი, წაიღონ სალოცავში, იქ შეავედრონ (შესწირონ) ძროხების მშვიდობისთვის.

შემდეგ მოვიდა ახანახა.³ ახანახობას, ვისაც ქე შეეძლება, უნდა საკლავის გარეშე არ⁴ დადგეს კარგ ახანახას.

გავიდა წლამდე აწი (ახლა).

ახანახას შემდეგ მოვა ელიობა.⁵ ელიობა დღეს ძალიან ლოცვა (შეწირვა) არის. ჭგირაგის (წმ. გიორგის) შესაწირის დაბადება.⁶

ელიობის შემდეგ მოვა კვირიკობა.⁷ კვირიკობა დღეს ლოცვა (შეწირვა) არის.

წლის და წლის შუა ეს ლოცვა გვჩვენია (მე და მათ) სვანეთში.

¹ ლიჭშიშ — ორშაბათობა. იხ. იარუნქსგან დუემლიშ. გვ. 178.

² ჰულიში — ჰულიში. იხ. გვ. 180.

³ ახანახა — იხ. გვ. 180.

⁴ არ — ნუ: ქართული ნუს შესატყვისი უარყოფითი ნაწილაკები ხშირად „არ“-ით ითარგმნება, რადგან ეს ნაწილაკები სვანურში კავშირებით კილოს მოითხოვენ. კავშირებითთან კი ქართულში მხოლოდ „არ“ იხმარება. იხ: შარაძენიძე თ. უარყოფითი ნაწილაკები სვანურში, იკე. I, თბ. 1946. გვ. 298.

⁵ ელიობა — ელიობა. იხ. გვ. 180.

⁶ ჭგირაგის ყუერე ლითუე — წმ გიორგის ზვარაკის დაბადება: ესაა საიდუმლო რელიგიური წესის (მისტერიის) შესრულება. ზვარაკის გამოყვანა და დაკვლა — შეწირვა.

⁷ ლიჭურკე — კვირიკობა. იხ. გვ. 180.

2. ღუნძარუ

ლუმნუ ღუნძარუ ბარბლანშხანქა¹ იბნი. ალა ლი ჭრშთხუ დეკემბერ. ბარბლანშობ² ლუფხუტსი ნიხა. ფუსდნ ზაგრიშ ძირისგა ლადბანშ³ ლი. ეჩნაჟ ზურალძარ გარ ლურიდ. ლამძარია კაერს⁴ ლი. ეჩე ხუანყედ ლემზგრანს, ლადბანშისგა. ლეჩემპნიშნიანს ხუანყედ ლემზგრანს. ლეჩემპ ნიშანს ხუანყედ ფხულარშუ. ჯგერანგ ნესგუნს⁵ ლი ნესგუნი ეჩხან მინდტერისგა.

ქრისდემუნლო⁶ (25 დეკემბერისგა) ეშხუ ნაგზანლო ზომხა⁷ ლი. ჟოხტიშდ ლადანდუნლო, ჟოხტიშდ დანჟარს ლი ადგუმ.⁸

ადგომი მერმა ლადანდ, უსგუა დანჟარს ლი განცხდებ.⁹ განცხდებ სგუებნე ლადანდ იბნი ლიფანწლი.¹⁰ ჯოდი ჰამშუ¹¹ იზგრი. ლალხორთე¹² ლიზი საფტინს ლი. მიშლადანდ ნაბოზს ჟეშგდ ტეხნიხ. დემდჟიშს აჯალ ქა ხუანყედ, ჰამს, ლირჰაწლთე. ალას ერ ცწშ ახკიმ, კჟაჩხადძარ¹³ ჯედნიხ, გჟიანდ ჯედნიხ. ეჯ ლეთ ლიფანწე ლი. ეჯ ლეთ ქანი ღგრიხ.

2. დღესასწაულები

სვანური დღესასწაულები ბარბალობიდან¹ იწყება. ეს არის ოთხი დეკემბერი. ბარბალობა² გაზაფხულზეც ვიცით (მე და მათ). უფლის ქედის ძირში ეკლესიის მინაშენი³ არის. იქ ქალები მარტო წავალთ (მე და ისინი). ლამარია (წმ. მარიამის ეკლესია) კაერიში⁴ არის. იქ ვაცხოვრებ (მე და ისინი) სალოცავ კვერებს, ეკლესიის მინაშენში. ჩაქყლეტილნიშნიანს ვაცხოვრებ (მე და ისინი) სალოცავ კვერებს. ჩაქყლეტილ ნიშანს ვადგამთ (მე და ისინი) თითები. ჭვირაგი (წმ. გიორგის ეკლესია) ნესგუნში⁵ არის, ნესგუნის იქით მინდორში.

ქრისტეშობის⁶ შემდეგ (25 დეკემბერში), ერთი კვირის შემდეგ ახალწელი⁷ არის. ხუთი დღის შემდეგ, ხუთ იანვარს არის ადგომა.⁸

ადგომის მეორე დღეს, ექვს იანვარს არის განცხადება (წყალკურთხევა, ნათლიღება). წყალკურთხევის წინა დღეს იწყება ლიფანალი¹⁰ (მკვდარი სულების დღესასწაული); გრძელი დილით¹¹ მთავრდება. ლალხორში (საკრებულოში)¹² წასვლა შაბათს არის. კვირა საღმრთის უკან ბრუნდებიან. ორშაბათს კვლავ გავაცილებთ, დილას, გათენებისკენ. ამას რომ ხუთშაბათი მოჰყვება, კოჭლები¹³ მოვლენ, გვიან მოვლენ. იმ ღამეს საკუთრის მიდგმა არის. იმ ღამეს კიდევაც წავლენ.

¹ ბარბალობ — ბარბალობა იხ. გვ. 174

² „ბარბალობა“ წლის დღეობათა დასაწყისად იყო მიჩნეული და რა დღესაც ის შეხვდებოდა, იმ დღეს დაემთხვეოდა დღეობები: ქრისტეშობა, ზომხა, ხარაბ და გაზაფხულის ლიფანალი თელიდნენ მესტიელები. ხალხს ღრმად სწამდა აგრეთვე ის, რომ ბარბალობის განმავლობაში ე.ი. სამი დღე. მზე გაჩერებული იყო ერთ ადგილზე, სამაგიეროდ შობის ორი ღამე ერთდებოდა, რადგან ღამწრისას არ ჰყოფნიდა ერთი ღამე ქრისტეს დაბადებისთვის და დღე კი კერძის (გოცარ) ერთი ნახტომით მატულობდა. — ბარბალობაზე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I. ახალწლის ციკლი, თბ. 1939, გვ. 11.

³ ლაღბაშ — ეკლესიაზე მიშენებული, ან ცალკე მდგომი ნაგებობა. სადაც შესაწირავებს ამზადდებდნენ და სწირავდნენ.

⁴ კაერი — კაერი: სოფელი ლენჩერის თემში.

⁵ ნესგუნ — ნესგუნი: სოფელი ლენჩერის თემში.

⁶ ქრისტეშობა — ქრისტეშობა. იხ. გვ. 174.

⁷ ზომხა — ახალწელი. იხ. გვ. 175.

⁸ ადგომ — ადგომა. იხ. გვ. 175.

⁹ განცხადება — განცხადება. წყალკურთხევა, ნათლიღება. იხ. გვ. 176.

¹⁰ ლიფანალი — ლიფანალი იხ. გვ. 175

¹¹ გრძელი დილი — გრძელი დილა: ძალიან ადრე იწყებოდა მზის ამოსვლამდე. ამიერომ გრძელი ერქვა.

¹² ლალხორთე ღიზი — ლალხორში (საკრებულოში) წასვლა. იხ. გვ. 176.

¹³ მუჟტიჩხა ლიფანალი — კოჭლი სულების დღეობა. იხ. გვ. 176.

ლიფანწლი მერმა-მერმა დროტუეი¹ ლი. ამ ზატ ლახ დროშის ხეხუა. მერმა ზატ თახანს ხეხუა მოდეე ჳემანს. ეჩქა ლიფანწლი მეკუშდე ლი.

ეჩანლო ლი ლიმპარი.² დროშის ლიმხერი³ ლი. ალას ცან ახკიმ, ეჩქას ხუნლმი⁴ ლიმზერ ლი. ხუნანყედ მანდხუნამ დიარს — ლემზერას. ხუნლმი სოფელ ზარდლანს ლი, მელახისგა. უოშუელდ მარე არი ოჯახისგა, ეჩშელდ კურ — ლემზერას ხუნანყედ, ეჩშელდ წუნდსინ ხუნატყბედ. ეჩდარს ხუნამზერიდ: „ჩგერანგ, ისგუ მეფუშდე მანზიგ ნოსა ლახრმა ნიშგუდე მეცხანს“. ხუნლმი ლადალ ქათალს ხუნამსენიდ, ეჩას ქან ხუიზბიდ.

ხუნლმის ახკიმ მერმე ცან, ეჩქა ნიხა თარგნგზელი წირ.⁵ ალ ლადალ ნიხა მუსი მურყუამი ლიგემ. ხუნლმი სგუბნე ლეთ, ცანს, მურყუამს ხუნაგემდ მუსიშს. მერმა ცანს ჩუ რილუედ. ალას მანგ სოფელ აგემ, ალა ლაშთხურს⁶ გარ ნიხა. უი ხუნამზერიდ ლემზერას ი ზედანს: „თარგნგზელ, ლახემდ ნიშგუდე ქორშანს, მანათუა ანქანბინ“.

მესტია

ლიფანალი სხვადასხვა დროს¹ (დროზე) არის. ამ წელს თუ ორ-შაბათს ხედება, მეორე წელიწადს სამშაბათს ხედება, ანდა ოთხშაბათს, მაშინ ლიფანალი მოკლე არის.

შემდეგ არის ლამპრობა.² ორშაბათს ლიმხერი³ არის. ამას ხუთშაბათი მოსდევს, მაშინ ხვალმის⁴ ლოცვა არის. ვაცხოზთ (შე და ისინი) ცოტა (არაბევრ) პურს — სალოცავ კვერებს. ხვალმი სოფელ ზარდლაშში არის, მულახში, რამდენი ადამიანიც არის ოჯახში, იმდენ კვერს — სალოცავს ვაცხოზთ (შე და ისინი), იმდენ მწვადსაც ვწვავთ (შე და ისინი). იმათ ვავედრებთ. (ვწირავთ) (შე და ისინი): „წმ. გიორგი, შენი გამოშვებული სნეულება არ მისცე ჩვენს (ჩემს და მათ) მოზარდს“. ხვალმის დღეს ქათამს კვლავთ (შე და ისინი), იმას გარეთ ვქამთ (შე და ისინი).

ხვალმის მოსდევს მეორე ხუთშაბათი, მაშინ ვიცით (შე და მათ) მთავარანგელოზის წირვა.⁵ ამ დღეს ვიცით (შე და მათ) თოვლის კოშკის აგება. ხვალმის წინა ღამეს, ხუთშაბათს, კოშკს ვაგებთ (შე და ისინი) თოვლისას. მეორე ხუთშაბათს დავარღვევთ (შე და ისინი). ამას ყველა სოფელი აგებს. ეს ლაშთხვერშილა⁶ ვიცით (შე და მათ). შვევ-ვედრებთ (შევწირავთ) (შე და ისინი) სალოცავ კვერებს და ზედაშეს: „მთავარანგელოზო, შეეწიე ჩვენს (ჩემს და მათ) სახლელს, ცხელება (თავს) მოგვარიდე (შე და მათ)“.

¹ „ზემო სვანეთში ლიფანალი აუცილებლად 5 იანვარს იწყებოდა და მომდევნო ორშაბათს მთავრდებოდა. ქვემო სვანეთში კი იგი ახალწლის ხუთშაბათს იწყებოდა და სწორამდე გრძელდებოდა. ამის გამო ქვემო სვანეთში ლიფანალი მხოლოდ გრძელი იყო, ხოლო ზემო სვანეთი იცნობდა მოკლე 3-4 დღიან და გრძელ 7-8 დღიან ლიფანალს, ამასთანავე, ძველად ზემოსვანური ლიფანალი მეტი ხანგრძლივობით ხასიათდებოდა. ამის მუწყებელია ლიფანალისთან ორგანულად დაკავშირებული მომდევნო დღეები: მკვიდრი სულების მოსვლის დღე (კუთდრიშობ) და კოჭლი სულების მოსვლის დღე (ჩალგარობ)“. — ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. ახალწლის ციკლი, ლიფანალი, კვიდრიშობ, ჩალგარობ, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისთვის, VI, თბ., 1963, გვ. 10.

² ლიმპარი — ლამპრობა. იხ. გვ. 177.

³ ლიმხერი — ლიმხერი. იხ. გვ. 177.

⁴ ხვალმი — ხვალმი. იხ. გვ. 177.

⁵ თარგნგელი წირ — მთავარანგელოზის წირვა. იხ. გვ. 177.

⁶ ლაშთხვერ — ლაშთხვერი: სოფელი ლენჯერის თემში.

3. შობა

ფერწეშდიტრშთხუ დეკემბერს ლი შობ. სგუებნე ლქთ ქორს ტახს ადსენი მავ ი მერმა ლადლიშდ ამარებ კუეცნა ითქს. ალას უაჯაბბ ი ყი ხაშგარის. ღო ჩუ ისგურის ი იზბის ალას. ესტაშდს ლადობ ხარ, ეჯდარ ნაყუნდ თუისი ხაჩობ. ნაბოხს, მერმამდ ქადაარს ირბიელხ, ქანყეხ ხაში კუბდაარას ი ნეცინ ლემზგარას ი ყი ხაშგარის ქარისდეს. ღო ჩუ იდიარაშლხ.

ლატალი

3. შობა¹

ოცდამეორე დეკემბერს არის შობა.² წინა ღამეს სახლში ტახს კლავს ყველა და მეორე დღისთვის ამზადებენ ხორბლის მარცვალს (კორკოტს). ამას მოხარშავენ და შეავედრებენ (დაალოცავენ, შესწირავენ), შემდეგ დაჭდებიან (დასხდებიან) და ჭამენ ამას. ვისაც საფუტკარე (სასკე) აქვს, ისინი საწებლად თაფლსაც უშვრებიან. საღამოს, მეორედ ჭადებს აცხობენ, გამოაცხობენ ღორის კუბდარებს და წვრილ სალოცავ კვერებს და შეავედრებენ (შესწირავენ) ქრისტეს.³ შემდეგ დაპურდებიან.

¹ შობ — შობა იხ. გვ. 174.

² „შობ — ასე ეწოდებოდა ქრისტეშის — ქრისტეშობის წინა ღამეს. ამ ღამეს, დღის საუზმის (ღენცელ) შემდეგ მერბიელი (მცხობელი) პურის წმინდა ფქვილისაგან მოხარშავდა ფაფას (ჭაქ). რომელსაც შობა ჭაქს ეწოდებდნენ და საწებლად გამოხდიდა კანაფის თესლის ზეთს (მუჯორ). შემდეგ ჭაქს ნაწილს ჩამოსკრიდა, გაიტანდნენ მას მანდილოსნები ბელელში (გუბ) და კიღობანთან მიწის ლოცვას (გიმი ლიმზგრას) შეასრულებდნენ. კაცების მონაწილეობა აღკვეთილი იყო ნაეანშევეს ქორა მახვში (უხუცესი) ქრისტეშობის შობას გიმბაშის ლეშირებს შესწირავდა“. — ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალწლის ციკლი. თბ. 1939, გვ. 37.

³ ქრისტე — ქრისტე: ცხებული უფლისა. გინა ღმერთი და კაცი სრული. (საბა).

4. ზუმბა¹

ზუმბას² ხატულის მახე ზანი ლიცანდლს. მახე ზატ, ლიცანდლჟი, ზუმბა ლადლ ადენის გოქს. ზუმბა ლადლ, ჰამს ლაქიმბთე ღერი ლიცთე (ლჯცთე) დორი მარე: ზურალ, დედ ღუმემარე. ღერის ლიცთე, ადესგის ვანს. ეჩუ ლიცს ხათრეხ ვანს. ეჩანლო უედროშ ლიცს სგა ვიდენ ვანცახან, სგესღრის ქორთე ი ხატულის ქორს მერდას: „ხოჩა ზუმბათჟ ვარხ, ხოჩა ზანი ლიცანდლ“. ეჩანლო ეი იგნვლხ მპგ, ქორა მერდა ი თუთუენ აშიშის ლემზუირ დიარშ(უ) ი ლადლ თხუიმშუ ი ხატულის: „ფიშირ ზად ხოჩამდუ აჟვენახ, თუეთნადუ ხარიდ, ნატშირინ ლაჟოდენახ მარა ი ქულუმგენას“. ზუმბა ლადლ ხანსის უმხტარ მეზგარ ი ღეწსა საჩქტარს ხან(უ)დის. ზუმბა ლადლ ხოჩამ გარ ხატულის უმხტარ ხანს ი დარ იცუნლ.

ლატალი

4. ახალწელი¹

ახალწელს² ეძახიან ახალი წლის შეცვლას. ახალ წელს, შეცვლაზე, ახალწელიწად დღეს, კლავენ გოქს. ახალწელიწად დღეს, დილას, სამეკლედო (საფერხავად) წავა წყალზე ორი კაცი (აღამიანი): ქალი ან მამაკაცი. წავლენ წყალზე, წაიყვანენ ხარს, იქ წყალს ასმევენ ხარს. შემდეგ ვედროთი წყალს შემოიტანენ ხართან ერთად, შედიან სახლში და ეძახიან სახლში მყოფებს: „კარგი ახალწელიმცა გქონებოდეთ, კარგი წლის შენაცვლება“. შემდეგ ადგებიან ყველა, სახლში მყოფები და თითოზე ხელს აუხსნიან სალოცავი პურით და საკლავის თავით და ეძახიან: „მრავალი წელი კარგადამცა მოგსწრებოდეთ, თეთრადამც იყავით, სიმრავლე მოგსწრებოდეთ აღამიანს და პირუტყვებს“. ახალწელიწად დღეს პატივებენ ერთმანეთს მოსახლეები და წვეულები საჩუქრებს აძლევენ. ახალწელ დღეს კარგსლა ეუბნებიან ერთმანეთს ხალხი და არავინ ჩხუბობს.

¹ ზომხა — ახალწელი. იხ. გვ. 175.

² ახალწლისთვის მზადებას სვანეთში ასე აგვიწერს ნ. მარი. მოსახლეები წინასწარ აგროვებენ ტყეში თხილის გირჩებს. კრავენ წირხებით (წნელის ღვლეკი) და მოაქვთ შინ. სახლში მხოლოდ ახალწელს შეიტანენ. ინახავენ ყველაზე დიდი დღესასწაულის — ლიფანალისათვის და იმ დღეს — (5 იანვარს) კერაში დაწვავენ ნახშირს გაცრიან. ჩაუმატებენ შიგ ნაქურთხ წყალს (ღვარისდე ღვც) და მოხელენ. ამით გამოჰყავთ ქურკლეულზე. სახლზე — ძვრები — ავი სულების დასაფრთხობად. მორჩენილ ცომს ინახავენ სადღესასწაულო და სულის მოსახსენებელ დღეებში გამოსაცხობ პურებში ჩასართავად. — Март. Н Я Из повзнок в Сванию. Христианских Восток. т. II, вып. I С Пб. 1913. стр. 9. შდრ. ბარდაველიძე ვ. ახალწლის წინა საღამოს ოჯახი ირჩევდა მეკლედებს და ხარს. მეკლე ორი იყო: ერთი სახლის მეკლე (ქორა მკეშხი), მეორე — გარეშე მეკლე (ქაშე მკეშხი). არჩევა ხის კენკებით (ჭიდა) ხდებოდა. ახალწელს დილით, გათენებამდე სახლის მეკლე მიდიოდა ტყეში. მიჰქონდა წყლის ცარიელი ქურკელი. მიჰყავდა ხარი. წყაროზე ხარს წყალს დააღვინებდა. ქურკელს წყლით აავსებდა. ტყეში მოკრიდა არყის ხეს — რომელსაც ჯული ეწოდებოდა და ნაძვისა და თხილის ტოტებს. რომელსაც გუბი ეწოდებოდა. ჯულს ლიფანალისათვის ინახავდნენ. გუბი კი ახალწელს შეჰქონდა მეკლეს სახლში წყალთან (ღვცე). თეთრ ქვასთან (პყერე) ერთად. — ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. I. ახალწლის ციკლი, თბ. 1939. გვ. 140

5. ლიმპარი¹

შომტუნ² ღენ იფდნლრლდა, სგუებნაუ ამხუ-მარუ ნაგზა უობ-დრისს დარ იზობდა, სმარხუეს გარ იზობდა, ეჯლა ერე ღენს ხოჩამდ ღემარე ლახხუინენ. ხუნდ კეთილს ამხუყენ ამარახ. მან ესამა შუნ ხულუნდდახ ღენეი გარ იზობდახ. მაგალითად პლკდად ეშუ ღენ ლიმპარი.²

ლიმპარს იჩოდა მორი-სემი მეზგე ამხულ. ამხუ ზაუ ეშუ მე-ზგე ლასუ მემპარი,³ მერმა ზაუ — მერმე. შომტუნ² ლიმპარი დარუტ ვედენდა, ამხუ თეს (თეს) მეზგე დემგუამ⁴ ამგნიდა, კუახგნქა⁴ დემგუამ იზობდა ხომა ი ხობურა. მეზგაისგა ქა ღემგლდან ხეყნდ მან ი უშხუნარე მქაფდ ლასუხ. უომუელდ მეზგაისგა არდა, ერშელდ ხეკუეს ამჩედელესუ მერმა მეზგახანქა.

სამ ლადელ მეჰად ქეიფ ლასუ, ხომამ ბარქშალუმ იზორდახ თამს ი ჩი ალ ნაგზაისგა ახერჯაულდახ. ვანს ამენდახ, აჯალ უომა დაჯღლს, (ღ)ულიქს ი ხამს უშგლდანად. ალ ამხუ ნაგზაისგა ეზარ ბედ ხნდხ, მარე ნაგზანლო მამგუემგდ⁵ ხულუნდახ ი ხენსგამინ მამდარ არდახ.

მესტია

5. ლამპრობა¹

როცა დღეობა აბლოვდებოდა, წინასწარ ერთ-ორ კვირას სახსნილოს არავინ ჰქამდა, სამარხვოსლა ჰქამდნენ, იმიტომ რომ დღესასწაულს კარგად მომზადებული შეხვედროდნენ. ბევრ კეთილს (დოვლათს) ერთხელ (ერთიანად) ამზადებდნენ. რაც რამ ხელთ ჰქონდათ, დღეობაზე-და ჰქამდნენ. მაგალითად ავიღოთ ერთი დღეობა ლამპრობა.²

ლამპრობას აკეთებდა ერთი-ორი მოსახლე ერთად. ერთ წელს ერთი მოსახლე იყო მელამპრე,³ მეორე წელს — მეორე. როცა ლამპრობის დრო მოვიდოდა, ერთ თვეს მოსახლე არაფერს სინჯავდა, ხშიადის⁴ გარდა არაფერს ჰქამდა დიდი და პატარა. ოჯახში გათვლილი ჰყავდათ ყველა და ერთმანეთის მონაცვლედ იყვნენ. რამდენიც მოსახლეში იყო, იმდენი უნდა წასულიყო მეორე მოსახლიდან.

სამ დღეს განუწყვეტელი ქეიფი იყო. დიდი ჯამებით აგროვებდნენ ყველს და ყველას ამ კვირაში ხარჯავდნენ. ხარს კლავდნენ, კიდევ რამდენ თხას, ცხვარს და ღორს დაუთვლელად. ამ ერთ კვირაში კარგი ბედი (კვება) ჰქონდათ, მაგრამ კვირის შემდეგ კვლავ⁵ არაფერი (არაფერი კვლავ) ჰქონდათ და ნახევარჯერ მშვივრები იყვნენ.

¹ ლიმპარი — ლამპრობა: იხ. გვ. 177.

² ასე აკვიწვრის ამ დღესასწაულს თავისუფალი სვანი. „სახალხო დღესასწაული ლიმპარი (ლამპრობა) იწყება უძღვების კვირის კვირიაკეს და გრძელდება იმავე კვირის სამშაბათამდე. საღამოს თვითოეული ოჯახი ანთებს წინათვე დაქენილს და ცხვენს ქვეშ გამხმარს არყის ხისგან გაკეთებულს ლამპრებს. ერთს დიდს ლამპარს წაიღებს მოსახლე ადგილობრივს ეკლესიაზედ, თითო მომცრო ლამპარს კოველს მის მიცვალებულთ საფლავზედ და ერთსაც, რომელიც სიდიდით ყველა ლამპრებზედ მეტია — კალოში. ხალხის რწმენით საფლავებზედ დანთებული ლამპრები გზას უნათებენ იმათ მიცვალებულთ საიქიოს“. — ნიყარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები. I, თბ. 1964, გვ. 56.

³ მემპარი — მელამპრე: დღეობის მორიგე-მასპინძელი. იხ. ლასკარ. გვ. 181.

⁴ კუახ — სამარცო შესაწირაუი კვერი.

⁵ კლ — კვლავ. კიდევ: ნაწილაკია. რომელიც დაერთვის უარყოფით ნაცვალსახელს — მამგუშუ.

6. ლიქტრეში¹

ლახუშტს² ლიქტრეში ლესკარ ნამთქუა. ფუთიან კარან ნირი, ნიშგუედი ლი, ნიშგუედი ქორაშ. ალას სოფელს ხულუა ლიქტრეში³ ფეკი ლაზიმდ. ეშხუ ალა ხეკუეს ანუგდას მუქტრეშიდ⁴ კერაქა ქა მენაყ. ალას ანყეხ კაქა ამჟი: კერაქს ჩუაქენთონეხ. ლექენთონე კერაქი ქა დესგის ლესკარს, ჟიქან ფექს ხაშდებ, ხადესგის აშხუ ფხულენი ნაზიმს, ეჩეჟი — ათუ ტეტს — ნაზიმს, ეჩეჟი ლეწკლიუა ლემპარს⁵ ხადესგის. ალას ჟი ხაბდინეხ, ჩუქტანისგად ხოლმესგის, ჟოდ ლო ქანქოლი. ლო ქაწელუეხ ხოჩამდ. კერაქი ჟიქან მიჩა ნაზიმ ფიჩქს ხაგემხ, ხოშა სპე-ციალურ სალთარს ხუატაბედ: ნაჭუდან ეშხუ მეტრ ირი, ნამშარი — აშხუ კამინდ ხოშა. ამითან დორი ნულუა. ამნოშ ჟი ხუიკედლ: ჟი ხუატკრედ ლესკარს ი ჩუქტანისგა სგა ხუაზზიდ ი ეჩეჟი ქა ხუიტხედ ფიჩქთეჟა.⁶

ლესკარს მელქორიშხანქა⁷ ხუამდ უმზგრად. ეჩეჟუ ჟი ხუამზგრიდ, მელქორიშ ხამზგრი. ალ ლიქტრეში ხეხოლი თე-ბერუაღისგა. ჰამს, საფტინს ჟინიზნი. ნაზოზს, მუშთხუა კათხეი, სარტუში⁸ კათხეი, ლესკარს ჩუ ხუატკრედ მარეში შელდჟი: ზურანს, დუაქემარა, ბეფშს — ჩინ ქა ხუახუდიდ თუით ნაქუიცი. ალ დიარ ჩინ მასარდ ხალატ, ათხურ დიარ არი ყურბეჟილშალ,⁹ ამჟი. ლესკარს ხუამზირდად თანლი თარგნგულს.¹⁰

მესტია

6. ლიქვრეში¹

ლახუშტში² ლიქვრეშის სადღეობო პური გვჩვენებდა (მე და მათ). ფუთიანი საწყაო გვაქვს (მე და მათ). ჩვენი არის, ჩვენი (ჩემი და მათი) სახლის. ეს სოფელს აქვს ლიქვრეშის³ ფქვილის საზომად. ერთი ეს უნდა მოიტანოს მექვრეშემ⁴ კერიაზე გამომცხვარი. ამას აცხობენ ფქვალ ქვაზე ასე: კერიას გაახურებენ, გახურებულ კერიაზე გადებენ სადღეობო პურებს, ზემოდან ფქვილს აყრიან, ადებენ ერთი თითის ზომას, მასზე ცხელ ნაცარს — ზომას, მასზე (წვრილად) დაჩეხილ ლამპარს⁵ ადებენ. ამას აუკიდებენ, ქვევიდანაც უნთებენ, სანამ არ გამოცხვება. შემდეგ გახვეტავენ კარგად. კერიაზე ზემოდან მის ზომა მაგიდას⁶ ადგამენ, დიდ სპეციალურ ნიჩბებს ვთლით (მე და ისინი): სიგრძე ერთი მეტრი იქნება, სიგანე — ერთ მტკაველამდე მეტი. ამისთანა ორი გვაქვს (მე და მათ). ამით ავიღებთ (მე და ისინი): ავაცილებთ (მე და ისინი) სადღეობო პურებს და ქვევიდან შევაგზავნით (მე და ისინი) და ისე გადმოვიტანთ (დავიბრუნებთ) (მე და ისინი) მაგიდაზე.

სადღეობო პურები მელქორიშისგან⁷ მიგვაქვს (მე და მათ) ულოცავად. იქ შევავედრებთ (შევწირავთ) (მე და ისინი). მელქორიშე ავედრებს. ეს ლიქვრეში ხვდება თებერვალში. დილას, შაბათს დაიწყება. საღამოს, მეოთხე კათხაზე, სარეაშის⁸ კათხაზე პურებს დაეჭრით (მე და ისინი) ადამიანის რაოდენობაზე. ქალს მამაკაცს, ბავშვს — ყველას მივცემთ (მე და ისინი) თითო ნაჭერს. ეს პური ყველას ძალიან უყვარს, ახლა რომ პური არის ყურბეულივით,⁹ ასე. სადღეობო პურებს ვავედრებდით (ვწირავდით) (მე და ისინი) უღელტეხილის მთავარანგელოზს.¹⁰

¹ ლიქვრეშიჯლ — ლიქვრეშობა. იხ. გვ. 177.

² ლახუშტ — ლახუშტი — ლატალის თემის სოფელი.

³ ლიქვრეში თავისუფალი სენის ცნობით იწყებოდა უძღვების კვირის პარასკევს და განსაკუთრებული დღეობა იყო. მიძღვნილი წმ. ბარბაქუს საღიღებლად. იხ. ნიქარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები. I, თბ. 1962. გვ. 62. (უძღვება — მოკლება სიწმიდისა, საბა).

⁴ მექვრეში — მექვრეშე: დღეობის მორიგე-მასპინძელი. იხ. ლასკარ. გვ. 181.

⁵ ლამპარ — მუხის, არყის, წიფლის .. ტოტებისგან გაკეთებული ლამპარი (ჩირალდანი).

⁶ ფიჩქ — სამფეხა პატარა. მრგვალი მაგიდა.

⁷ მელქორიშ — მელქორიშე დღეობის მორიგე-მასპინძელი. იხ. ლასკარ. გვ. 181

⁸ სარეაშ — არყის სმის წესი სადღეობო პურობის დროს

⁹ ყურბეული — ყურბეული — სადღეობო დიდი პური

¹⁰ თანლი თარგნგზელ — უღელტეხილის მთავარანგელოზი. ვაჟიანობას შესთხოვდნენ

7. ლილუმესწარი¹

ლილუმესწარი² საფტინს ხეხუა, ლეთშუ. ლესკარს ხუანყედ, ფოყაშ ნაქუიცს ხუატყებელ, ზისხროასი³ ამჟი. დარბაზთე ენლუა გორი ლესკარ, კუბდარ, ქუთ ი ფოყაშ ნაქუიც, ეშხუ ბოთლიკ ნათხუმ. ალი მანგ მენნის ესლუანდა დარბაზთე. ეჩეჟუ ეჯი ჟი ხაშზგრი: ქულუმგენალს სეჟ ი ჰაჯ ლახუემ, ჯგერანგ ლილუმესწარიანშ. ეჩანლო მენნი გთრე, იდიარალ, მანგ ხაშიედა, ჩუ იზბი. ნამსანდს ჩუ იშხუნი. ლენცელს ჰამს ჩიგარ იყედ, ეჯი ჩუ შდიხე ჯა გარ.

ეჯ ლეთ ნადიარალუნლო მენნი ეშხუ ლამარ ჰემს შიდე ლეზიჩუ. ჩუქუნან ქორს ამხუ ცხგრილ ლემზგარალს ჟი ხაშზგრიხ ქულუმგენემი ნათუშირახან ი მარემი ნაშდობახან. ამჟი სუმინ ჟი ხაშზგრიხ. აშხუენერ ჟი ხაშზგრიხ, ეჩანლო ლემზგარალს ჟი შიდეხ ჰემთეჟი, ლო ლემზგარალს ჟი იხურიელის, სგა ტიხეხ ცხგრილთე ი ჟიდ ხაშზგრიხ. ამჟი, ჟიდ შიდეხ, ლო ჟემედ იტხეხ ი მენსამდ ჟიდ ხაშზგრიხ. ეჩანლო ლემზგარალს ჟიდ შიდეხ ჰემთეჟი ი ქორს მერდანლ ილემგანლხ: ხოხურა ი ხოშა, მანგ, იმჟანგ დარ ათხროლი, ეჯის ჩუ იზბიხ. ჰემჟი ისგურის ი ეჯი იზბიხ. მენნი ჩუ მეტხე ლი ი ეჯი სგა ლენჩდე ლი აშთე.

ჰემს კუმანს ჩუ ხოდიხ, ალის მერამანდ ხოდესგის: ზატლადალისგა, ლახუეს როქუ ხეშყდენი ალ ლეთ მერამანჟინ ნაზობ, ეჩქას იმურტყუიელს როქუ მახიადშუ.

7. ლიღემესარი¹

ლიღემესარი (ბოსლობა)² შაბათს ხვდება, ღამით. საღლეობო პურებს ვაცხობთ (მე და ისინი), გვერდის (ბარძაყის) ნაჭერს ვწვავთ (მე და ისინი), ზისხორასაც (ლორის სისხლიან ძეხვსაც)³ ასე. დარბაზში მიგვაქვს (მე და მათ) ორი საღლეობო პური, კუბდარი, ხაჭაპური და ბარძაყის ნაჭერი, ერთი ბოთლი ნათავედი (თავი არაყი). ეს ყველა მეთივეს მიჰქონდა დარბაზში. იქ ის შეავედრებდა (შესწირავდა): „საქონლებს სვე და აჭა მიეცი წმ. გიორგი ლიღემესარისაო“. შემდეგ მეთივე სვამს, პურდება (ნაყრდება), რაც შეუძლია — შეკვამს, ნარჩენს შეინახავს. საუზმეს დილას ყოველთვის იღებს. ასე გამოლევს თვითონდა.

იმ ღამეს, პურობის შემდეგ (ნავახშმევს), მეთივე ერთ წულ თივას ყრის ერდოს ქვემოთ. ქვევით სახლში ერთ ცხრილ სალოცავ კვერებს შეავედრებენ (შესწირავენ) საქონლის სიმრავლისთვის (სიმრავლისგან) და ადამიანის მშვიდობისთვის. ასე სამჯერ შეავედრებენ. ერთხელ რომ შეავედრებენ, შემდეგ სალოცავ კვერებს აყრიან თივაზე, შემდეგ სალოცავ კვერებს შეაგროვებენ, ჩააბრუნებენ ცხრილში და კვლავ შეავედრებენ. ასე, კვლავ აყრიან, შემდეგ უკან იბრუნებენ და მესამედ კვლავ შეავედრებენ. შემდეგ სალოცავ კვერებს კვლავ აყრიან თივაზე და სახლში მყოფები ტაციობენ (ეცილებიან ერთმანეთს): პატარა და დიდი ყველა, რასაც ვინ დაძებნის, იმას შექამენ. თივაზე დაჯდებიან და ისე ქამენ. მეთივე დაბრუნებული არის და ისიც შერეული არის აქეთ.

თივას საქონელს დაუღებენ, ამას მეორედ უღებენ: ზაფხულში მთაში ახსენდებაო ამ ღამის მეორედ ნაჭამი, მაშინ კუნტრუშობენო სიხარულით.

¹ ლიღემესარი — ლიღემესარი (ბოსლობა) იხ. გვ. 177.

² „ბოსლობა სვანეთში რამდენიმე სახელწოდებით იყო ცნობილი: ქვემო სვანეთის თემებიდან ლენტეხში მას ორი სახელი ერქვა: ბოსლობ და ბამბლუ. ჩოლურსა და ლაშხეთში კი — ბუმბლუ ზემო სვანეთის კალისა და უშგულის თემებში მეტწილად მას ბამბლუს ეძახდნენ. თუმცა ზოგჯერ პარალელურად მოიხსენებდნენ სახელწოდებით ლიღემესარი. ზემო სვანეთის დანარჩენ თემებში „ბოსლობა“ ამ უკანასკნელ სახელს (ბზ. ლიღემესარი, ბქვ. ლიღემესარი) ატარებდა. — ბარდაველიძე ვ. ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები. თბ. 1953. გვ. 90.

³ საქმელები იხ. გვ. 203.

აღ ქემს ერ ჩუ იზბი კუმაშ, ეჩქას ბოფშარ ლაღდიარისგა ხეთხელის ითქარს. მან ფიშირ ახხროლის, ეჩქესერ ზაობ ლი. ეჩის სგა ხუაგემდ ჩუეინთე ი ჟი ხუაჯაბდ. თუით ყუმს (ყრშს) იზბის მან, ქორაშ მერდე მარან. ლაღდიარისგა ნაბაგუ ითქარს ერზუმ მანა ხეფსი, ერე ჩის ქანადდეს, მარე ხოქმეს კუეცნაშ, ლებიაშუ, როგუნაშ ლანშდარს, მან გუამთქუა, ფატუნენქა ი ქემინენქა, ჩი გუნარიშს, აღ ითქ ქორაშს გარ ხეში, ლიღუმესარიანაშ ლემზირ — ქორა მერდე მარა გარ ხეში, გუიზიშ¹ ლი ი ეჭლა.

ლატალი

ამ თივას რომ შექამს საქონელი, მაშინ ბავშვები ბაგაში ეძებენ მარცვლებს. რაც მრავალი შეხვდებათ, იქ მოსაელიანობა არისო. იმას ჩავადგამთ (მე და ისინი) (თუჩის) ქვაბში და მოეხარშავთ (მე და ისინი). თითო კოვზს ჰამენ ყველა, სახლში მყოფი ადამიანები. ბაგაში დაძებნილი მარცვლები იმდენი არ გამოდის, რომ ყველას ეყოს, მაგრამ უმატებენ პურის, ლობიოს, ბარდის თესლებს, რაც გჭრევეია (მე და თქვენ) ფეტვის გარდა და ქერის გარდა ყველა ჭიშის. ეს მარცვალი სახლეულებს მარტო ექმებათ, ლიღუმესარის სალოცავი კვერი — სახლში მყოფ ადამიანს მარტო ექმება, გვიზის¹ (წმინდა ფქვილის) არის და იმიტომ.

¹ გჭრე - გვიზი: დღესასწაულებისათვის წინასწარ მომარაგებული საუკეთესო ხარისხის ფქვილი. წმინდად ითვლებოდა და უხილავი (ტაბუირებული) იყო.

8. ლიტურჯია¹

მესტიას ხემთქუანხ ჭუანხისგა ამჟი: ჰამს უ'ანგნეხ ჭყინტს. ალას უი ურქუად ქანზიხ ქორხანქა. ყარხან მურსგუენთე ქა ხეცხპენი ქორს ი ტული: „ნიშგუეჟ ქორჷ ქუით „ჰარინ-კარინ, ჰარინ-კარინ, ჰარინ-კარინ“. ტოტარს უეშგიმხან იტუბენე ი ტული: „ჰარინ-კარინ, ჰარინ-კარინ, ჰარინ-კარინ“ ი ამჟინ ქორჷ ყორთექა ქა ერ ხეცხპენი, ეჩქა სგა ღერი ქორთე, ქორს უარქუალობ ტებდიდ ი ლემასგუცახან ჩუანგურეხ ი ლეზუეხს ხანენხ. ალას ხაეხა ქორჷ ქუითი ლიტურჯია.

მესტია

8. „გაშიშვლება“¹

მესტიაში სჩვეოდათ იანვარში ასე: დილას ააყენებენ ბიკს. ამას ჩაუცმელად გააგზავნიან სახლიდან. კარიდან მარჯვნივ (გარსს) შემოეღება (შემოუვლის) სახლს და იძახის: „ჩვენი (ჩემი და მათი) სახლის ქურდი „ცარიელ-ტარიელი, ცარიელ-ტარიელი, ცარიელ-ტარიელი“ ხელებს უკნიდან ირტყამს და იძახის: „ცარიელ-ტარიელი, ცარიელ-ტარიელი, ცარიელ-ტარიელი“ და ასე სახლის კარამდე რომ (გარსს) შემოუვლის, მაშინ შევა სახლში. სახლში ჩააცმევენ თბილად და ცეცხლთან დააჩენენ (დასუამენ) და საქმელს აკმევენ. ამას ჰქვია სახლის ქურდის გაშიშვლება.

¹ ლიტერატურა — კალთის აწვევა. გადატანილი მნიშვნელობით: გაშიშვლება. ეს ტექსტი შინაარსობრივად რომელიღაც წარმართული რიტუალის ამსახველი უნდა იყოს.

9. უფლიშ

უფლიშ¹ ლი ძღვდ ღენ. იფრწრი ყიქან ცხეკისგა ლი უფეშ (უფ-ლიშ). აღ ლამზგრს იკედ მავ. აშხუდ ინზორალს. ხალს ქესლრი ჰამს ი ქესყაბ ღოლიაქ. ეი ხამზგრის, ეჩუნღო ჩუნდსენის ი ჩუატფურეხ. გუის ი ყუიყეს ქა ხოკედხ ი ლემესგვი ქატყბენ. ეჩანღო ეი ხამზგრის ლემზგრალცახან. ჩუ ისგურალს უშხუდ ი იზბის ი ითრეხ უშხუდ. ხემ-ზირხ ხოჩამდ ლირდეს. უემგიმპილს ხოჩა ლარდა ხარხ, სუბის ი იღრალს. ეჩუნღო აგიართე ესლრის.

კალა

9. უფლისი

უფლისი (დიდი აღდგომა, ახალკვირა) ¹ არის დიდი დღესასწაული. იფარის ² ზემოთ, ტყეში არის უფლისი (ეკლესია). ამ სალოცავს იღებს ყველა. ერთად გროვდებიან. ხალხი ადის დილას და აჭყავთ ცხვარი. შეავედრებენ (დაალოცავენ, შესწირავენ), შემდეგ დაკლავენ და გაატყავებენ. გულს და ღვიძლს გაშოშულებენ და ცეცხლზე შეწვავენ, შემდეგ შეავედრებენ სალოცავ კვერებთან ერთად. დაჭდებიან (დასხდებიან) ერთად და ჭამენ და სვამენ ერთად. ელოცებიან კარგად ყოფნას. ბოლოს კარგი ყოფა (ცხოვრება) აქვთ, ცეკვავენ და მღერიან. შემდეგ სახლებსიკენ მიდიან.

¹ „სუანებს აქვთ ერთი დღესასწაული „ახალკვირად“ წოდებული. რომელიც აღდგომის პირველ კვირას იცაინ. ამ დღესასწაულში იყრიებიან მარტო ჭვარდაწერილი დედაკაცები. ამოიტანენ პურის ცომს და ყველს და „ტაბლებს“ (კვერებს) გამოაცხობენ ხოლმე. სამს მათგანს დიდს გამოაცხობენ და იქვე სწირავენ ღვთისმშობელს. სამს კიდევ პატარას გააკეთებენ იქვე. ცალკე დანიშნულ ადგილს. რომელსაც სუანები „ლოშირა“-ს ეძახიან და რომელიც მიწის სალოცავს ნიშნავს. იქ მიიტანენ. მუხლმოყრილი ვევედრებიან ღვთაებას და სთხოვენ მამათა სქესის გამრავლებას. ლოცვის შემდგომ „ტაბლებს“ სორომი (სალოცავშია ბრტყელი ქვებით მოფენილი) ჩააწყოვენ და ზედ დიდ ლოდს გადახურავენ. ამას „ტაბლების დაკრძალვა“ ჰქვია. მერმე დაჭდებიან. თითო „ტაბლას“ შესქამენ და ერთმანეთის ლოცუთა და კონით წამოვლენ სახლში. — ჯავახიშვილი ივ. ქართველი ერის ისტორია. I, თბ. 1951. გვ. 91-92

² იფარარ — იფარარი: სოფელი კალის თემში.

10. უფლიშიერ¹

ჩი გუპარისგა ლას ჩუინოლდ უფლიშიერ.² უფლიშიერს ხულუნნიშუენელობა, ლას ხოშა ღერთემი ლიმზერ. გუპარ ადსენდა თუითუ ვანს, უშხუარ ხეტყუბაზ სამხუბ. ანზორახ გუიზს მარეში ქუნეი თუით კარანს ი ვანრე გუიზს, ღერთარე(შ)ს — უსგუა კარანს. აღის ჩი მეზგახანქა ეანზორახ, ეჯ მეზგათე, ხედუნი მუფალიშ⁴ ლას. ეჩის ქა იგოჰდას აშხუდ, ხედუნი ხადდას მაჰ(ტ)რენამისგა აშხუ თეუს. მნი საფტინ ანვდენი, ჩი საფტინს ხეკუეს ოთრომნეხ საფტინ. თუით მეზგე უფლიშიერისგა მნი მეზგე ესღერდა, ეჯი უალდებულ ლას ოთხუინს ეშხუ მანცინ ი სემი ლაყულაშ შაში ჰარაყ ი ეშხუ ლაყულაშ ნათხუმ.

ამენ მერუე მეზგე ირომდა ი ქა ხეკუეს დრს ოთქადენს საფტინი ლიჩუმ. ამენსგა გუნ ლიმჯარალ ხადხ მეზგა.

შომუნი ლიფხეალ ხადხ, ეჯ ლეთ აჯალ ანზორახ თაშს. ერტნი მერუა ზაუდ მუფალიშ ლას, ეჩის ქა ხოკუნიშა კათხს, ხედუნი ზაუდ მოუფალიშ ლას, ეჩის. ეჯი უალდებულ ლას ეჯ ლადანუნლო ოთფიშ(ტ)დენს ვან თაუისუფალდ.

ლატალი

10. უფლისობა¹

ყველა გვარში იყო ძველად უფლისობა.² უფლისობას ჰქონდა მნიშვნელობა, იყო დიდი ღმერთის ლოცვა. გვარი ჰკლავდა თითო ხარს, ერთმანეთს უერთდებოდნენ სამო. აგროვებდნენ გვიზს³ (წმინდა ფქვილს) ადამიანის სულზე თითო საწყაოს და ხარების წმინდა ფქვილს, ღმერთებისას — ექვს საწყაოს. ამას ყველას მოსახლისგან შეაგროვებდნენ, იმ მოსახლესთან, რომელიც მეუფლისე⁴ იყო. იმას დაფქვავდნენ ერთად, რომელიც ჰყოფნიდათ ყველაზე მცირე(ში) ერთი თვე. რა შაბათიც მოვა, ყველა შაბათს უნდა გაეკეთებინათ შაბათი (შაბათობა). თითო მოსახლე უფლისობაში, რა მოსახლეს მიდიოდა, ის ვალდებული იყო წაეღოს (წაეღო) ერთი წვრილფეხა და სამი ნახევარზომი მსუბუქი არაყი და ერთი ნახევარზომი ნათავედი (თავი არაყი).

ასე მეორე მოსახლე შერებოდა და უნდა არ გაეცდინოს (გაეცდინა) შაბათის კეთება. ამაში ძალიან შეჭიბრი ჰქონდათ მოსახლეებს.

როდესაც დაშლა ჰქონდათ (იშლებოდნენ), იმ ღამეს კიდევ აგროვებდნენ ყველს. ვინც მეორე წლის მეუფლისე იყო, მას გადაულოცავდა კათხას, რომელიც მეორე წლამდე (გაისამდე) მეუფლისე იყო, იმას. ის ვალდებული იყო იმ დღის შემდეგ გაეშვას (გაეშვა) ხარი თავისუფლად.

¹ უფლიშიწრ — უფლისობა იხ. გვ. 179.

² -უფლიშიწრ (უფლისობა)||ზოშა თანფიწრ („დიდი აღდგომობა“) იწყებოდა ახალკვირას და ერთიდან ექვს-შვიდ კვირას გრძელდებოდა. ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კატენდარი. ახალწლის ციკლი. I. თბ. 1939, გვ. 189.

³ გვიზ — დღესასწაულებისთვის წინასწარ მომარაგებული საუკეთესო ხარისხის ფქვილი. წმინდად ითვლებოდა და უნახავი (ტაბუიკებული) იყო.

⁴ მეუფალიშმწუფალიშ — მეუფლისე — დღეობის მორიგე მასპინძელი. იხ. ლასკა. გვ. 181.

11. ქაშუწთობ¹

ლენჯარს² ხემთქუწწნს ქაშუწთობ, ხედუწდ ლას ლიმზგრ ბიქუბწწ. ლატლარ³ აწიჰდაბ ლენჯარარს სგუებნე უფლიში საფტინს. ეჩის ჩუ იყულურახ, ესუწდ უფლიშ ხნდ, ეჩი შელდეი. ეჩქანლო მწრუა საფტინს ლენჯარარ ღგრდაბ ლატლარე ლწიჰთე ი აწიჰდაბ ეჩშელდს, ოშუწდდ მინ ირდუდს.

გასაბჰოებწწლო ალი ქწწწომწწ ი ეჩქანლო შომუწდ ბიქუ ირი, ეჩის ხაბრწლის ქაშუწთობწ ლიყუმეს, (ნაწჩუემწწა).

ლატალი

11. ქაშვეთობა¹

ლენჯერში² სჩვეოდათ ქაშვეთობა, რომელიც იყო ლოცვა ქარისგან. ლატალები³ პატივებდნენ ლენჯერლებს წინა უფლისის შაბათს. იმას დაინაწილებდნენ, ვისაც უფლისი (დიდი აღდგომის დღეობა) ჰქონდა, იმის ანგარიშზე. შემდეგ მეორე შაბათს ლენჯერლები წავიდოდნენ ლატალების დასაპატივებლად და პატივებდნენ იმდენს, რამდენიც თვითონ იქნებოდნენ.

გასაბჭოების შემდეგ ეს ამოიშალა და მას შემდეგ, როდესაც ქარი იქნება, იმას აბრალებენ ქაშვეთობის მოშლას, (გაუყუთებლობას).

¹ ქაშვეთობა იხ. გვ. 181.

² ლენჯარ — ლენჯერი — ბალსზემო სვანეთის თემი.

³ ლატარ — ლატალები — ბალსზემო სვანეთის თემის — ლატალის მაცხოვრებლები.

12. ძელიობ¹

ლენჯარს² ქაშუტეთარს³ ხახლენახ ღენ ძელიობ, ალას ქაშუტეთობს⁴ ხაყლებ. ალა ლი აგუისტოისგა, საფტინს. ალ ზატუ ალა ჩუემინხ მეშდ აგუისტოისგა. სგუებზე საფტინს ხეკუეს ოთჩუემენხ, მარე ეჭ ლადლ ლედგარ ლგგან ყიქანქა, ამლა მერმა საფტინთე ათქიხხ. ქაშუტეთს გულედანარ არიხ მწფშირე, ამჩუ აჯალ იზგეხ მალედანარ. ჭუინელ ნამბაჭუშუ ამჩუ უიბლინანარ⁵ ლემზიგუხ. ალმარს გულედანარ ყი ოხხუიტახ. ეშხუ ზურალ, ჩუბე შუანრე ჰასტიშ ლემარ, ლანატუ ლემარ, ნელარისგა ჩუდაბეყელი ი ქანხედენა. ეჩანლო ქამჩედელი მიჩა ლამუართე⁶ ი ეჩე კყინტ ახთენენა. ალას ყი ერ ოხცხა, ეჩქას ქამჭედელი შუანთე, თუეთნე ვან სგა ლოხვერნა, მაცხუარშილ⁷ ყი ლოხ-მაზრა, მარე უიბლინანარს მად ოხხენახ ი უეშგდ ამტუხელი. ფუშყუტერს⁸ ეჩხანთე ქა მეჩრდე ლემარ, ეჩქას სგა ლაჰენახ ი უეშგდ ოხტიხახ ი ალას ლიზგალ ოთბინა ამეჩუ ი ჩუალფიშრელი. ეჭყინ ალჯამშელის გულედანარ, ერე ალიარს ეჩანლო უიბლინანარ მანგ ყი ოხხუიტახ. გულედანარს შინე ნალჯამშემშილ ჩი ზატუ ვანი ლილგენი ოხგენახ ი ალას ამყი იოხ ათხეჟ.

ვანს ჩი ზატუ იყდის ქაშუტეთარ სგუებინისგა. ლახტს ხორიხ ი ხოჩამლ ჩუ ლუგუარს ალ ლადლ ჩუ იტხეხ, ყი ხანზგრიხ იელე საყდრი სგუებინჩუ ი ჩუ აისენიხ.

ამხანტუ ჰასტიშ ი ნიბაშინი⁹ ანლრიხ. ლემზგარალს ამეჩუ, ლადბაშისგა¹⁰ ქანყეხ ი ეჯას ი ზედამს¹⁰ შინე ნანფშირახან ი ნაჰლურახან ყი ხანზგრიხ.

12. ელიობა¹

ლენჩერში² ქაშვეთელებს³ სცოდნიათ დღეობა ელიობა, ამას ქაშვეთობასაც ეძახიან. ეს არის აგვისტოში, შაბათს. ამ წელს ეს გააკეთეს ათ აგვისტოში. წინა შაბათს უნდა გაეკეთებინათ, მაგრამ იმ დღეს მკედარი იდგა ზემოდან, ამიტომ მეორე შაბათისკენ გადადეს. ქაშვეთში გულედანები არიან უმრავლესი აქ კიდევ სახლობენ მალედანები. ძველი ნაამბობით აქ ვიბლიანებიც სახლებულან თურმე. ამათ გულედანები ამოუწყვეტიათ. ერთი ქალი, ქვემო სვანების ასული⁴ ყოფილა, ორსული ყოფილა, კასრში დამალულა და გადარჩენილა თურმე. მას შემდეგ წასულა თავის მამისეულ სახლში⁵ და იქ ბიჭი დაჰბადებია. ის (ამას), რომ გაზრდილა, წამოსულა სვანეთში, თეთრი ხარი თან უახლია (შეუყოლებია), მაცხოვრისთვის⁶ შეუვედრებია (შეულოცავს, შეუწირავს), მაგრამ ვიბლიანებს არ შეუშვიათ და უკან მიბრუნებულა. ფუშყვერს⁷ იქითკენ (გალმა) გასული ყოფილა, მაშინ შესწევია და უკან მოუბრუნებიათ და ამას სახლობა დაუწყია აქ და გამრავლებულა. ისე მოლონივრებულან გულედანები, რომ ამათ, შემდეგ ვიბლიანები ყველა ამოუწყვეტიათ. გულედანებს თავიანთი სიმარგისთვის ყოველ წელიწადს ხარის შეწირვა დაუდგენიათ თურმე და ამას ასე შერებიან ახლაც.

ხარს ყოველ წელიწადს ყიდულობენ ქაშვეთელები წინასწარ(ში). მთაში უვით (ჰყავთ) და კარგად ქე მსუქანს ამ დღეს დაიბრუნებენ. შეავედრებენ (შესწირავენ) საყდრის წინ და დაკლავენ.

აქეთ გათხოვილი ქალები და სახლისწულებიც⁸ მოდიან. სალოცავ კვერებს აქ, ეკლესიის მინაშენში⁹ გამოაცხოებენ და იმას და ზედაშეს¹⁰ თავიანთი სიმრავლისთვის და ჯანმრთელობისთვის (ჯანმრთელობისგან) შეავედრებენ.

¹ ელიობ — ელიობა. იხ. გვ. 180.

² ლენჩარ — ლენჩერი: ბალსზემო სვანეთის თემი.

³ ქაშვეთარ — ქაშვეთელები: ლენჩერის თემის სოფელ ქაშვეთის მაცხოვრებლები.

⁴ ჰასტიშ — ასული. გათხოვილი ქალი მამის ოჯახისათვის.

⁵ ლამჭარ — მამისეული ოჯახი გათხოვილი ქალისთვის.

⁶ მაცხუარ — მაცხოვარი (იესო ქრისტეს ეპითეტ).

⁷ ფუშყურ — ფუშყვერი — მდინარეა მესტიასა და ლენჩერს შორის.

⁸ ნიბაშინ — გათხოვილი ქალის ძმისწულები, დისწულები, შვილები, შვილიშვილები.

⁹ ლაბაშ — ეკლესიაზე მიშენებული. ან ცალკე მღვობი საკულტო ნაგებობა, სადაც შესაწირავენს აშხადებენ.

¹⁰ ზელაშ — ზელაშე: დღესასწაულებისთვის მომარაგებული საუკეთესო ხარისხის არაყი.

კანი ლელუჩიმდ შამფრალს ატაბებს შდგზნდი ნაქტუცარხანქა ეჭ-
შელდს, უომუელდ მეზგე იზგე. კანი ლელუს ჩუაქცურებს ი ალ
შამფრალეი ქა ხოსუემბ ი ალა ჩის მიჩა ქორთე ესლუა. კანი თხუიმს ი
ფერხი ნაქტიცს ხოშა ცხუადისგა ე' აჯაბზ. ამეჩუ ლაღია ლგგ, ამესგა
ჩუ ისგურის ი იბნებს ლიზუებ-ლითრეს.

ალ საყდარისგა პრი წყგლნი თასარ — იშგუიდ. ჭუინალდ
ფერუემდიეშხუ ლემარ, მარე ჩუალქარტულის. ლიმზგრანსი ალ
თასარშუ იჩოზ. მანკუტი ხოხურა ფიალოშუ იბნებს, ლო ხოშილშუ, ეჩან-
ლო — ეჩენ ხოშელშუ ი უეშგიმბილს ხოშა ბარქაშუშუ.

მანკუტი ფელი¹ ლამზგრანსს ხაქმინებს, ლო მაცხუარის², მესმამდ
ჯგგრანგი³ ლამზგრანსს ტულის. ალას სოფლი ლამზგრანსს ხაქმინებს,
ლო — ჰასტიშ — ნიბანშინანსს.

უეშგიმბილს ლაცხმიანს ითრებს ი მერმა ზატიანშ მეგნალას ითმის
ი აშზგრის, ალფარ მერმა ზატიანშდ ამარებს ფელიობა ლგნი გოშარს.

ამეი ალა ხერანშუ ხაქიმ სოფელს.

ლატალი

ხარის ზორცისთვის შამფურებს თლიან თხილის ხის ნაჭრებისგან იმდენს, რამდენი მოსახლეც სახლობს. ხარის ზორცს დაჭრიან და ამ შამფურებზე გაასობენ (გაარჭობენ) და ეს ყველას თავის სახლში მი-
აქვს, ხარის თავს და ზოგიერთ ნაჭერს დიდ ქვაბში მოხარშავენ. აქ
ფარღული დგას, ამაში დაჭლებიან (დასხდებიან) და იწყებენ ქამა-სმას.

ამ საყდარში არის ვერცხლის თასები — შვიდი. ძველად ოცდა-
ერთი ყოფილა, მაგრამ დაკარგულან. დალოცვასაც ამ თასებით შვრები-
ან. პირველად პატარა ფიალით იწყებენ, შემდეგ — უფრო დიდით, შემ-
დეგ — იმაზე (იმის) დიდით და ბოლოს დიდი ბადიათი.

პირველად ელიას¹ სადღეგრძელოს ატარებენ, შემდეგ მაცხოვრი-
სას,² მესამედ ჭგირაგის (წმ. გიორგის)³ სადღეგრძელოს ამბობენ. ამას
სოფლის სადღეგრძელოს აყოლებენ, შემდეგ — გათხოვილი ქალების —
სახლისწულეებისას.

ბოლოს სუფრის მატებისას (ზრდის) სვამენ და მომავალი წლის
მორიგეებს (მდგომებს, მწდეებს) ირჩევენ და ლოცავენ. ესენი მომავალი
წლისთვის (გაისისთვის) ამზადებენ ელიობა დღესასწაულის საქმეებს.

ასე ეს მორიგეობით მიჰყვება სოფელს.

¹ ელი — ელია: დარ-ავდრიანობის გამომწვევი ღვთაება. ქრისტიანულ ნიადაგზე — წმ.
ელია.

² მაცხოვარ — მაცხოვარი: იესო ქრისტეს ეპითეტი.

³ ჭგირაგ — აღმინის (უმეტესად მამაკაცთა) მფარველი ღვთაება. ქრისტიანულ ნიადაგზე —
წმ. გიორგი.

13. ლილუნტუწარი

მესტიას¹ მპისიშ ლაბნა რიცხუნწლისგა ხმთქუახ ეშხუ ღენ, ყა-
ხად ხატულის ლილუნტუწარის.² ისგ ლინთუნლო ამარეხ დორი-სემი მეზგე
აშხუდ ალ ლადლიშდ ნამთიშუ გიცვარს. აშხუ ზატუ ეშხუ მეზგე იჩო
ლილუნტუწარის ი მერმა ზატუ მერმე.

ლილუნტუწარი ლადალ, მესტიან მეზგახანქა ეშხუ მარე ქა მევედ ლი
ფუსდთე. ამხანუ ესყახ ლამზგად გიცვარ, აჯალ გიცვარხან ესლუახ ზედანშ
ი მარემი ქუნეი ეშხუ ლემზირ. ამჩუნ სოფლი ნამთუიშ ხოშა მარალ უი
ხამზგარის ფუსდს ი ლგმზგარანლო ითრეხ (გთრეხ) ხარაყს ი ამეი ტეხ-
ნის უემგდ მავ.

აშხუდ, ესტანდ (ესტანდ) ოჯახანარს ხარხ ლილუნტუწარი, აშხუდ
იყუბალს მულუნტუწარი⁴ მეზგაცახან ი ჩუნდსენის გიცვარს, ქა ირბიელხ.
ანსის მინე ჰასაუმს, ნიბანშინს ი ნათი მარა ჩი.

ამეინ ხოჩა დროტუს აკშურეხ დარ-სამ ლადალ.

მესტია

13. ხბოობა

მესტიაში¹ მაისის დასაწყის რიცხვებში სჩვევიათ ერთი დღეობა, სახელად ეძახიან ხბოობას.² შუა ზამთრის შემდეგ, ამზადებენ ორი-სამი მოსახლე ერთად ამ დღისთვის ნარჩევ ვერძს. ერთ წელიწადს ერთი მოსახლე აკეთებს ხბოობას და მეორე წელიწადს — მეორე.

ხბოობის დღეს, მესტიის მოსახლიდან ერთი კაცი წამომსვლელი არის უფლის ეკლესიაში. აქეთ მიჰყავთ სალოცავად (შესაწირად) ვერძი, კიდევ ვერძთან ერთად მიაქვთ ზედაშე და ადამიანის სულზე ერთი სალოცავი კვერი. აქ რჩეული უფროსი კაცები შეავედრებენ (დაალოცავენ, შესწირავენ) უფალს³ და დალოცვის შემდეგ სვამენ არაყს და ასე ბრუნდებიან უკან ყველა.

ერთად, ვის ოჯახებსაც აქვთ ხბოობა, ერთად იკრიბებიან მეხბოეს⁴ მოსახლესთან და დაკლავენ მამალ ცხვარს, გამოაცხობენ. პატივებენ თავიანთ გათხოვილ ქალებს, სახლიშვილებს და ნათესავ კაცს (ადამიანს) ყველას.

ასე, კარგ დროს ტეხენ (ატარებენ) ორ-სამ დღეს.

¹ მესტია — მესტია: ზემო სვანეთის რაიონული. ცენტრი.

² ლილუნჯარი — ხბოობა იხ. გვ. 180.

³ ფუსდ — უფალი. დიდი ღმერთი (სამყაროს შემქმნელი. დამზადებელი).

⁴ მელუნჯარი — მეხბოე: დღეობის მორიგე-მასპინძელი. იხ. ლასკარ. გვ. 181

14. პარაპლდაშ¹

ღუაქუმარილ ესღრის თარგნგზელთე² ლაშგერდ. ესყან ღოლიაქ. ჩიქე ჟი ხაშგერის, ეჩქანლო ჩუაღსენის, ჩუაღტუტრეხ. გუის ი ყუიუეს ქა ხოკედხ. გუის ი ყუიუეს ჟატყბეხ ლემესგეი, ეჩქანლო ჟი ხაშგერის. თუით ქიქ ბგეი (ღგუაშუ) შარაყს ჟ' ანკედნეხ ი უშხტარე თხტუმს ჩუაშგერის, ლელუს ჩუაღქუცირნეხ ხოშა ნაქტუცარდ, სგაღგემნეხ კარ-ღალთე, ჟანჯაბნის. მინ იმუაღ ანმპტუდის, ჩუ იზბის. მაღ ჩუასღენის, ჩუაყლტრეხ ტომუაღდ მეზგე ნრა ეჩშელდ ლაგაფდ ი ქა ხოკედხ ქორ-თე. უეშგიმპილს ჩუ ისგურაღლხ ღუაჟარ, ჩუ იღიარაღლხ, შარაყს ითრეხ.

მესტია

14. პეტრე-პავლობა¹

მამაკაცები მიდიან მთავარანგელოზის² (ეკლესიაში) სალოცავად. მიჰყავთ ცხვარი. ჭერ შეავედრებენ (შესწირავენ), შემდეგ დაკლავენ, გაატყავებენ. გულს და ღვიძლს გაშოშულებენ. გულს და ღვიძლს შეწევენ ცეცხლზე, შემდეგ შეავედრებენ. თითო ჭიქა მაგარ, ძლიერ არაყს აიღებენ და ერთმანეთის თავს ადლეგრძელებენ (დალოცავენ). ხორცს დაჭრიან დიდ ნაჭრებად, ჩადგამენ კარდალაში, მოხარშავენ. თვითონ რასაც მოიხმარენ, შეჭამენ, რაც დარჩებათ, დაანაწილებენ რამდენი მოსახლეც იქნება იმდენ ულუფად და გაუტანენ სახლში. ბოლოს დაჭდებიან (დასხდებიან) კაცები, დაპურდებიან, არაყს სვაშენ.

¹ პარპლდშ — პეტრე-პავლობა. იხ. გვ. 180.

² თარგნგზელ — მთავარანგელოზი. მისი სალოცავებია. თანლი თარგნგზელ — უღელტეხილის მთავარანგელოზი (ლატალში) მგბური თარგნგზელ — მახარობლის მთავარანგელოზი (ლატალში). ლალხორან თარგნგზელ — ლალხორის მთავარანგელოზი (კალასა და ლენხერაში) და სხვ.

15. ახანახა¹

ლიქმალე ლიბნე ლადან, იჭლისისგა, საფტინ ლადან, მესტიან გლეხარ აშხუდ ესღრის ლჷქმათე. ლიქმეს ხომურჭუთის ქჷმე ნწთიარ ი აფხნეგარ. ამქალი ლიწეს ხატულის ნადს.² ზურალარ ხოჩა ლეზუტებს ამარეს. ხოჩა ლეზუტურაცახან მგქმათე ესღტუახ ხარაყე. ნაბოზს ხარაყეს ითრეს ლიქმენ ნაზგერგნლო, ხოჩამ გუნებაყინ არის, ეჭყინ ანღრის ლალრალუმ აგითე.

აგის, აჯალ, ეჯ ლეთ ლადასს ადსენის, ხარაყეს ითრეს ი ამყი ხოჩამდ ლარდანლო ჩუ ფხეყნის ი ხომზგრის უშხტარ ხტუად ხოჩა ახანახას.

მესტია

15. ახანახა¹

თიბვის დროს დაწყების დღეს, ივლისში, შაბათ დღეს, მესტიის გლეხები ერთად მიდიან სათიბად. თიბვას ეხმარებიან შორეული ნათესაეები და ამხანაგები. ამნაირ დახმარებას ეძახიან ნადობას.² ქალები კარგ საქმელებს ამზადებენ. კარგ საქმელებთან ერთად, მთიბავეებთან შიშველად არაყიც. საღამოს არაყს სვამენ თიბვის გათავეების შემდეგ. კარგ გუნებაზე არიან, ასე მოდიან სიმღერით შინისკენ.

შინ, კვლავ, იმ ღამეს, საკვავს კვავენ, არაყს სვამენ და ასე, კარგად ყოფნის შემდეგ დაიშლებიან და ულოცავენ ერთმანეთს ბევრ კარგ თიბვის დროს (ახანახას).

¹ ახანახა — თიბვის დაწყების დრო იხ გვ. 180.

² ნადობ — ნადი (ძვ): გლეხები, რომლებიც უსასყიდლოდ ეხმარებოდნენ მეზობელს ყანაში — მამითადი.

16. ჰელიოშ'

ჰელიოშ² ლი ფემდუობუიშდ იულისს. ალ ლამზგრ ლი იფრპრი³ სოფელს.

ალ ლადან ლი ზურანლეშ გარ. ზურალარ ეესღრის ლამზგრთე. ეჩეჩუ ზეკრა ლგგ. სგესღრის ზეკრათე, ლემესგს ეანშუბ, კარალს ეიღიბ კერამეი, ჳიცს იშგურღენიბ ეი უტინად. თანშს სგა იღიბ ჳიცთესგა ი ეშჳი კანეეებ კერანიქა. ამუნლო ეინბნებ ლიმზგრს ზურანლეშდ. თუით ზურანლს ქორხანქა ახლუა თუით სან თანშ. თანშს ეანნანღინებ უშხუდ ჩის. ეჩუნლო სგა იღიბ ჩუეინთესგა, ეჳას გგემს კერამეი ეი ლეფტინად. ეი ერ ანფტინებ, მანდბანდს ფექს შიღეს, ხო-შილ სგელ ერ ახფასს. ლო კერამანქა ქა იკედს. ოშტანდ ზურანლ ლი, ეჩშელდ სანთე სგა იღიბ. ჩუ ისტრანლს, ჩუ იღიარანლს. ტეშგიმპიღს უშხუარ ხატუღიბ: „ხოჩა ლადელუ გუარ ჩის“. ესღრის აგიართე.

კალა

16. ჰულიში¹

ჰულიში² არის თხუთმეტ ივლისს. ეს სალოცავი არის იფრარის³ სოფელში.

ეს დღე არის ქალების მარტო. ქალები ადიან სალოცავში. იქ ძელური დგას. შედიან ძელურში. ცეცხლს აანთებენ, ფიქალ ქვებს დადებენ კერიაზე, ცოშს რიზელენ აუფუებლად, ყველს ჩადებენ ცოშში და ისე გამოაცხოვენ კერიაზე. ამის შემდეგ დაიწყებენ ლოცვას ქალისთვის (ქალისად). თითო ქალს სახლიდან მოაქვს თითო თეფში ყველი. ყველს არევენ ერთად ყველას. შემდეგ ჩადებენ ქვაბში, იმას დგამენ კერიაზე ასადულეზლად, რომ აადულეზენ, ცოტა (არაბევი) ფქვილს ყრიან, უფრო მეტი სქელი რომ გამოუვიდეს. მერე კერიიდან გაშოილებენ. რამდენი ქალიც არის, იმდენ საინში ჩადებენ. დაჭდებიან (დასხდებიან), დაპურდებიან, ბოლოს ერთმანეთს ეუბნებიან: „კარგი დღემცა გვკონდეს (მე და თქვენ) ყველას“. მიდიან შინებისკენ სახლებისკენ.

¹ ჰულიში — ჰულიში იხ. გვ. 180.

² ბეს. ნიჟარაძის ცნობით დღესასწაული ჰულიშის შემოღების შესახებ მოგვითხრობს საბალო სიმღერა: „ძლიერ ადრე, ენგურის სათავეში მთიდან მოწყვეტილა საყინულე. სვანურად „ჰოლ“ ანუ „ჰილ“ (რუს. ледник).. ამ ყინულს მთელი სვანეთის სოფლები წაუღეკავს. ამ უბედურების შემდეგ ხალხს რომ იგი მეორედ აღარ გამეორდეს, დაუწყებია ეს დღესასწაული „ჰულიში“. ამ დღეს ერთი სოფლის მოხუცთაგანი ცალცალკე, მოსახლის რიცხვზედ შეაღოცებს ხონიანად პურებს“. — ნიჟარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, I, თბ., 1962, გვ. 60-64.

³ იფრარ — იფრარი — სოფელი კალის თემში

17. ლიგურკე¹

ლიგურკე² ლი ფემდუობუთიმდ იულისს. ალა ლი შუანისგა ძღვდ ღენ. ამხაუ ჩინან ანღრის მემზირ მარალ. აღმარს ახლუახ ლემზგრანლ, ზედამ ი ფერხის — ლამსა. ფიშირს თეთრ ახლუახ ი ხეგვრანლ შალიანის³ (კუირიკეს) მამ მას ხაქკრა: ფერხი ხეგვრანლ სუფეს, ფერხი ჯარს მერდე მახელუაჟი მშუიდებდ ლიტესს, ფერხი მანზიგხან იმზირ ი ქორან ნამდობახან.

ამი მემზგრდ სოფელს ხაყა ლეთიმ მარალ ხერასუჟ. ლეთიმ მარალ ლამსას ჟი ხამზგრის ეჩი მკვდამ ქორშალი ნამდობახან ი ლო ჩუამდენის. ტუფს ქანკუანეს კოჯქა, ამჟი ჭინქლარსი. ყუთიჟ ი პერშუდას შამფურჟი აცუეს ი ჟატყებეს. ალას მრშ ჟი ხამზგრის მემზგრი ნამქუინს-გჟი. ლელუს ჟაჯაბხ ხოშა კარდლარისგა ი ჩუეინარისგა. ჭუინალდ ამნარდ ხულტანდახ ხოშა ლელდენ. აღ ლი ჩენშ, კოპარშუ ლესყენე მურგუმალ ცხუად. აღ ლელდენ ათხემ ჩუ ლგ ეჩეჩუ, მარე ლუჯუნელე ლი ი მამა ხაყა ლაჯამდ, აღო ამხაუ ხასკდა მორი ფური ლელუ.

ათხა ამი მკქაფდ ხულტახ ხოშა ცხუად. ალა ჩუბე შუანს ოხყინდახ უობუთიმდ ზამ სგუებინჩუ.

შალიანი ჰანუთისგა მრშ ლგ ლადბამ ქორ.⁴ ეჩესგა ლგ ხოშა ბერჟე კერამ ი აჯალ სემი-ურშითხუ ბანამ კერამ. აღმარქა ლემზგრანლს აწყეს კალი მემზირ ზურალარ ი ლო ჟი ხამზგრის სოფლი ნამდობახან. ლო ლენაყ დირანლს ჩი ამხუდ აღაწყეს.

17. კვირიკობა¹

კვირიკობა² არის თხუთმეტ ივლისს (ძვ. სტ.). ეს არის სვანეთში დიდი დღესასწაული. აქეთ ყველა ადგილიდან მოდიან მლოცველი ადამიანები. ამათ მოაქვთ სალოცავი კვერები, ზედაშე და ზოგს — საკლავი. ბევრს ფული მოაქვს და ევედრებიან შალიანის³ (წმ. კვირიკეს ეკლესიის ხატს), რაც ვის აწუხებს: ზოგი ევედრება ბედისწერას, ზოგი — ჭარში მყოფი ვაჟკაცის მშვიდობით დაბრუნებას, ზოგი სნეულებისგან ლოცულობს და ოჯახის მშვიდობისთვის (მშვიდობიდან).

ამის მლოცველად სოფელს ჰყავს რჩეული კაცები მორიგეობით. რჩეული კაცები საკლავს შეავედრებენ (შესწირავენ) იმის მომტანის სახლეულის მშვიდობისთვის და შემდეგ დაკლავენ. ტყავს გადაადგებენ კლდეზე (კლდით), ასე ნაწლავებსაც. ღვიძლს და ფილტვს შამფურზე აცმევენ და შეწვავენ. ამას ცალკე შეავედრებენ (შესწირავენ) მლოცველის ნათქვამზე. ხორცს მოხარშავენ დიდ კარდალებში და (თუჯის) ქვაბებში. ძველად ამისთვის ჰქონდათ დიდი ქვაბი ეს არის სპილენძის „ღილებით“ გაკეთებული მრგვალი ქვაბი. ეს ქვაბი ახლაც ქვე დგას იქ, მაგრამ დაძველებული არის და არ ვარგა სახარშად, თორემ აქ ეტევა ორი ძროხის ხორცი.

ახლა ამის ნაცვლად აქვთ დიდი ქვაბი. ეს ქვემო სვანეთში უყიდათ ხუთი წლის წინ.

შალიანის (წმინდა კვირიკეს ეკლესიის) ეზოში ცალკე დგას ეკლესიის სახლი.⁴ იმაში დგას დიდი რკინის კერია და კიდევ სამი-ოთხი ქვის კერია. ამათზე სალოცავ კვერებს აცხობენ კალის მლოცველი ქალები და შემდეგ შეავედრებენ (შესწირავენ) სოფლის მშვიდობისთვის. შემდეგ გამომცხვარ პურებს ყველას ერთად აწყობენ.

¹ ლიგურკე — კვირიკობა იხ. გვ. 180

² თავისუფალი სვანის ცნობით „ზურალასკარი (ქალების ნაღიმი) ანუ ლიგურკე — კვირიკობა“ ძველად მარტო ქალების იყო. ბოლოს კაცებიც გარეულან“. — ნიეარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, II, თბ. 1962, გვ. 64.

³ შალიანი — წმ. კვირიკეს და ივლიტეს სახ. ეკლესიის ხატი.

⁴ ლაღბაშ ქორ — ეკლესიასთან სპეციალურად აშენებული ნაგებობა. სადაც შესაწირავენს ამზადებენ.

ამუნდო იბნი შალიწნი ჰაზუისგა ლისუბი-ლიღრწლ. ხოჩა-ხოჩა მელრწლა უშხუწარ ხემქერწლ ლღრწლისგა, ლასუბისგა. მახე კყენტარ (ლალმაჰია) უშხუწარ ხემქერწლ ლაკუჭურწ ბაჩა ლიკედისგა. ალ ბაჩ ათხეღ ჩუ ზი ეჩეჩუ. ფერუწღ ალ ბაჩს გუწმთეჟი უწწკედნე ი ფუღ ბაჩს ქანდგემნე, ალა ლი ძღღდ გამარჯუება, მარე ამკალი ლგუწმწუ მარე მანდხუწღ გარ ხენჩღდი, ეჭენ სურუ გუწმი ლი ეჭ ბაჩ, ამლა ხაჟხა ალას ლაკუჭურა ბაჩ.

წაბზა პილთე, მიე ერ ლარგუწლენ წრი, ეჩქას იბნი ლისგურწლი ი ლეზუბემიწ ლირგიუწლი, ჰარყი ლიგუწმწლი. იბნი ლიზუებ-ლითრე, უშხუწარე ლიმზერწლი. ლადიარწლენ ლიღრწლ-ლისუბი ლი. ამჟენ ეზერ ხანს იხირულ ხწლხ. ღო, ამუნდო იგწწლ მწგ. ი ესღრის მიჩა-მიჩა ქორთე.

მესტია

ამის შემდეგ იწყება შალიანის (წმ. კვირიკეს ეკლესიის) ეზოში ცეკვა-სიმღერა. კარგი-კარგი მომღერლები ერთმანეთს ეჯიბრებიან სიმღერაში, ცეკვაში. ახალგაზრდა ბიჭები (ახალი თაობა) ერთმანეთს ეჯიბრებიან საცდელი (საჯილდაო) ქვის აწევაში. ეს ქვა ახლაც ქვე ძვეს იქ. ვინც ამ ქვას მკერდამდე ამოიღებს და ათ ნაბიჯს გადადგამს, ეს არის დიდი გამარჯვება, მაგრამ ამისთანა ღონიერი კაცი ცოტადა (არაბევრი) გამოიწერება, ისე მეტად მძიმე არის ის ქვა, ამიტომ ჰქვია საცდელი ქვა.

სალამოს პირზე, მზე რომ ცერცვის ჩაყენების დროზე არის, მაშინ იწყებენ დაჯდომას და საკმლის დარიგებას, არყის ჩამოსხმას. იწყება ჰამა-სმა, ერთმანეთის დღეგრძელობა. პურობის დროს სიმღერა-ცეკვა არის. ასე კარგა ხანს მზიარულობს ხალხი. შემდეგ, ამის შემდეგ, დგება ყველა და მიდიან თავ-თავის სახლში.

18. ლიჩინნიშობ¹

ლიჩინნიშობ შუანისგა ჰადნიშ² გარ ხამთქუახ. ალ ლადანლ ხეხროლი დარჷ აგუისტს, ამ ზათუ ჷროშთხუ აგუისტს აჩუშინხ. ხუშად მარე ანდგრდა ჩიხან: უშგულებან. კალხან, იფარხან მელახხან, მესტიახან, ლენჯარხან, ლატლიხან.³ ჩინ ნამზურუნ ახლუწნდა: ფერს — ქედლია, ფერს — ნელაშტ, ფერს — ლუნ. ჰარაყ ი ლემზერალ ჩი ახლუწნდა.

ლიჩინნიშობ ბოფშარხან ლი, სგეხან. ფესუამს (ფესუამს) ალ ზაუისგა ნათაჷ ხორი, ეჯას ჩი ახლუა ლუატ. ფერუამ (ფერუამ) მაშენე ჯროდი ლუატს ანჯდე, ეჯა ლი მაჩენე. ალა ლი ეჩი ეხაჷი, ფერუანი ქყინტ — ბეფუ ალ ზაუისგა ვნთენან, ლუნთური ლიჩინნიშხან — ლანდი ლიჩინნიშდ. ალას ხაჷხა ლუატ.

ამ ზათუ ფერუემდიდორი ლუატ ანჯანდ. ალა ლასუ ჷროშთხუ აგუისტოს. სოფელხანქა ჷროშთიშდ კილომეტრ ხოზი⁴ ლიჩინნიშ ჯგერანდ. ამეჩუ ინზორანლხ მემზირ მარანლ მანგ. ლამზერთე ანდრიხ ბეფუში ქორშელ. აღფარს ახყახ ლანსა, ფერს — გიცარ, ფერს — ლუნ, ფერს — დანჯელ. ალას ამჩუ, საყდარისგა ეი ხამზერის ალ ზაუისგა ლგთნე ბეფუშხან ი აჯალ, ლახე მა ხეკერის. ეჩხან ლემზერალს ი ზედანს ანჯესიხ ი ეი ხამზერანუნეხ ლიჩინნიშის მელზუენას.⁵

ამ ზათუ ფერუემდიდორი ლანსა ანჯანდ. აღფარ ჩუანდიესნანლებ. ლუტფურე ლანსა კანუარეინ ეოხრეკხ ეშჩუნ, ფედიას, მურყუამხ ძირისგა. სამ აგის ლემესგ ხანშულა. ლემასგუეინ ხოშემიშთან ჩუეინარ ხანგან. ამხანუთესგა იშგუიდ-არა ლანსა ლგრი. ამეინ ეაჯანბ ლელუს. ეჩქანლო იხნი ლურშამ ლიკჩე. ხოჩამ ბარდნან ნანქუიცი, ხოშა ლალანლს აბრეშუმი ნანქუიცი, ლუატს ხალჯენიხ კანცეი ი ლო ალას ეაკჩეხ. ესუამს ლუატ მაჯუდე ირა, ეჯა ლი ეანბრან.

18. ლიხანიშობა¹

ლიხანიშობა სვანეთში ჰადიშვილა² სჩევეიათ. ეს დღე ხვდება ორ აგვისტოს. წელს ოთხ აგვისტოს გაუკეთებიათ. ბევრი ადამიანი მოდიოდა ყოველი მხრიდან: უშგულიდან, კალიდან, იფარიდან, მულახიდან, მესტიიდან, ლენჯერიდან, ლატალიდან.³ ყველას შესაწირავი მოჰქონდა: ზოგს — ქედილა, ზოგს — თიკანი, ზოგს — ხბო. არაყი და სალოცავი კვერები ყველას მოჰქონდა.

ლიხანიშობა ბავშვებისთვის (ბავშვებისგან) არის, ვაჟისთვის (ვაჟიანობისთვის). ვისაც ამ წელიწადში ნაშობი უვის (ჰყავს), იმას ყველას მოაქვს სარი. ვინც ყველაზე გრძელ სარს მოიტანს, ის არის საუკეთესო. ეს არის იმის სახელზე, რომელი ბიჭი — ბავშვიც ამ წელს დაიბადა, შარშანდელი ლიხანიშობიდან — დღეის ლიხანიშობამდე. ამას ჰქვია სარი.

წელს ოცდაროი სარი მოვიდა. ეს იყო ოთხ აგვისტოს. სოფლიდან ხუთი კილომეტრი მანძილია⁴ (უძევს) ლიხანიშის ჭგირაგამდე (წმ. გიორგის ეკლესიამდე). აქ იკრიბებიან მლოცველი ადამიანები ყველა. სალოცავში მოდიან ბავშვის სახლეულები. ამათ მოჰყავთ საკლავი: ზოგს — ვაცი, ზოგს — ხბო, ზოგს — თხა. ამას, აქ, საყდარში შეავედრებენ (დაალოცავენ, შესწირავენ) ამ წელიწადში დაბადებული ბავშვისთვის და კიდევ, თუ რამ აწუხებთ. იქიდან სალოცავ კვერებს და ზედაშეს წაიღებენ და დაალოცვინებენ ლიხანიშის მონაზვნებს.⁵

წელს ოცდაროი საკლავი მოვიდა. ესენი დაკლეს. გატყავებული საკლავი კავებზე დაკიდეს იქ, ახლოს, კოშკის ძირში. სამ ადგილას ცეცხლი ენთო. ცეცხლს(-ზე) უზარმაზარი (თუჯის) ქვაბები ედგა. ამასში შვიდი-რვა საკლავი წავა (ჩავა). ასე მოხარშავენ ხორცს. შემდეგ იწყება დროშის აყუდება (აღმართვა). კარგი ფართლის ნაჭერს, მეტ წილად აბრეშუმის ნაჭერს სარს ამაგრებენ წვერზე და შემდეგ ამას ააყუდებენ. ვისი სარიც ყველაზე გრძელი იქნება, ის არის სახელოვანი.

¹ ლიხანიშობა — ლიხანიშობა. იხ. გვ. 180.

² ჰადიშ — ჰადიში. იფარის თემის სოფელი.

³ უშგულ. კალ. იფარ. მგლახ. მესტია. ლენჯერ. ლატალი — უშგული. კალა. იფარი. მულახი. მესტია. ლენჯერი, ლატალი — ბალსზემო სვანეთის თემები.

⁴ ხბო — მიუდის. იხ: თოფურია ვ. სვანური ენა. I. ზმნა, შრომები. თბ. 1977. გვ. 246.

⁵ მგლახუნ — მონაზონი: მრევლის მლოცველი. შესაწირავების შემწირველი.

ღუბატრე მკერძლა ჩუ იგნის უშხტური განხანენ. ამენ ქა ხა-
ცხიპხ ჭგერაგი ჰანტუს ი ილრაღხ. ერქას ქა ვიდუხ ჭგერაგხანქა ხატს ი
ამზერის ალ ზატისგა ლეტნა ბოფშარს, ესტადს ლიმზერ ხაქკერა, ეგა
თეთრს ხახუდი მელზტუნს: „მადილუ ხერი, ჩუ ოთმპზრე მიჩა
ქორშალ“. მელზტუნ თეთრს ქა ხებში ი ჩუმზერი ეჭას, ესტად უახაუი
თეთრ ქანკიდ. ამენ ფიშირ მემზერი ღერი ლიჩანნემთე ი გტინანდ გარ
იზგერი ლიმზერ. ეჩანლო ჩუ ისტერის ლადიარანლდ ი ლო ქორთე ტეხ-
ნის ხოჩამ გუუი.

მესტია

სარების ამყუდებლები დადგებიან ერთმანეთის გვერდზე. ასე გარ-
შემოუვლიან ჭვირაგის (წმ. გიორგის ეკლესიის) ეზოს და მღერინ. მა-
შინ გამოიტანენ ჭვირაგიდან (წმ. გიორგის ეკლესიიდან) ხატს და ლო-
ცავენ ამ წელს დაბადებულ ბავშვებს. ვისაც დალოცვა აღარდებს, ის
ფულს აძლევს მონაზონს: „მადლიმცა ექნება, დაულოცოს მისი სახლეუ-
ლები“. მონაზონი ფულს გამოართმევს და დალოცავს იმას, ვის სახელ-
ზეც ფული აიღო (გამოიღო). ასე მრავალი მლოცველი წაუა ლიჩანიშო-
ბაზე და გვიანდა თავდება ლოცვა. შემდეგ დაჭდებიან (დასხდებიან) და-
საპურებლად და შემდეგ სახლში ბრუნდებიან კარგ გულზე (გუნებაზე).

II. 19. ცრუ რწმენები^{*}

წერნი ჰერწამს ფაუშ ჩუათდაგრი, ეჭ ფაუს ჟი ლანშუინნე ი შუმტუშ (შომტუშ) ქუნუმგენალ (ქუინლგმგენალ) ლებელე ირი, ეჩქას ეჭ ფაუს ქა ლახქემნე შიყ ლექუა, ეჩქას ქა ხეჟგი.

ბგგიდ მარხუნალენ (ირხუნალ ეჩქას), ბგგიდ კანხენ, ნაქას ჩანკედ (ჩუახკედ) ი ქანტუნნე ქამაუ, ეჩქას უჩხა ეჭ მეზგემი დაბარს მამ ხაჩო.

მეხი ლიყერდ ლახ ჩეყულინნი (ჩეყულენნი) ისტუა ქორაშდ, ეჩქას ტომთხუ კუთხენ ხეკტეს ერე კერაჟი ლემესგ ესდა, ეჩქას დემ ხანტყი.

დაბარისგა ხოჩა ქოჩჩარ მად ხანგა-? ეჯი (ეჯა) ხოხალ ზურალ უფგომ, ლტუქმარემი უწვადლ ლახმანარი ლამარიას ლემზგრალს.

ერტუშ ტიჯს ი აფხტს ჩუადყულტური ტომბისგა, ზურალ ირი-ა, ლტუქმარე მამ ნახუმსარ, ერის (ერას) მეღტუქართესგა ხოჩა ნაზ ხარ.

ხეტუ-ქასს (ქაშს) ხტუშ დინანთაჟი, ეჩქას მებერი¹ ლანგრალთე ადგრნე, ეჩქას ქყინტ ხეთუი. ეჯი ლი გუნ საუცხოო, ეჭ ქყინტ. ეჩხანტ ლინის ხაკურ ეშხუ გიცარ, ეშხუ ლყულაშ არაყ, ეშხუ ლაბორდ ჟიც. ეჯი ქყინტ მებერი ნანგრალ, მებერი ნამზგერი ი ლგარისდე ლი.

შინარ ცა² ლადლ უმკტუშუმდ, უმბტულად ზურალ ყანგენი ი ხეკტეს ერე მეშხე მანტყ ი ქიბ ლახბალას მეჯრარქა ი ქეშხარქა მიჩა ტოჯანს, ლტ³ ეჭ ზატ (ეჭ ზანგა) მუბტრს ესერ დემ ხეწდენი ეჭ ტოჯანს.

ქანშხან ხეკტეს ერე ეჭ ზურალდ ნაშხანტს ლახანბეს ეჭ ქიბ ი ლტუნესერ ქათლარს ესერ მიმილ დემ ხაჩოხ. ლენწისს (ღანწუთის) ი ულუას ლახანბეს ეჭ ქიბ, ლტუნესერ ხანბუნესერ დემ ხეგნი ეჩარშ ნაჯან — ნალაშს.

ლტუქმარე ეჭ ლადლ უმკტუშუმდ ცაგარს ანკტუერის ი ყორარს ი ლანტრალს ჩუსდ'ალას, ყორარენ ი ლანტრარენ, ლო ეჭ მეზგა ქანჯ (ქანჯ) ი ჰემშამ მად ხაქონა.

ჯგამ ლადლი ლიმშატს ხოხა შდარარს ჟი ხანქტუე ი ეჩენ ჩუ დესგი ლუქტუტურა შდარარს.

^{*} ტექსტი ჩაწერილია თ შარაძენიძის მიერ ლატალში, 1945 წ. ტექსტის ენობრივი ანალიზი იხ. შარაძენიძე თ. სვანური ენის ლატალური კილოკავის ზოგიერთი თავისებურება. იკვ. XVII. თბ. 1970, გვ. 45. ლატალური კილოკავის თავისებურებები, რითაც ის განსხვავდება ბალსზემოურისგან, ხელნაწერში ხაზგასმულია თ. შარაძენიძის მიერ იხ. გვ. 215, 216.

II. 19. ცრუ რწმენები

წითელ გველს ჯობით მოკლავ, იმ ჯონს შეინახავ და როდესაც პირუტყვები გაბერილი იქნება, მაშინ იმ ჯონს გააყოლებ ზურგს ქვემოთ, მაშინ მოურჩება.

ძლიერ ქუხილზე (ქუხს მაშინ), ძლიერ წვიმაზე, ჯაქვს ჩამოიღებ და დააგდებ (გა¹და²აგდებ) გარეთ, მაშინ წვიმა იმ მოსახლის ყანებს არ ავნებს.

მეხის დაცემის (დაცემად) თუ გეშინია შენი სახლისთვის (სახლისად), მაშინ ოთხ კუთხეზე უნდა რომ კერიაზე ცეცხლი დადო, მაშინ არ არტყამს (ახვედრებს).

ყანებში კარგი ნათესები არ დგანანო? ეს იცის ქალი ჩემად, მა-მაკაცისგან უნახავად შეავედრებს (შეალოცავს, შესწირავს) ლამარიას (წმ. მარიამს) სალოცავ კეერებს.

ვინც გველს და ბაყაყს დააშორებს ტბაში, ქალი იქნება თუ მამაკაცი არაა განსხვავება იმას შშობიარესთან კარგი ფეხი (ნათესური) აქვს.

ცოლ-ქმარს ბევრი გოგო დაეზადება, მაშინ მახარობლის¹ სავედრებლად წავა, მაშინ ბიჭი ეზადება. ის არის ძალიან საუცხოო, ის ბიჭი. იქ წასვლას უნდა ერთი ვაცი, ერთი ნახევარზომი არაყი, ერთი მოზელვა ცომი. ის ბიჭი მახარობლის ნავედრები, მახარობლის ნალოცი და მონათლული არის.

შავ (ნახშირიან) ხუთშაბათ² დღეს, უხმოდ (პირუხმოდ), უბრად (პირუბრად) ქალი ადგება და უნდა რომ შავი მატყლის ძაფი შეაბას მკლავებზე და ფეხებზე თავის ოჯახს, მერეო, იმ წელს (იმ წელიწადში) გველს არ ნახავს ის ოჯახი.

გარედან უნდა რომ იმ ქალმა ღობეს შეაბას ის ძაფი და მერეო, ქათმებს ქორი ვერ ავნებსო. სახენელს და უღელს შეაბას ის ძაფი, მერეო ყბა არ ადგებაო იმათ ნახნავ-ნათესს.

მამაკაცი იმ დღეს უხმოდ (პირუხმოდ) ეკლიანს მოქრის და კარებს და სარკმლებს დაადებს ამას. კარებზე და სარკმლებზე შემდეგ იმ მოსახლეს ქაჯი და ეშმაკი არ ახვევია.

ოთხშაბათი დღის მუშაობამ (მუშაობას) იცის თავთავებს მოქრის და ისე დადებს მოქრილ თავთავებს.

¹ მეხური თარგნველ — მახარობლის მთავარანგელოზის სახ. ეკლესია ლატალში. ვაჟიანობას შესთხოვდნენ.

² შიხარკაშ — აღდგომის დიდი ხუთშაბათი. (სიტყუასიტყვით: ნახშირიანი ხუთშაბათი).

მერმა ჯგმა ლაღაღ, ეჩნ ნაგზი ქანდგრნე, ეჩქაში ლიმშაჟს ხონა ბიქჟ. ყარე (ყარარე) ჟი ლიჟუმე.

მესმა ჯგმა ლაღლი ლიმშაჟს ი მოღლე ლიზობს ხონა ლიბელე. ცაშ ლაღლი ლიმშაჟს ნაჟღეშუნლო (ჟღელიშუნლო)¹ ხონალ სკარ-

ხალ.

დარნესგა თახა² ლაღლი ლიმშაჟს ხონალ ბგნაბ ლეგლირდე.

ი ეჩგნქა აჯანდ მანდ ხაყა ლიმშაჟს დარნესგაშ,³ ითქი ნანცინი ხო-

ხალ.

ლახაჟთე ქუნლუმგენე ლახ ათხიესგი, სანციჟუ მანდ შიდ ეჯ ლაღანდ.

თანანდს ლახ ესინინი ღჟაჟმარე, ეჩქასნ მანდ შიდ სანციჟუ.

ჯგმა ლჟთ ნანდიარობენ, ხეკჟეს ერე ზურანდ კეშხარ ნამანდბარის, ოღო ღო ეჯი ჯგმიღს ხოლა ხარ.

ლატალი

მეორე ოთხშაბათ დღეს, იმის კვირა გავა (კვირის სწორზე), მაშინდელმა მუშაობამ (მუშაობას) იცის ქარი, ყავრების ანგრევა.

მესამე ოთხშაბათი დღის მუშაობამ (მუშაობას) და მწვანელების კამამ იცის გაბერვა.

ხუთშაბათი დღის მუშაობამ (მუშაობას) ნაჭულიშევს¹ (ჭულიშის შემდეგ) იცის სეტყვა.

ორთაშუა სამშაბათი² დღის მუშაობამ (მუშაობას) იცის ბნელის ავადმყოფობა.

და ამის გარდა, კიდევ არ ვარგა მუშაობა ორთაშუაობაში³ (ორსშუაში), მარცხლის სიწვრილე იცის.

მთაში საქონელს თუ წაიყვან, საციქველი არ შეიძლება იმ დღეს.

გადასაეალზე თუ მიდიოდეს მამაკაცი, მაშინაც არ შეიძლება საციქველი.

ოთხშაბათ ღამეს, ნავახშმევს, უნდა რომ ქალმა ფეხები არ დაიბანოს, თორემ შემდეგ ის ძმას (ძმა დისთვის) ავნებს.

¹ ჰელიშ — ჭულიში. მსხვილფეხა საქონლის გამრავლებისა და წველის ბარაქისათვის განკუთვნილი დღეობა. იხ. გვ. 180.

² დარუნესგან თახანშ — ორთაშუის სამშაბათი: ამ დღეს ქალები მაცხოვარს შესთხოვდნენ სიცხიანი ავადმყოფობის აშორებას. იხ. გვ. 178.

³ დარუნესგა — ორთაშუობა (ორსშუა): ორი ხანგრძლივი დღესასწაული. იხ. გვ. 177.

III. მშენებლობა და სვანური სახლი

20. მშენებლობა (აშენების დრო)

მშენებლობამდე მასალას წინასწარ მოამზადებს მოსახლე. ქვას მდინარიდან ეზიდებოდნენ, ქვიშასაც მდინარიდან ეზიდებოდნენ. როცა მდინარე იკლებს, მაშინ აგროვებდნენ ქვიშას და ქვას. კირს იღებდნენ კლდიდან. ამას ყველაფერს შინ მოიტანდნენ ხარებით. საკირე შეშასაც შინ მოიტანდნენ.

საკირეს ააშენებდნენ. საკირეს კარს უკეთებდნენ. ამ კარში შეუკეთებდნენ შეშებს და ცეცხლს აანთებდნენ. მანამდე ანთებდნენ ცეცხლს, სანამ კირი დაიწყებოდა. დაწვის შემდეგ კარს ჩაკეტავდნენ. მანამ ტოვებდნენ ასე, სანამ არ გაცივდებოდა საკირე. გაციების შემდეგ წყალს ასხამდნენ და კირი გაიხსნებოდა. გახსნილ კირს და ქვიშას ერთმანეთს ურევდნენ და გააკეთებდნენ ბათქაშს. დაიწყებდნენ სახლის შენებას (აგებას). ჭერ საძირკველს თხრიდნენ. მას ბევრ ბათქაშს ახმარდნენ, იმიტომ რომ კედლები გამძლე გამოუვიდეთ. ასე იგებოდა სახლი.

21. ლაგმანლეშდ საჰირო ბარკ

ლაგმანლეშდ საჰირო ლი: ბჰჩ, ქუიშე, კირ, მეგამ, ფიცარ, ყწარ ი ლჷსემ. კირ ლი დორი ნუკუიშ: ნამდუილ ბჰჩაკირ ი სბენ-დიკ. მესტიწ ქალადს ხაეხა ლევზგრი ქალად. ალას ხორი ეკალი ბჰჩ, ხედუამ ლაგმანლდ ხაყა. ალ ბჰჩს ყი ხატყციხ ბერჷ კუანთხს, შიშდ ჩუ კუეშნი. ამკალი ბჰჩ მგლახს მამ ითხი.

ბჰჩუნლო ვიდებ ქუიშეს. გგემ ლაკირს. ლაკირს ხაკუ კირ ი მეგამ. ეშხუ საჷენ კირს ხაკუ დორი საჷენ მეგამ. ლაკირს ჩუ გგემბ: სგუებინისგა ხაჩოხ ყორს. ყ'აშუტეხ ლემესგს, სგა ხოჩდიხ მეგმარს თუით-თუითყი. ხუწინ სამ ლეთ ი ლადალ ხოშხ. მაზუმტუამ (მაზუმტუამ) ხოშა ჯელტუენი მასალა, ეჩზუმშუ ხოშამ ხანს ხაკუჩ ლემესგ.

კირ ჩუ ერ იშხი ი ჩუ იქუელი, ეჩქას ხაბდებ ლიცს. კირ ფექდ ღკრი.

ლო ქუიშეს ანზორებ ქალი ბილყი. ყი ლუნზორანლო აგითე ვიდებ ვანარშუ ი სატუარშუ. სანყი ყი ხაზ ჩატ. ჩატთესგი შიდებ ქუიშეს, ყ'აგუშილებ ი აგითე ვიდებ. ალ დორი გუეშ ქა ლგზგრე ლი. ბჰჩი სგა მევდე ლი. ბჰჩი სგა მევდნლო ხუნი ლიბგრჯე იბნი. ხეკუეს ერე ანბგრჯენს ნაკლათხან — ხენსგა მეტრ, ნამშარახან — ხენსგა მეტრ. ხუნი ქა ლგზგრანლო იბნი ლიგმალ. ეშხუ ნაზიმ კირს ხანჩდებ სემი ნა-ზიმ ქუიშეს, ხუწან კირს ხანჩდლდახ ქემან ტუეს, ეჯლა ერე ხოშა მეგამ ლემარდნელეს (ალა ჯუინალდ ლასუ).

მესტია

21. საშენებლად საჭირო მასალა

საშენებლად საჭირო არის. ქვა, ქვიშა, კირი, მორი, ფიცარი, ყავარი და ლურსმანი. კირი არის ორნაირი: ნამდვილი კირქვა და სპონდიო. მესტიის მდინარეს ჰქვია ლენზირი მდინარე. ამას აქვს ისეთი ქვა, რომელიც საშენებლად ვარგა. ამ ქვას დაარტყამენ რკინის ჩაქუჩს, ხელად დაიმტკრევა. ამისთანა ქვა მულახში არ იშოვება.

ქვის შემდეგ მოიტანენ ქვიშას. აშენებენ (აგებენ) საკირეს. საკირეს უნდა კირი და მორი. ერთ საყენ კირს უნდა ორი საყენი მორი. საკირეს ააშენებენ: წინიდან უკეთებენ კარს. აანთებენ ცეცხლს, შეუყეთებენ მორებს თითო-თითოზე. ხშირად სამ ლამეს და დღეს უნთიათ. რამდენიც მეტი გექნება მასალა, იმდენით უფრო მეტ ხანს უნდა ცეცხლი.

კირი რომ დაიწვება და გაცივდება, მაშინ ასხამენ წყალს. კირი ფქვილად წავა.

შემდეგ ქვიშას აგროვებენ მდინარის პირზე. შეგროვების შემდეგ შინ მოიტანენ ხარებით და მარხილებით. მარხილს(-ზე) ზე აძვეს წნული (ჩეო). წნულში ყრიან ქვიშას, აავსებენ და შინ მოიტანენ. ეს ორი საქმე გათავებული არის, ქვაც შემოტანილი არის. ქვის შემოტანის შემდეგ საძირკვლის ამოთხრა იწყება. უნდა რომ ამოითხაროს სიმაღლით — ნახევარი მეტრი, სიგანით — ნახევარი მეტრი. საძირკვლის გათავების შემდეგ იწყება მშენებლობა. ერთ ზომა კირს ურევენ სამ ზომა ქვიშას, ხშირად კირს ურევდნენ ქერის ბზეს, იმიტომ რომ უფრო მეტი გამძლე ყოფილიყოს (ეს ძველად იყო).

22. ლუშნუ ქორ

აღ ქორს ყორ ლეჟნხან ხარ. მწკუტი ყორქა ხაგმთესგა¹ ელ-
ღრიდ. ალა ლი ქამე ყორ. ეჩანლო ლი ნესგან ყორ ი ქორან ყორ. აღას
ხარ ჰეკ. ყორ ლაგანგიეი ლგ.

მანჟინბ² სამდ ყუელნი: ქორან ყორხანქა ბაგთესგა³ ელღრიდ.
ამხანისგა, ეშხუ ყორ, ბაგან ყორ, გუალთესგა ხარ, ლაჟან გუალთესგა,
მერმე ყორ — ყუელფთესგა⁴ ხარ.

ყუელფი ნესგაისგა ლანლმესგან⁵ ლი ეი ლგბერჯე. ლანლმესგან
თურემ ლი. სგუებინ ლენგრი⁶ ხალჯა. ფოყარხან ლუკთხუჟე კარანლ
ხგ. ლანლმესგანი ლეჟუნ კერან ლგ. კერან ბერჟან ლი, რმთხუ
ქიშხ ეიქან კა ხალფარა. ჟეშგიმხან ი ეჩხან-ამხან ლანმყინარანლ⁷ ხგ.
ლანმყინან ჩუქუნ ლანმყინან გურანლ⁸ ზგხ.

22. სვანური სახლი

ამ სახლს კარი აღმოსავლეთიდან აქვს. პირველად კარით დერეფანში¹ შევდივართ (შე და თქვენ). ეს არის გარეთა კარი. მერე არის შუა კარი და სახლის კარი. ამას აქვს ურდული. კარი ზღურბლზე დგას.

მაჩვიბი² სამად იყოფა. სახლის კარიდან წინკარში³ შევდივართ (შე და თქვენ). აქედან ერთი კარი, წინკარის კარი, გომურისკენ აქვს, სახარე გომურისკენ, მეორე კარი — ყველფისკენ⁴ (შინა) აქვს.

ყველფის (შინა) შუაში საცეცხლური⁵ არის ამოთხრილი. საცეცხლური ორმო არის. წინ ფიქალი ქვა⁶ ჩარგულია. გვერდებიდან დაკუთხული ფიქალი ქვები უდგას, საცეცხლურის ქვემოთ კერია დგას. კერია რკინის არის, ოთხ ფეხს ზემოდან ფიქალი ქვა აფარია. უკნიდან და აქეთ-იქიდან ფიქალი ქვები უდგას. ფიქალი ქვის ქვეშ ფიქალის ქვები⁸ დვანან.

¹ ხაჯში — გარედან მიშენებული შესავალი, მაჩვიბში სითბოს შესანარჩუნებლად და მტრისგან თავდასაცავად, სენას (გუბანდ) პირველი სართული.

² მაჩვიბი — სვანური სახლის პირველი, მიწისიატაკიანი პირველი სართული, სადაც ზამთრობით ცხოვრობდნენ სვანები საქონელთან ერთად.

³ ხაჯ — მაჩვიბის მოძერო თვალი. შესასვლელ კუთხესთან ფიცრებით გამოყოფილი პატარა ოთახი, რომელიც წინკარის ფუნქციას ასრულებს.

⁴ ყველფისკენ — 1. კერა — ქვებით გარემოებული ორმო. 2. კერის გარშემო ტერიტორია: ადამიანთა სამყოფი, რომელიც გამოყოფილია საქონლის სადგომისაგან ტიხრებით. 3. ღველფი. „მაჩვიბის კერა რამდენიმე ელემენტისგან შედგება: ა) ყურები (ლაყულფა). სადაც მუდმივად ანთია და ინახება ცეცხლი: ლალმესგარ, ყურფ, ლაყულფა, ლამოხარ (უმგ.), თურქმ. ფაქ. ბ) პურის საცხობი (კერან) — რკინის ოთხფეხა, რომელზეც აცხობენ პურს. გ) სხენი (შვილაყარი) — ერთგვარი სახურავია კერისთვის. იტავს კერას ქერიდან ჩამოყვანილი მტრისგან. მაჩვიბის ქერს კი იფარავს ნაპერწყლისგან. დ) საკიდელი (ნაქა) — სხენზე ჩამოკიდებული ჭაქვი. ე) სისანთლე (ლაშტარან) — მოწყობილია კერის გარეთა მხარეს: საკვარე ორგვარია: ჩამოსაკიდებელი რკინის და მიწაზე დასადგმელი — ხის მასალისგან დამზადებული“ ჩართოლანი მ. ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბ, 1961, გვ. 42-51.

⁵ „სვანური დიდი ოჯახისათვის. ისე როგორც სხვა ქართველი ტომებისა და ძვ. აღმოსავლეთის ხალხებისათვის, დამახასიათებლად უნდა ჩაითვალოს წინაპრის კულტის არსებობა, რომელიც კერიისა და საოჯახო ცეცხლის სახით იყო წარმოდგენილი. აქ სრულდებოდა ოჯახის ყველა უმნიშვნელოვანესი წესი“ — ხარაძე რ. დიდი ოჯახის გარდამონაშთები სვანეთში. თბ. 1939, გვ. 71

⁶ ლენგარი — გათლილი ფიქალი ქვა შუშის თავის ჩამოსადგმად.

⁷ ლამინარან — პურის მისაფიცხებელი გრძელი ფიქალი ქვები, რომლებიც მიდგმულია კერიის გვერდებზე

ლამინან გურან — მრგვალი ფიქალი ქვები პურის გამოსაშუშებლად.

ყუელღ ურმთხუდ ჩუ მეყულე ლი: კერი ლეჟანხან ლი კაცხაშ, ამჩუ დჷაჟრე ლასგურა ლასუ. კაცხაში თხუმ საკურცხუილ ლგ. ამხან, ჩუბე ფოყს მარან ლი.

კერი სგამენ (სგა ყუელღ) ლაზურალ ლი. ამჩუ ლგ ლარბინლ ბანდარ.² ბანდრი თხუმ საფურ ლგ. ამხან ლი აჯალ ტირხ — ლალუ-ლიაქირ. ტირხეი ლი ლაშად³ — ბარგლემ შედღ ი ლეზუბურაშღ.

კერი ლეჟენ ლი კაჷეშგიმ (კალჷეშგიმ). ამხანუ აჯალ ლაზურალ ი ლაბობშ ლი. ამეჩუ, ქამე ფოყს ლი ლაჟან გჷალ. ლაჟანუნლო — ლაფურ გჷალ ლი, ამეჩუ ლაღუნწარი. დუნრე ლაბამ ლი. ლაფურიშ ი ლაჟანიშ ლაღლიარე⁴ მუხურიისგა ლი ლანუნწალ.

კერი ქამენ ლამარ ლი. ამჩუ ლგრგიმი ლგანა ლი, ლგრგიმ⁵ ლგ. ლგრგიმი ჷეშგიმ ტანტ ლგ. ამეჩუ ლგან აჯალ ლაჟმარ (ლაჟმარ).

კერი ლეჟან ქორს ხარ ლამზერ ლაჷურა. ლინთუისგა მგცხარობეი, ლგრგიმი ფოყხან ლაფკანწარს გგამდახ.

ლატფა ყორი სგანჩუ ლგ ლგლღენ. ამხანუთჷსგა ხასკდა მორი-ერჷეშღ ფუთ ითქ. ალა ლი ლელჷი ლაჟანბღ. სემი ჟანი ლელჷ იჟბი ამჷსგა ამხულ.

გჷალარჷი⁶ (გჷალჷარ) — ლაჟანიშ ი ლაფურიშ ნეშკაჷი ლა-ღულიაქირ ლი. ლალულიაქირს სგჷებინ თჷრალ ხარ ი ლაღლიარ.

ყველფი (კერის ირგვლივ ტერიტორია) ოთხად დაყოფილი არის: კერის აღმოსავლეთიდან არის კერის წინა ადგილი, აქ კაცების დასაჯდომი იყო. კერის წინა ადგილის თავში საკარცხული¹ დგას. აქედან ქვედა მხარეს მარანი არის.

კერის შიგნითა (მხარეს) საქალო (სადიაცო) არის. აქ დგას საცხოზი სკამი (მერხი).² სკამის თავში დგას საფუარის ჭურჭელი, აქეთ არის კიდევ ტიხარი — საცხვრე, ტიხარზე არის საქურჭლე — ნივთების ჭურჭლისთვის და საქმელეულისთვის.

კერის დასავლეთით არის კერის უკანა ადგილი. აქეთ კვლავ საქალო და საბავშვო არის. აქ, გარეთა მხარეს არის სახარე გომური. სახარის შემდეგ საძროხე გომური არის, აქ სახბორე, ხბოების დასაბმელი არის. საძროხის და სახარის ბაგის³ კუთხეში არის სათიფე.

კერის გარეთა (მხარეს) საკაცო არის. აქ სავარძლის ადგილი არის, სავარძელი⁴ დგას. სავარძლის უკან ტახტი დგას. აქ იდგა კიდევ საქსოვი (დაზგა).

კერის აღმოსავლეთით სახლს აქვს სალოცავი ფანჯარა. ზამთარში, სიცივეში, სავარძლის მხრიდან ჭამების გასაჩარხს დგამდნენ.

გვერდითა კარის შიგნით დგას (სბილენძის დიდი) ქვაბი. ამაში ეტევა ორმოცი ფუთი მარცვალი. ეს არის ხორცის სახარშად. სამი ხარის ხორცი იხარშება ამაში ერთად.

გომურებზე⁵ — სახარის და საძროხის სახურავზე საცხვრე არის. საცხვრეს წინ „თვალეზი“ (კამარები) აქვს და ბაგა.

¹ საქურცხული — საკარცხული: მოჩუქურთმებული უფროსი კაცის (მახვშის) სკამი.

² ლარბილ ბანდარ — საცხოზი მერხი, ქალების დასაჯდომი ორიგინალური მოყვანილობის სკამი. რომელზეც ძველად სამსხვერპლო ღორს კლავდნენ.

³ ლაშად — საქურჭლე კარადა: გაყოფილი იყო ორ ნაწილად: ქვედა ნაწილში ვარცლის შესადებია ამოკვეთილი, ხოლო ზედა ნაწილში — ჭამ-ჭურჭელსა და საქმლის ნარჩენებს ინახავდნენ.

⁴ ლაღლიარ — ბაგა: ფიცრის თავლია ყუთი საქონლის საკვებისათვის.

⁵ ლერგიმ — გრძელი ზურგიანი, მოჩუქურთმებული სკამი.

⁶ გუალ — „სახლში ნაგები თავისებური გალია, რომელიც მასში დამწყვდიელ ცხოველს აქცევს ადამიანის მუღმივ. უშუალო ზეგაუღენის ქვეშ და მის ნება-სურვილს უმორჩილებს, ისე რომ ამისთვის ადამიანს გომურში შესვლა და ცხოველთან მიკარება არ ესაქირება. შინას (ყუღლფ) გარეშე კი გუალი ჩვეულებრივი გალია. ეი მსხვილფეხა საქონლის სატუსალო იქნებოდა და სხვა არაფერი“. ბარდაველიძე ე. ქართული (სვანური) საწყესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები. თბ. 1953. გვ. 151.

ლაქან ი ლაფურ გუალარს სგუებინჩუ ისგუნტაფარ¹ ხარ. აღდარს სგუებინჩუ თერალ ხარ. ამეკა კუმეშ ლადიარალენ თხუმს აყუმს ი ლლდიარისგა ქემს იზბიხ.

კერი ექან დერალეი ხორიკ შგილ. შგილ ლგფარ ლი კარალშუ. შგილეი ხორიკ ნაქა ი კაჭულდარ. აღდარეი ხორკინეხ ლაფთანს ი ასტამს. ლამტუარალე შგილი დირეი მრდეე შგილი დანდალეი ხორიკ.

ბაგბანეი კიბლიჩხ ხრე ლნბეი ლაზდ დარბაზეთე. მერმე ლნბე ხარ, ხობურილ — ლანუნულდ. ალა ლი მგ მჩუბისგა.

მჩუბი ექან დარბაზ² ლი. ალას ლუნულდ მაჭუბი ხაქხა.

დარბაზს ყორ ექანქა ხარ. ამესგა ქემ ესლუახ დარბაზეთე ვანარშუ.

დარბაზს მერმე ყორ ხარ ლეყაშ. ამეჩუ ქამენ ლალობ ლასტ. ლალობხან მარე ესდგრდა გუბანდთე (სტანიირთე).³ გუბანდისგა ლგე კიბდუნ. ამხაშ ხასკდა აშირ ფუთ ითქ. ალა გუბანდისგა ლი აწყობილი.

გუბანდს (სტანიირს) მესმე ლაგუბანდაეი გირკიდ გალუანარ ხარ, სანცხურალე ხარ. სტანიირიშ ალ ლაგუბანდათე ლიზი ჩიგარ ი ჩიშდ მამ შილდა: მარე ზურალცახან ნარდუ ლახე ლასტ, მამა ხოყან ამხაშ ლიზის. ზურალს ჰადურდ მამა ხოყან სტანიირთე ლიზის.

სტანიირისგა ლეტურა, მრდეე ნატუსუნს, მრდეე გუჩიზს — ლემზირ ფექს ლახ ხუიშხინდალ, ალო იშგენ ცხან, მამგუეშ ნირდა.

მესტია

სახარე და საძროხე გომურებს წინ ტიხრები¹ აქვს. ამათ წინ „თვალეზი“ (კამარები) აქვს, აქედან საქონელი ჭამის დროს თავს ყოფს და ბაგაში თივას ჭამს.

კერის ზემოთ ღირეებზე ჰკილია სხვენი. სხვენი დაფენილი არის ფიქალი ქვებით. სხვენზე ჰკილია ჭაჭვი და (პატარა) კავები. ამათზე ჰკილებენ ჭაგრისს და ასტამს. სასანთლეც (სანათი) სხვენის ღირეზე, ანდა სხვენის ძელზე (დანდალზე) ჰკილია.

წინკარიდან კიბე უდგას ერდოზე ასასელელად დარბაზში. მეორე ერდოც აქვს, უფრო პატარა — თივის ჩამოსაყრელად. ეს არის ყველაფერი მაჩვიბში.

მაჩვიბის ზემოთ დარბაზი² არის. ამას სვანურად მაჟიბი (ზედა სართული) ჰქვია.

დარბაზს კარი ზემოდან აქვს. აქედან თივა მიაქვთ დარბაზში ხარებით.

დარბაზს მეორე კარი აქვს აღმოსავლეთით. აქ გარედან საფუტკრე (სასკე) იყო. საფუტკრიდან კაცი მიდიოდა სენაში.³ სენაში დგას კიღობანი. ამაში ეტევა ასი ფუთი მარცვალი. ეს სენაში არის აწყობილი.

სენას მესამე სართულზე ირგვლივ გალავნები აქვს, სათოფურებიც (საისრეები) აქვს. სენას ამ სართულზე ასვლა ყოველთვის და ყველასთვის არ შეიძლებოდა. კაცი ქალთან ნამყოფი თუ იყო, არ უვარგოდა აქეთ ასვლა (ასვლას), ქალს მთლად არ შეეძლო სენაში ასვლა (ასვლას).

სენაში სანთელს ან საკმეველს გვიზს⁴ — სალოცავ (შესაწირ) ფქვილს თუ ვინახავდით (შე და ისინი) თორემ სხვა, ცხადია, არაფერი გვქონდა (შე და მათ).

¹ „ისგენცჳთლექუნდირ — მსხვილად გათლილი ერთი მთლიანი, მკიდროდ შეკრული ტიხარი, რომლის წყალობით მაჩვიბი გაყოფილია ისეთ ადამიანთა საშყოფად და ცხოველთა სადგომად, რომლებიც ერთსა და იმავე დროს ერთმანეთისგან მკვეთრად გამოიჯნული არიან და ერთმანეთთან ორგანულად დაკავშირებულნიც“ ბარდაველიძე ვ. ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ბელოვნების ნიმუშები. თბ. 1953, გვ. 151.

² დარბაზი (მაჟიბი) — დარბაზი (ზედა სართული); სვანური სახლის მეორე სართული, სადაც ზ. შტრობით საქონლის საკვებს ინახავდნენ.

³ გუბანდისუანიჩგოშგან — სენა: გარედან მიშენებული სამეურნეო ნაგებობა: მაჩვიბში სითბოს შესანარჩუნებლად და მტრისაგან თავდასაცავად, საზაფხულო საცხოვრებელი.

⁴ გუიზ — გვიზი: დღესასწაულებისთვის წინასწარ მომარაგებული საუკეთესო ხარისხის ხორბალი ფქვილი, წმინდად ითვლებოდა და უნახავი (ტაბუიერებული) იყო.

ლუმნუ ქორ ლგფარ ლი ყარშუ. ჩუქუნან ძღუიდარქა — ლეზგერი¹ დირალ ხოზ — სემი. დორ-დორი დირ — ლატაფი დირ ლი. აღარე ჩუქუნან დამბალ ქუადუარ ნესგა შაშუემ (საშუემ) დირ ხოზ. ამხანყი დირალს ჩი სუეტილარ ხოზგ. ლატაფი დირალეი ქერალ ხაქრაუახ. ქერალეი ფუნთქუის ხარშა. ფუნთქუის კირშუ ლი ლკირწყლანტი. ამეი კანარ ლიხ ჩუ ლგრგიუე. ფერქგდა ლეზგერხან უოხუთიმდ კანუ ხოზ. კანარ სგა ლგნგქე ლიხ ლეზგერი დირეი. ლეზგერი კანარ უშხურ ხანბ. კანარეი ზგხ აღარ: იშგუიდ აშხუ ფოყხან, იშგუიდ — მერმახან. აღარეი ხადანყახ ყარალ. ყარალეი ფიცრალ ზგხ, ფიცრალეი ბაჩარ ზგხ.

აღ ქორ ლი უსგუა ლშგიან, ფერხი იშგუიდ ლშგიანნი ლი. აღა ძღდ ქორ ლი. ქორს ლექუნისგა კალუ ხანბ. კალუს ლექუნისგა ცალმანგ ხარ, ჩუქუნანეი ლარდინლ ხანგ.

კალუს გირკიდ ძღუიდ ხაცხიბ. ლარდინლ ლექუნ გიმუნჩუ ხარ ლახმინრ. ლექუნან ძღუიდს სანცხურანლ ხარ დორი, ეშხუ ჩუბანუ ი მერმე — ეიბანუ. სანცხურანლ სგამენჩუ ტუგუენ ხარ მარეში ლანგანდ, მრდეღ ლასგურად. ლექუნისგა ლანჩას ლაბანბირ ყორ ხარ.

მესტია

სვანური სახლი დაფარული არის ყავრით. ქვეშ ზღუდეებზე — დამამთავრებელი¹ ღირეები უძევს — სამი, ორ-ორი ღირე — გვერდითი ღირე არის. ამათ ქვეშ, დაბალ კედლებს შუა სასვენი ღირე უძევს. აქედან ღირეებს ყველას სვეტები (პატარა ბოძები) უდგათ. გვერდით ღირეებზე ქერები აგიან. ქერებზე ხავსი აფენია. ხავსი კირით არის მოკირწყლული. ამაზე კავეები არიან ჩარიგებული. ორივე დამამთავრებელიდან ხუთი კავი უბია. კავეები ჩამაგრებული არიან დამამთავრებელ ღირეზე. დამამთავრებელზე კავეები ერთმანეთს აბიან. კავეებზე დვანან ლარტყები: შვიდი ერთი მხრიდან, შვიდი — მეორიდან. ლარტყებზე აწყვიან ყავრები. ყავრებზე ფიცრები დვანან, ფიცრებზე ქვები დვანან.

ეს სახლი არის ექვსრიგიანი. ზოგი შვიდრიგიანიც არის. ეს დიდი სახლი არის. სახლს დასავლეთიდან კალო აბია, კალოს დასავლეთიდან ცალმაგი აქვს, ქვემოდან (პატარა) სამყოფი (ოთახი) ადგას.

კალოს ირგვლივ ზღუდე არტყია. სამყოფს (ოთახს) აღმოსავლეთიდან მიწის ქვეშ აქვს საღორე. დასავლეთით კედელს სათოფურები (საისრეები) აქვს ორი: ერთი ქვემოთ და მეორე ზემოთ. სათოფურებს შიგნით მოედანი აქვს კაცის 'და'სადგომად, ანდა 'და'საჯდომად. დასავლეთიდან ფარდულს სანიავებელი კარი აქვს.

¹ ლეზგრი — დასამთავრებელი. გასათალეველი. დასასრულეველი. მთქმელი (მ. ჩართონი). ამ კონტექსტში ლეზგოს თარგმნიდა როგორც. დამამთავრებელს.

23. ლუშნუ ქორა ლიდაწყე

ლუშნუ ქორს გემხ დორი სართულდ: ჩუქტან — მანტინბს,¹ ეიქან — დარბაზს. მანტინბი ლიგემ ერ ქა იზგრი, ეჩქას ჩუ აღირიხ. ეჩუნლო იბნი დარბზი ლიგემ. მანტინბს ჩუ აქრაპუიხ. დარბაზს ჩუ ერ გემხ, ეჩქას თხუმ ნესგახან ხოდესგინ დორი ხომა დირს: ეჩხან-ამხან თუთი სემი-რშთხუ ხონცინა დირს. ეჩუნლო ნეცინ ქერალშუ ჩუ აქრაპუიხ ი იბნეხ ლგყარი ლიფრენის.

მანტინბი სგანჩუ ლიდაწყე

მანკუთი ასყენეხ თურემს — ლემსგი ლაშტედს. მანტინბი ნესგაისგა გემხ კერაძს. ეიქან ქერთე ხოსყენეხ ზეკი შგილს. ქერს ჩუაქრაპუიხ ბანკა კაშტ. დირს აწყეხ კერაძქა. შგილს ხორკინეხ ბერჟა ნაქას — ჩუეინი ლარკინად. კერი განხან ხორკინეხ ლამტუარაწლს, ამეჟი ატურეხ მუგტაწლს. მანტინბს ხარ ხობურა დორი ლაჟურა ი ეშხუ ყორ. მანტინბს გირკიდ ხოსყენეხ ისგენტაფარს — კუმში ლარდნად (ლარდად). ამხუ ფოყხან ასყენეხ დოლიაქრემ ი ლუნტარე ლარდას. მანტინბიშ მუხტირისგა ასყენეხ მარანს — ზეკიშ. ეჩესგა იშხტინიხ ჰარაყს კეცარშუ.

დარბაზს იშხტინიხ ქემს ი ტეკს. დარბზი გირკიდ გემხ კიბ-ლონარს. კიბლონართესგა დესგინ კუეცენს, ქემინს, ფატუს ი როგუს.

მესტია

23. სვანური სახლის გაწყობა

სვანურ სახლს აშენებენ ორ სართულად: ქვემოთ — მაჩვიბს,¹ ზემოთ — დარბაზს.² მაჩვიბის შენება რომ გათავლებს, მაშინ ღირებებს გაღებენ. შემდეგ იწყება დარბაზის შენება. მაჩვიბზე ქერს დააგებენ. დარბაზს რომ დააშენებენ, მაშინ თავში შუიდან უღებენ ორ ღილ ღირეს. იქით-აქედან თითო სამ-ოთხ უფრო წვრილ ღირეს. შემდეგ წვრილი ქერებით დააგებენ და იწყებენ სახურავის გადახურვას.

მაჩვიბის შიგნით გაწყობა

პირველად აკეთებენ ორმოს — ცეცხლის სანთებს. მაჩვიბის შუაში დგამენ კერიას. ზემოთ ქერზე უკეთებენ ხის სხვენს. ქერს დააგებენ ქვის ფიქალით. პურს აცხობენ კერიასზე. სხვენზე ჰკიდებენ რკინის ჯაქსს — (თუჯის) ქვების დასაყიდად. კერის გასწვრივ ჰკიდებენ საკვარეს (სანათს). ამაზე ანთებენ კვარს. მაჩვიბს აქვს პატარა ორი ფანჯარა და ერთი კარი. მაჩვიბს ირგვლივ უკეთებენ ტიხრებს — საქონლის სამყოფად. ერთი მხრიდან აკეთებენ ცხვრების და ხბოების სადგომს. მაჩვიბის კუთხეში აკეთებენ მარანს — ხის. იმაში ინახავენ არაყს ქვევრებით.

დარბაზში ინახავენ თივას და ბზეს. დარბაზის ირგვლივ დგამენ კილობნებს. კილობნებში ღებენ ხორბალს ქერს, ფეტვს და ცერცვს.

¹ მაჩვიბ — მაჩვიბი: სვანური სახლის მიწისითაკიანი პირველი სართული. სადაც ზამთარობით ცხოვრობდნენ სვანები საქონელთან ერთად.

² დარბაზ — დარბაზი: სვანური სახლის მეორე სართული. სადაც ზამთარში საქონლის საკვებს ინახავდნენ.

24. ლუშნუ ქორ

აღ ქორ ბწლს¹ ლექუნ, ქუბერს² ლგ.

ლუშნუ ქორ დორი სართულიან ლი. პირტელ სართულს მანტუბ³ ხაეხა, ყიბქს — დარბან⁴. ქორს სტუბინჩუ გომგან⁵ ლგ. ხაგამს⁶ ქამე ყორ ხარ, ეჩანლო ნესგა ყორ ი სგა ყორ ლი. ყიქანქა ყორა ქა-ურგენ ხარ. ყორა ჰაგტუ (ხაგტუ) ლგ ლეჭტუიყი. ყორ ლაგმალყინ ლი სგა ლგე. ლაჭტუიხანყი ჰაგტუ ლიკტუნე მამა ისხათი.

გტუემისგა ჭტინალდ რაყულ ი კიბდონარ ლგან. რაყულ ლეჭრანშიმდ ნულუნ, კიბდონარ — ითქიმდ.

ბაგს ლექუნდირ დემეგ ხარ. ბაგისგა ვანარ ხაბხ ქტანდთე. გტალისგა ფურალ ხაბხ, სტუბინ ლექუნდირ ხარ. ლექუნდირი სტუბინჩუ ლლდიარ ლი. ლლდიარისგა ქტინლგემენრლს მენნი ნენნის ხოდქსგი. ლლდიარე ნახანს ბაგთე შტიდად, ფუკტი ირა, ეჭლა. მენნი ჩიგარ მარე ლსტ, გტალრე მემდებ: მგჰენწლი — ფებტარ. ლი-ჭუნწლი ხერასშუ ლსტ. ქორისგა ტრშთხტემდ მარე არდა, ალიარის-გა ფემდეშტ — ხებტარ გარ არდახ. ეჭმარს ლემდებარ ჩუ ლუყბტრე ხარდახ: ეშხუ ლსტ ხოშა დიხსალ — მერბილ, მერმე — მგჰლი,¹⁰ მესმე — მენყლი,¹¹ მემშთხტე — მენჩუნწლი, მენხტემდე — მენ-ყუნწლი, მესგტე — მგშგწლი, მემგტდე — მგფექ, მერტე — მგჰენწლი, მენჩრე — მგჩელტე, მემდე — მგლცი, მემდეშხუ — მგბრწლი.

მესტია

24. სვანური სახლი

ეს სახლი ბალს¹ ქვემოთ ქუბერში² დგას.

სვანური სახლი ორსართულიანი არის. პირველ სართულს მაჩვიბი³ ჰქვია, ზედას — დარბაზი⁴. სახლის წინ სენა⁵ დგას. დერეფანს⁶ გარეთა კარი აქვს, შემდეგ შუა კარი და შიგნითა კარი არის. ზევიდან კარის საკეტი (ხის კაუჭი) აქვს. კარის ქუსლი დგას საქუსლეზე. კარი მშენებლობისას არის ჩადგმული. საქუსლიდან ქუსლის ამოგდება არ ხერხდება.

ბედელში⁷ ძველად კასრები და კიდობნები იდგნენ. კასრები თხლესთვის გვექონდა (მე და მათ), კიდობნები — მარცვლისთვის.

სახარე სადგომს⁸ ტიხარი არსად აქვს. სახარე სადგომში ხარები აბიან კედლისკენ. გომურში ძროხები აბიან. წინ ტიხარი აქვს. ტიხრის წინ ბაგა არის. ბაგაში საქონელს მეთივე თივას უდებს. ბაგის ნარჩენს სახარე სადგომში ვყრით (მე და ისინი), მშრალი იქნება, იმიტომ. მეთივე ყოველთვის კაცი იყო. გომურების მუშა: ნაკელის გადამყრელი — ცოლები. ნაკელის გახვეტა მორიგეობით იყო. სახლში ორმოცი სული იმყოფებოდა, ამათგან თერთმეტი — ცოლები მარტო იყვნენ. იმათ სამუშაოები დანაწილებული ჰქონდათ: ერთი იყო უფროსი დიასახლისი — პურის მცხობელი (ხაბაზი),⁹ მეორე გამომცხობი,¹⁰ მესამე — გამომცხობი,¹¹ მეოთხე — პურის გულის ამრევი, მეხუთე — მესაქამანდე, მეექვსე — მწველავი, მეშვიდე — მეფქვილე, მერვე — ნაკელის გადამყრელი, მეცხრე — გამხვეტავი, მეათე — წყლის მზიდავი (მეთუღუხე), მეთერთმეტე — დამბანი...

¹ ბალ — ბალის მთა: ყოფს ზემო სვანეთს ბალსზემო და ბალსქვემო სვანეთად.

² ქუბერ — ქუბერი ბალსქვემო სვანეთის თემი.

³ მაჩვიბი — მაჩვიბი: სვანური სახლის მიწისიატაკიანი პირველი სართული. სადაც ზამთრობით საქონელთან ერთად ცხოვრობდნენ სვანები

⁴ დარბაზ — დარბაზი: სვანური სახლის მეორე სართული. საზაფხულო საცხოვრებელი, რომელშიც ზამთრობით საქონლის საკვებს ინახავდნენ.

⁵ გომეჭანს|სუანირ|გუბანდ — სენა. ტაბური. გარედან მიშენებული ნაგებობა სიცივისა და მტრისაგან თავდასაცავად. საზაფხულო საცხოვრებელი.

⁶ ხაგამ — გრძელი დერეფანი. მაჩვიბზე გარედან მიშენებული შესავალი.

⁷ გუემ — ბედელი: სახლის მინაშენი წლიური სარჩოს შესანახად.

⁸ ბაგ — ქვემო სვანეთში ეწოდებოდა ხახარე სადგომს. სამროხებს კი — გუალ — გომური ერქვა.

⁹ მერბიულ — ხაბაზი. რომელსაც მთელი წლის ფქვილის მარაგი ებარა.

¹⁰ მკვალ — გამომცხობი ქალი რომელიც ეხმარებოდა ხაბაზს (მერბიულს). პურს კერიაზე მიღებულ ფიქალ ქვებზე აშუშებდა.

¹¹ მენყალი — გამომცხობი ქალი. რომელიც პურს აფორებდა და ქვაზე აკრავდა

25. ლეყარ

ლეყარ ლეფარ ლი სემი ლეზგერი დირშუ, ურშთხუ ლატაფი დირშუ. აღდარე ჩუქუნ, მერმა დამბალ ფოყხან ხოგ შაშუქუმ დირ. ამხანაენ ხოგ ეიბე დირალს სტეტილარ. ეიბე ფოყხან დირალეი ხაქ-რაუახ ქერალ. ქერალეი ფუნთქუის ხალფარა. ფუნთქუისეი კირ ხაცმა. ამეეი ჩუ ლერგიუე ლიხ კატარ: უოხუიშდ — აშხუ ფოყხან ი უოხუიშდ — მერმა ფოყხან. კატარ სგა ლენგქე ხარ ლეზგარს. კატარ უშხუარ ხაბხ. კატარენ აღარ ზებ: იშგუიდ — აშხუ ფოყხან ი იშგუიდ — მერმახან. აღარეი ყარ ხალფარა. ყარალეი ფიცრალ ზებ, ფიცრალეი ბაჩარ ზებ. ფერხი ლეყარ უოხუიშდ ლაშგიან ლი. ეშხუ ლაშგე ეშხუ მეტრ ლი — ყარი ნაჯუდი.

მესტია

25. სახურავი

სახურავი დაფარული არის სამი დამამთავრებელი ღირით, ოთხი გვერდითი ღირით. ამათ ქვეშ, მეორე დაბალი მხრიდან უდგას სასვენო ღირე. აქედან უდგას ზედა ღირეებს სვეტები (პატარა ბოძები). ზედა მხრიდან ღირეებზე აგიან (დაგებულია) ქერები. ქერებზე ხავსი აფარია. ხავსზე კირი აცხია. ამაზე ჩარიგებული არიან კავეები: ხუთი — ერთი მხრიდან და ხუთი — მეორე მხრიდან. კავეები ჩამაგრებული აქვს დამამთავრებელს. კავეები ერთმანეთს აბიან. კავეებზე ლარტყები დვანან: შვიდი — ერთი მხრიდან და შვიდი — მეორედან. ლარტყებზე ყაყარი აფარია. ყაყარებზე ფიცრები დვანან, ფიცრებზე ქვეები დვანან. ზოგი სახურავი ხუთწყებიანი (რიგიანი) არის, ერთი წყება ერთი მეტრი არის — ყაყარის სიგრძე.

IV. საქმიანობა

26. ქორწილები

ჯერჯერობით ფიქრი ლახება¹ ამხუდ იზგა უთალად. ოჯახისგა
ლები მემუღუას² ჩუ ლტონლე ხნდახ: ღუაყრე ლეშდბარ —
ღუაყარს, ზურალარე ლეშდბარ — ზურალარს. ოჯახს ხეყად ქორწი
მახუში — ხოშა მარე. ალ მახუში ათაღდა ღუაყრე ლეშდბარს.
ღუაყარს ხებრაღანხ: ლიქმე, ზექი ლიჯდე, ლიჯქი, ლიჯნი,
ლიმგუაღლე, ლიწრექუი, ლიკარე, ლიგმანლ... გუაში ლეშდბ — მანგ.
ზურალარსი ხეყანხ მახუში: ხოშა ზურალ — დიხსანლ. ალ
დიხსანლ ლეზურალ ლეშდბარს ათაღდა, ზურალარს ხებრაღანხ დარი
ლიხყე, ლირბიღლ, ლიშგანლი, ლიხყუნანლი, ლიშყუდიღლი...

მესტია

IV. საქმიანობა

26. საოჯახო საქმეები

ძველად ბევრი ძმა¹ (ძმა ძმისთვის) ერთად სახლობდა გაუყოფლად. ოჯახში სამუშაოები მეყვერბეებს² დაყოფილები ჰქონდათ. კაცების სამუშაოები — კაცებს, ქალების სამუშაოები — ქალებს. ოჯახს ჰყავდა სახლის მახვში (გამგებელი) — უფროსი კაცი. ეს უფროსი ყოფდა (ანაწილებდა) კაცების სამუშაოებს. კაცებს ებარათ: თიბვა, შეშის მოტანა, დაჩეხვა, მოხვნა, კვარის დამუშავება, წერექოს დამუშავება, ფიქალი ქვის დამუშავება, მშენებლობა... მძიმე სამუშაო — ყველაფერი.

ქალებსაც ჰყავდათ გამგებელი: უფროსი ქალი — დიასახლისი. ეს დიასახლისი საქალო (სადიაცო) სამუშაოებს ანაწილებდა. ქალებს ებარათ პურის გაფორმება (ვარცლში), პურის ცხობა, წველა, შექამანდის კეთება, დარეცხვა...

სეანურში გარჩეულია ძმა ძმისთვის — მუნუბე (მრ.რ. ლახუბა); ძმა დისთვის — ჩამილ (მრ.რ. ლაჰმილა). ისევე როგორც და დისთვის — უდილ (მრ.რ. ლაუდილა), და ძმისთვის — დაჩიირ (მრ.რ. ლაღურა). იხ. გვ. 182.

¹ შეუღლა — მეყვერბეები — ოჯახის წევრები, რომლებიც ერთი კერის ირგვლივ არიან გაერთიანებული.

27. ღუაყრე ლეშდბარ

ღუაყარ ჩის აშხულ ხეშდბდახ: ლიჭმეს, ზეჟი ლიჭდეს, ლილდეღს... დერ ზეჟთე ლგრდა, დერ — ხელდწლდა. ლიჭმეს ღუაყარ აშხულ იროდახ.

ლიფცხი ზურალწარს ხებრაღწწხ, მარე ლახ დრწუ ხულწწწდახ ღუაყარს, სგა ხომურჭუდახ ზურალწარს. ჳემს მეჟწარდ ხაგემდახ ღუაყარ. ეჩანლო ჳემს საწწარწუ აგითე ჳიდახ. ლიჭმეს იროდახ შერჩლოწრწუ, ლიფცხის იროდახ ლღშდწწარწუ, მეჟწარს გგემდახ ფიწლოწრწუ.

მესტია

27. კაცების სამუშაოები

კაცები ყველაფერს ერთად მუშაობდნენ: თიბვას, შეშის მოტანას, მწყემსვას. ზოგი შეშაზე მიდიოდა, ზოგი — მწყემსავდა. თიბვას კაცები ერთად შერებოდნენ.

ფოცხვა ქალებს ებარათ, მაგრამ თუ დრო ჰქონდათ კაცებს, შეეშველებოდნენ ქალებს. თივას ზვინებად ადგამდნენ კაცები. შემდეგ თივას მარხილებით შინ მოიტანდნენ. თიბვას იქმოდნენ ცელებით. ფოცხვას იქმოდნენ ფოცხვებით. ზვინებს დგამდნენ ფიწლებით.

28. გიმი ღონანნი

ხოჩა მოსაჲულ ერ ახეღანს, გიმს ბგვიდ ხონანდახ. ლინთუისგა გიმს ჩუჲჲანწუდახ. ლუფხუეს მუს ერ ჩუ იჲნოლ, ჰანწს უი ხაფხეჲს. გიმს ქარორახ, ეჩანლო ქანანდახ ი ალანდახ. სგად ერ უი იცუალ-დინოლ, ბალანს ეჲეგენახ, ეჩქა მოსაჲულს ხოჩა ხეფსოლ. ამენ ხონანდახ გიმს. მუელუერ უი იკადდახ მოსაჲულს. ხოჩამდ ლგუნანე ჯღენდა.

მესტია

28. მიწის მოვლა

კარგი მოსავალი რომ მოსვლოდათ, მიწას მაგრად უვლიდნენ. ზამთარში მიწას გაანაყოფიერებდნენ (ნაკელს დააყრიდნენ). გაზაფხულზე თოვლი რომ დადნებოდა, ნაკელს გაშლიდნენ. მიწას ქვებისგან გაწმენდნენ, შემდეგ მოხნავდნენ და თესავდნენ. მოსავალი რომ აღმოცენდებოდა, ბალახს გამარგლავდნენ, მაშინ მოსავალი (მოსავალს) კარგი დგებოდა (გამოდოდა). ასე უვლიდნენ მიწას. შემოდგომაზე აიღებდნენ მოსავალს. კარგი მოვლილი მოდიოდა.

29. ლიკმე

ჯუინანგდგრან ლარალ მიჩა-მიჩეშ ხულტუნ'და' (ხულტუნ'და) ჩის. ხოჩა ქემ ერ ანჯედუნს. ბგვიდ ხონანდას ლარალს. მანისისგა იბნახ ლარალე ლონანის. ქაწმინდაბუდას ლარალს, ეჩანლო ლელჰანდარს ასყენახ ლიცი ლაფშუდად ი ბგვიდ ალცგრახ ლარალს. შალ ხოშამ ალცგრახ, ხოჩილ ქემ ხოვდენდახ. ლიკმეს იბნახ აგუისტოისგა. ლკმეს ჩუაფრახ. ლფრანლო ჟი იფცხახ ი მექუარდ ჟი გემდახ ეჩანლო იბნახ ლინქლის.

მესტია

29. თიბვა

ძველიდანვე სათიბები თავ-თავისად ჰქონდა ყველას. კარგი თივა რომ მოსულიყო, მაგრად უვლიდნენ სათიბებს. მაისში იწყებდნენ სათიბების მოვლას. გაწმენდნენ სათიბებს, შემდეგ არხებს აკეთებდნენ წყლის მისაშვებად და მაგრად რწყავდნენ სათიბებს. რამდენადაც მეტს რწყავდნენ, უკეთესი თივა მოუდიოდათ. თიბვას იწყებდნენ აგვისტოში. მოთიბულს გაახმობდნენ. გახმობის შემდეგ მოფოცხავენ (მოაგროვებდნენ) და ზვინებად დაღვამდნენ. შემდეგ იწყებდნენ მოზიდვას.

30. ლიკლავი

მგლავს ქორთე სგა ერ ალვდედ, ეჩას ჩუ ლიკლავი ხაკუჩ. ლიმყუნე ხოჩა ლი, ხოჩილდ იკლავი. ქა ლუმყუნანლო კანტირს ვანარს სგა ხობემხ ი იბნეხ ლიკლავის. ლაკლავი ეშხუ მარე კანტირეი ხანგ, მერმე ვანარს ხოველუ. ლაკლავი მგლავს სამინ-რმთხტინ ქანსებ. ისგ-ლადანდ დორი-სემი სანტ ჩუ იკლავი. ეჩანლო ეყუბებ ლაქნარშუ ნაკლავს ი ხოჩა ბიქტეინ იბნეხ ლიბანბეს. ითქ შდნშუ სედნი, უეკ — შდნშუ. აღმარს დარბანთე აბ. ითქს ჩუაშდბუნეს, უი იშყუდის ი ჩუაფრეს. ეჩანლო ჩუ იშხტინხ.

მესტია

30. ლეწვა

(გაურჩეველ) მოსავალს სახლში რომ მოვიტანთ (მე და თქვენ), იმას გალეწვა უნდა. გამწეურება კარგი არის, უკეთესად ილეწება. გამწეურების შემდეგ კევრს ხარებს შეუბამენ და იწყებენ ლეწვას. ლეწვის დროს ერთი კაცი კევრს ადგას, მეორე ხარებს უძღვება. ლეწვისას მოსავალს სამჯერ-ოთხჯერ გადააბრუნებენ. შუა დღემდე ორისამი მარხილი გაილეწება, შემდეგ შეაგროვებენ არნადით გალეწილს და კარგ ქარზე იწყებენ განიავებას. მარცვალი ცალკე რჩება, ბზე — ცალკე. ამათ დარბაზში წაიღებენ. მარცვალს დაამუშავებენ, ამორეცხავენ და გაახმობენ, შემდეგ შეინახავენ.

31. ლიკნი-ლილწში ი ეჩა ბარგ¹

მანკუთი დაბართე ლანქსგიდ ჰანწს: ლიჭუნწის ხუიჩოდ. აღ ჰანწ ლი კუმშიმ: ჯანში, ფურში, ლოლიანქაშ ი დაჯლანშ.

ლილფხუმალთე ლიდუხეს ხუიჩოდ. გიმ ერ ჩუ იფკუთი, ეჩქანლო ჰანწი ლიფხუქრეს ხუიჩოდ ლწქხირალშუ. ჩუ ნაფხუქრუნლო შიმღ ლიკნის ხუიბნედ.

მანკუთი ხუალწშიდ კუეცან, ეჩანლო ჰემინს, ეჩანლო-ლერტაშს: ქართობილს, სიმინდს, ლობიოს ი ჟემგიმპილს — ფატუს.

გუთიშგუემგუ ხუალწშიდ კუეცენს: კუთხუილურუსუს, გურუს, მეშხა კუეცენს, ლგფხაქლუშნუ კუეცენს.

დიარ მაჩნე ლუშნუ კუეცენს ხარ, მაჯანდისგა მაჩნე ლი ლურუსუ. ჰემინს, ალას — გატ დესა ხარ ი ხოთთუნა ლი.

ჯუინალდ ხუაჯანდად ღანწუთიშ(უ), ათხე ხუაჯანიდ გუთანწუ.

მგჯნი აჯნი. ალას ჟემგიმ ესქიმ მგბერგე. აღან, მგბერგე კიცხარს აფთქურე, ამგუჟე ნაჯანს. ნალუნწუთიშხანეი, ეჩქანთე წგსხარს შიდე.

ათხე მგწსხი იხურიღლე წგსხარს.

ჯანარს ხაყა მუჟოდ — ბეფშუ დედ მუჩი მარე.

ნაჯანუნლო ლილწშის ხუიჩოდ. ლილწშის იჩო ეშხუ მარე, ხედუწას ჩუ ხობა ლილწში. მგლწშის ლწში ხულუე ლალწშისგა.

ეი ნალაშუნლო ლიქანდის ხუიჩოდ ლაქანდირშუ. ლაქანდირეი ხეგნი ბეფშუ ი ლაქანდირ აღფარი ითქს, გიმს ამგუჟე.

ამუნლო ლიჩორწლის ხუიჩოდ. მუჩორწლი ლიხ ზურალარ ი ბოფმარ.

მუცუწლდა ხოჩამთექა ქა ჯედნი, ეჩქას კუეცან, ფატუს, როგუს ი ლედარს ჩუ ხუაჟგენედ.

სიმინდს, ქართუებილს ი ამკალიბს ქა ხუიბერგედ.

31. ზენა-თესვა და მისი იარაღები¹

პირველად ყანებში წავიღებთ (მე და თქვენ) ნაკელს. ნაკელის მოყრას ვშვრებით (მე და ისინი). ეს ნაკელი არის საქონლის: ხარის, ძროხის, ცხვრის და თხის.

გაზაფხულივითეკენ თოვლზე მიწის მოყრას ვშვრებით (მე და ისინი). მიწა რომ დაშრება, შემდეგ ნაკელის გაშლას ვშვრებით (მე და ისინი) ნიჩბებით. ნაკელის გაშლის შემდეგ ხელად ზენას ვიწყებთ (მე და ისინი).

პირველად ვთესავთ (მე და ისინი) ხორბალს, შემდეგ ქერს, შემდეგ ბოსტნეულს: კარტოფილს, სიმინდს, ლობიოს და ბოლოს — ფეტვს.

ჩვენთან (ჩემთან და თქვენთან) ვთესავთ (მე და ისინი) ხორბალს: კუთხედს, რუსულს, უფხოს, შავ ხორბალს, ფხიანს, სვანურ ხორბალს.

პური საუკეთესო სვანურ ხორბალს აქვს. მოსავალში (მარცვალში) საუკეთესო არის რუსული. ქერს, ამას — ქატო არა აქვს და უფრო თეთრი არის.

წინათ ვზნავდით (მე და ისინი) კავით, ახლა ვზნავთ (მე და ისინი) გუთნით.

გუთნის დედა ხნავს. ამას უკან მისდევს მთოხნელი. ეს, მთოხნელი ბელტებს შლის, ასწორებს ნახნავს. ნახნავიდან, ზემოთეკენ სარეველას ძირებს (მინდვრის ძირებს) ყრის.

ახლა ძირების შემგროვებელი აგროვებს სარეველას ძირებს.

ხარებს ჰყავს წინამძღოლი — ბავშვი, ან მოზუცი კაცი.

მოზვნის შემდეგ თესვას ვშვრებით (მე და ისინი). თესვას შვრება ერთი კაცი, რომელმაც (რომელსაც) ქე იცის თესვა. მთესველს თესლი აქვს სათესლეში.

დათესვის შემდეგ ფარცხვას ვშვრებით (მე და ისინი) ფარცხით. ფარცხს უდგება ბავშვი და ფარცხი ფარავს მარცვალს, მიწას ასწორებს.

ამის შემდეგ (დარჩენილი) ქვებისგან გასუფთავებას ვშვრებით (მე და ისინი). ქვებისგან გამწმენდავები არიან ქალები და ბავშვები.

ჩვეილი კარგ დონემდე წამოვა, მაშინ ხორბალს, ფეტვს, ცერცვს და მუხუდოს გავმარგლავთ (მე და ისინი).

სიმინდს, კარტოფილს და ამისთანებს გავთოხნით (მე და ისინი).

¹ სამეურნეო იარაღები იხ. გვ. 207-210.

ეჩანლო იბნი ლითიელ. მწკუტი ეი ხუითიდ. ლითის ხუიოდ ნაშდჳქუშ. მეთი ლიხ ხოშა ლაღალს ზურალწრ, მგივე — ლუაჳარ.

ხუითიდ ქემინს, კუეცანს, მანწშს, ფატუს, ქირსს, როგუს, ლედწრს.

ლინჩურის ხუიოდ კუეცენს გარ, ქემინს მამ ხუანჩურიდ.

ამუნლო ხუიბნედ ქორთე ლივდეს სწუშუ.

სწუენ დუესგიდ მგღწუს მარუ მაჭალს. ეჩქანლო თჳკუწრშუ ეი ხუითლგრედ ი სგა ვუიდედ აგითე.

ხოჩამ დარჳინ ჩუ ხუაკლბუიდ. ლიკლწუსის ხუიოდ ვანწრშუ, ვანწრს უღუა (უღუა) წარხ.

ვანწრს ნიჩუწრისგა ხოდესგიდ ზერღწლს ი სგა ხობემდ კაუიის. კაუიის ჩუქუწანქა ხოსყენედ ბაჩა შდგქარს ი ჩუეინი წკუშუუწარს.

ნაკლბუუნლო ეი ხუანჭურედ (წხუახურიელედ). ლინჭურეს ხუიოდ ლაქხირწლშუ.

ნაქხურუნლო ხუიბნედ ლანგაწუშუ ლიჭმინეს.

ეი ლუნზორანლო ხუიოდ ლიბბბეს. მწკუტი ხუაბბედ ფიწწლშუ.

ითქს ი უეწს ერ ჩუ ყუილედ, ეჩანლო ხუიბნედ ლიმშუნეს. ლიმშუნეს ხუიოდ ლამშუნწა ლწხირშუ.

ლიმშუნე ქა ნაზგგრუნლო ეი ხუიცრგლედ.

ეი ნაცხრგლუნლო სგა დუესგიდ ლწხლათესგა.

ეჩანლო ჩაშყუდიხ ლგკეი. სგა შიდეს ლწყუდიწა დუეებთესგა. ყიჯბწრს ეიქანქა ეი იკრდე. ეჩანლო ლწხლას სგა ხოგემხ ი ლა-ტომბბწრს ეი ხაყუფეხ დუეებს. ითქარ ლწხლათესგა სგა შგღწიხ.

ნაშყოდუნლო სგა ვუიდედ ი დეფანეი ეი ხუიფრედ. ეი ნაფუ-რუნლო ეი ხუიწურემიდ.

ნაწურამუნლო ითქს ეი ხუიკედდ ი სგა შუიდედ კიბდუენთესგა. მიჩა დრეუეი ქა ხუწად ლექუწრთე ი ქა ხუგუეწად.

მესტია

შემდეგ იწყება მკის დრო. პირველად მოვშკით. მკის ვშვრებით (მე და ისინი) ნამგლით. მოშკალები არიან მეტ წილად ქალები, ზვი-
ნის მკეთებლები — კაცები.

ვშკით (მე და ისინი) ქერს, ხორბალს, ჭვავს, ფეტვს, ოსპს, ცერცვს, ბარდას.

კონებად შევკრას ვშვრებით (კერავთ) (მე და ისინი) ხორბალს მარტო, ქერს არ ვკრავთ (მე და ისინი) კონებად.

ამის შემდეგ ვიწყებთ (მე და ისინი) სახლში მოტანას მარხილით.

მარხილზე ვდებთ (მე და ისინი) (გაურჩეველ) მოსავალს ორ ზინს. შემდეგ თოკებით შევკრავთ (მე და ისინი) და შემოვიტანთ (მე და ისინი) შინ.

კარგ ამინდში გავლენავთ (მე და ისინი). ლეწვას ვშვრებით (მე და ისინი) ხარებით. ხარებს უღელი აქვთ.

ხარებს სახეზე ვუდებთ (მე და ისინი) პირზე ასაფარებლებს და შევუბამთ (მე და ისინი) კევრს. კევრს ქვემოდან ვუკეთებთ (მე და ისინი). ქვის კბილებს (ნაშსვრევებს) და ქვების ნამტვრევებს.

გალეწვის შემდეგ თავს მოვუყურით||მოვავროვებთ (მე და ისინი). შეგროვებას ვშვრებით (მე და ისინი) არნადებით.

არნადით შეგროვების შემდეგ ვიწყებთ (მე და ისინი) ცოცხით მოხვეტას.

შეგროვების შემდეგ ვიქმთ (მე და ისინი) განიავებას. პირველად ვანიავებთ (მე და ისინი) ფიწლით.

მარცვალს და ბზეს რომ დავაშორებთ (მე და ისინი), შემდეგ ვიწყებთ (მე და ისინი) განიავებას. განიავებას ვიქმთ (მე და ისინი) გასანიავებელი ნიჩბით.

განიავების გათავების შემდეგ ცხრილში გავატარებთ (მე და ისინი).

ცხრილში გატარების შემდეგ ჩავდებთ (მე და ისინი) შესაშვერში.

შემდეგ გარეცხვენ წყალზე. ჩაყრიან სარეცხ გობში. ჩუტე მარცვალს ზემოდან ამოატივტოვებს. შემდეგ შესაშვერს შეუღგამენ და საცობს ამოაძრობენ გობს. მარცვლები შესაშვერში ჩაიყრებიან.

გარეცხვის შემდეგ შევიტანთ (მე და ისინი) და ღერეფანზე გავანზობთ (მე და ისინი). განზობის შემდეგ გავანიავებთ¹ (მე და ისინი).

განიავების შემდეგ მარცვალს ავიდებთ (მე და ისინი) და შევინახავთ კილობანში. თავის დროზე წავიღებთ წისქვილში და დავფქვავთ.

¹ ლიწურები — გამშრალი ხორბლის განიავება ქარზე ან ფიცრების რხევით.

32. ლაქმათე ლიზი

ჭინალდ, ფერხი ათხანდ, ლაქმათე ღერდა ხუნდ. მუჟღურ გუინანდ, ქორან ლეშდბარ ქა ლეზგერანლო (ლეზგერანლო), ხოჩა მგუშანდ ღერი ლაქმათე, ხოშა ლადანს ზანთე, სემი-თროშთ მარე უშხტარ ხეტყუბანლ, ე'იმარეხ ლეზიზს, ლერექტს, ლაშდებ ბარგს. ჰამს დოსგდ ქა ხეგნის შუქტს. ეჭ ლეთ ჩუ იგნის იმუნლე ბაჩან ჩუქტან, მოდედ მეგმი ჩუქტან.

მერმა ლადან, ჰამს დოსგდ, ქანდ ხეგნის შუქს. ამეი სამ ლადანისგა ქა ითნანდის ი სგა ღერის ზანთე. ამე ხეთხნლის ლეშდებს. იმუნდ ლახლანტის მეზგე, ეჩეჩუნ იჩრანტის. ლიქმანდისგა სანთე¹ ღერდახ, აქმან ი კუმანშ აჰყანდხ.

მესტია

32. საშოვარზე წასვლა

ძველად, ზოგი ახლაც, საშოვარზე (შესამატებლად) წავიდოდა ბევრი. შემოდგომაზე გვიან, სახლის სამუშაოების გათავების შემდეგ, კარგი მუშა წავა საშოვარზე, მეტწილად სამეგრელოში. სამი-ოთხი კაცი ერთმანეთს უერთდებიან, მოიმზადებენ საგზალს, სამოსს, სამუშაო ბარგს. დილას ადრე გაუდგებიან გზას. იმ ღამეს დადგებიან საღმე ქვის ქვეშ ანდა ხის ქვეშ.

მეორე დღეს, დილას ადრე კვლავ გაუდგებიან გზას. ასე სამ დღეში გადავლენ უღელტეხილზე და ჩავლენ სამეგრელოში. აქ ეძებენ სამუშაოს. სადაც მოეწონებათ მოსახლე, იქ ჩერდებიან. თიბვის დროს სავეთში¹ წავიდოდნენ. თიბაედნენ და საქონელი მოჰყავდათ.

¹ სანუ — ოსეთს სვანები უწოდებდნენ მთის გადაღმა ტერიტორიას. სადაც თურქულად მოლაპარაკე ტომები: ყეგემლები, ბახსანლები, მალყარლები და ყარაჩაელები ცხოვრობდნენ. ამიტომ მკითხველს რომ არ აერიოს ის „ოსები“ იმ ოსებთან, რომლებსაც ჩვენ საზოგადოდ ამ სახელით ვიცნობთ, ა.შანიძემ და ვ.თოფურიაშ სვანური ძირი ქართულად გააფორმეს: სანუძარ — სავები, სანუ — სანეთი. იხ: სვანური პოეზია, I, სიმღერები შერჩიბეს და ქართულად თარგმნეს ა.შანიძემ. ვ.თოფურიაშ, მ.გუგუჩიანმა. თბ. 1939, გვ. XIV.

33. ლიპრაცი

ჰარაციმდ სგუბინისგა ამარეხ ზადს. ალა ლი კუმნი ითქ, მრდე მანში ითქ.

ზადი ლიმარე

კუმნიმ, მრდე მანში ითქს სგა შიდებ ლაზდარ ლუმბთე, ექანქა ლიცს ხაბდებ, ამეი ჩნ ლადან ჰამს ხაბდებ ლიცს. სამ ლადლისგა ეჯა (ითქ) ქიკატს ქა ვიდე ი ჩუ იბანდი. ურუმბთე-ურუმბთე ლადლუნლო ეი იყედ ლუმბანეი ი დეფანეი დესგის, ლო ჩუაბდღენ. ლებდღენა ზადს ქა ფხიეებ დეფანეი ი ამეი ეჯა ჩუ იფრი მკეისგა. ლადლისგა აშხუენ, მრდე მარტინ ფოცხუმ ქასპუნებ. ლო ხოჩამდ ჩუ იფრი, ლეფრა ჩუ იშხინის კიბდუმენისგა, მრდე შიშდ აის ლექუმრთე ი ჩუაგუმე ლექუმრისგა. ლუმუმე ზადს სან-ჩანუმე ქორთე ვიდებ ი ეი აშხინის კიბდუმენისგა.

შომუმე ლიპრაციის ხამურაგის, ეი იყედ აშხუ კარან ლეურანშის ი ქაბურდის საფუმრისგა ი მარტ-სამ ლადლუნლო ლანრაციან ნელარტესგა¹ სგა ხანუმებ. ლიცსნ ხანუმებ ი ლეურანში ფექსნ. ალას ენშომუმე ქარხეის ი ამეინ ჩუ ცუმირებ აშხუ ლადან. ალა ეი ტენი ი ლო აჯად ხანუმებ ფექს ი ლიცსნ ამუმს, მანუმუმე ჰარაცე ხეკუმდის.

ალა ლი უორანში ი ალას ხაკუ ლიჯაბ (ლინკუმდე). ამნარდ აქენტრინებ რიყი ბაჩარს ი ლეკუმტრინა ბაჩარს ფიწულუმე ლეურანშითესგა სგა შიდებ. ეჩესგა, ნელარისგა უორანში ეი იჯაბ. სამ-ურუმბთე ლადლუნლო ნელარხანეინ ბაჩარს ეი იტხებ, ქანუმეტილინ ი ლო ნამყოდს სგა ხანუმებ ნელარტესგა. ალას ხანუმებ ზადან ფექს ი ამეინ ქამარებ ლებრაციდ.

მესტია

33. არყის გამონდა

არყისთვის წინასწარ ამზადებენ ალაოს (ფორს). ეს არის ქერის მარცვალი, ანდა შვრიის მარცვალი.

ალაოს მომზადება

ქერის, ანდა შვრიის მარცვალს ჩაყრიან საალოე (საფორე) გობში. ზევიდან წყალს ასხამენ. ასე, ყოველ დღე დილას ასხამენ წყალს. სამ დღეში, ის (მარცვალი) კვირტს გამოიტანს (გალვივდება) და გაიჩეჩება. ოთხი-ხუთი დღის შემდეგ აიღებენ გობიდან და აივანზე დებენ, შემდეგ გაჩეჩავენ. გაჩეჩილ ალაოს გაშლიან აივანზე და ასე ის გახმება მზეში. დღეში ერთხელ, ანდა ორჯერ ფოცხით გადააბრუნებენ. შემდეგ კარგად გახმება, გამხმარს შეინახავენ კიდობანში, ანდა ხელად წაიღებენ წისკვილში და დაფქვავენ წისკვილში. დაფქულ ალაოს მარხილ-წნულით სახლში მოიტანენ და შეინახავენ კიდობანში.

როდესაც არყის გამონდას აპირებენ, აიღებენ ერთ საწყაო სათხლე (ფქვილს), აურევენ საფუარში და ორი-სამი დღის შემდეგ საარაყე კასრში¹ ჩაასხამენ. წყალსაც ამატებენ და სათხლე ფქვილსაც ამას სარევი ჯოხით აქნიან (აურევენ) და ასე დატოვებენ ერთ დღეს. ეს აფუვდება (აბრუნდება) და შემდეგ კიდევ ამატებენ ფქვილს და წყალსაც იმდენს, რამდენიც არაყი ენდომებათ.

ეს არის თხლე და ამას უნდა ხარშვა (დადუღება).² ამისთვის ახურებენ რიყის ქვებს და გახურებულ ქვებს ფიწლით სათხლე ქურქელში ჩაყრიან. იმაში, კასრში თხლე მოიხარშება. სამი-ოთხი დღის შემდეგ კასრიდან ქვებს ამოიღებენ (დაიბრუნებენ), გარეცხავენ და შემდეგ ნარეცხს ჩაამატებენ კასრში. ამას ამატებენ ალაოს ფქვილს და ასე გაამზადებენ საარაყედ.

¹ ლაზრაყი ნელჯ — საარაყე კასრი: არყის გამოსახდელი მოწყობილობა

² საარაყე თხლეს გავარეარებულ ქვებით მოხარშვის პროცესს სვანები უწოდებდნენ ლინკუმდეს. რაც შემოკლებას ნიშნავს ამ პროცესით (ლინკუმდე) აღნიშნავენ აგრეთვე საპნის დამზადების დროს ნაცარტუტის დადუღებას. თოკების დამზადების დროს კანაფის კანის ნაცარტუტში დადუღებას...

34. ლანთხუიართე ლინზი

შტანს ხამთქუბ კოჭარისგა ი ცხეკარისგა ღუაშარ ი ერსკანარ.

მეთხუიარ მარე ლახე ლანთხუიართე ღერი, ხაკუჩ ერე წყილიან ლესუ: ქორისგა ი ნაფდმას უშდა დოსა არღედს, ნოფ ხეხუ ხაჯ მეთლე დარუ ი სამ ლეთ. აფესგი ლეზიზს, ამხუ ხოხურა ბოთლიკ ნათხუმ შარაყს, იმზგრი ღერბათ ი ღერი ლანთხუიართე, უობაშინ ქა ხერაგი სემი ი ურშთხუ ლადლ.

ლახე ჩუ ხეთხი ნანთხუიარე, დედ ღუაშ, ჩი ყუთყა ი გუის ქატყბე ი ჟი ხამზგრი აფხსანთს¹ (აფხანლს). ეჭდარს ჩუ იზბი. ლედუს ი ტუფს აგითე ვიდე. აგითე ხოშა ლადლს ლეთმუ ვიდე, ერე ქა ნორ ხეწეს. ჩიჭუარს ჩუინალდ მურყუმარისგა იმხუინდახ ი ქა დემ შიდახ, დემ ჟედარს ხაჯმდნანტნახ. ნანთხუიარემი ლედუი ლაზობთე მეთხუიარას გარ აწიშდახ ხოშა ლადლს.

ლენჯერი

34. სანადიროდ წასვლა

სვანეთში სჩვევიათ კლდეებში და ტყეებში ჭიხვები და არჩვები.

მონადირე კაცი თუ სანადიროდ წავა, უნდა რომ წმინდა იყოს: სახლში და სიახლოვეს ქალური ავადმყოფობა არ იყოს, არც ცოლს ჰქონდეს მიკარებული ორი და სამი ღამე. წაიღებს საგზალს, ერთ პატარა ბოთლ ნათავედ (თავე) არაყს, ილოცავს ღმერთს და წავა სანადიროდ. ხშირად დაყოვნდება სამი და ოთხი დღე.

თუ ეშოვება ნანადირევი, ან ჭიხვი, ყველას ღვიძლს და გულს შეწვავს და შეავედრებს (დაალოცავს, შესწირავს) აფხსათს¹ (აფხადს). იმათ შეჭამს. ხორცს და ტყავს შინ მოიტანს: შინ მეტ წილად ღამით მოიტანს, რომ არაეინ დაინახოს. ძვლებს ძველად კოშკებში ინახავდნენ და არ გაადაყრიდნენ, არც ძაღლებს ახრევიებდნენ. ნანადირევის ხორცის საკმელზე მონადირეებს მარტო პატივებდნენ მეტ წილად.

¹ აფხსათი|აფხსად — ნადირობის მფარველი ღვთაება.

35. ლითხუიარ

ლგფშირ მეზგაისგა ეშხუ ეჭღანდ მეთხუიარ ლჰსუ. ლჰთხუიართე მუზი მარე სგუბინისგა ხემარაჰლ. ეი იმარე: თუეფს, განს, ლეზიზს ი ჭაბრალს: ჩუქუნ თჰსმშუ, ეიქან — ტუფიშ, სგანჩუ ხონხენის წე-რაქუს, ქეშხ ერე ნამ ახსტუნდელს. ხოჩამ ტუარესუი, ქორს წყილიან ირდის, ეჭუი, ჰამს დრსგ, ლგრიხ ლჰთხუიართე.

მეთხუიარ მარაჰლ ლჰთხუიართ' ერ ლგრიხ, მერმა ნიშნარშუ ხაგერგალის უშხუარ, ამუი, თუეფი მგჰაფდ ტარხანს ტულის.

ჭუინალდ ცხემალშუ (ცჰემალ) ითხუიარდახ, ათხა — თუეფშუ.

ლენჯერი

35. ნადირობა

გამრავლებულ მოსახლეში ერთი მაინც მონადირე იყო. სანადიროდ წამსვლელი კაცი წინასწარ ემზადება. მოიზადებს: თოფს, დანას, საგზალს და ბანდულებს: ქვეშ (ძირს) — თასპის, ზევით — ტყავის. შიგნით ატანენ წერექოს, ფეხი რომ არ ასტკივდეს. კარგ ტაროსზე, სახლში წმინდა იქნებიან, ისე, დილას ადრე წაველენ სანადიროდ.

მონადირე კაცები სანადიროდ რომ წაველენ, სხვა ნიშნებით ელაპარაკებიან ერთმანეთს. ასე, თოფის ნაცვლად ხელკეტს ამბობენ.

ძველად მშვილდ-ისრით (ისარ-მშვილდით) ნადირობდნენ, ახლა — თოფით.

36. ლაშქდაშ

შტანს ჭტინალდ ლაშქდაშ ჩიანგ ლგან. სოფელს ეშხუ სოფლი მგშკიდ (მგშკაიდი) ჟა ხეთხენი. მესტიან თემისგა სოფლი მგშკიდ ნიგურინანლ ლასტხ, ეჯლა თუთით კარან ითქს, მრდეფ ფექს სოფელ ხონზურადა, ამგნიანიდ მგშკიდს ხეკურეს ოხშკადენს ჰაში ბარგალ: მკკრა, კადა, მერჩილი ყუირყუ ი იშგენ ნეცინ ლემშედალ ლახ მა ლასტ.

აღმარს ლაშქდაშ ხრგანხ ზეჟრანშ მინე ჰანზურისგა. მინე ნატიარს ათხეფ ამჩუ ხარხ ლაშქდაშ. ლაშქდაშისგა ხოგხ: ბაღ,¹ ტურნუ,² ღურბინი,³ ყუნ, კალპეტუ, კუნთხარ, მარწუნანლ, თგრქდანლ. ამჩუ ლასტ აჯად ლამარჯუ ნიტთარ: პეხილ, წაქ, ბორაკ.

აღმარე ხოშნლე ნაშკანდ ნაჟა დადეშქელიანარს ხულტუნახ ეცერს.⁴ ათხ' ალა მესტიან მუზეუმისგა არი. აღმარე ნაშკანდ ბარგალ ჟა მკეკუჰე ლასტ შტანისგა.

მესტია

36. სამკედლო

სვანეთში ძველად სამკედლო ყველგან იდგა. სოფელს ერთი სოფლის მკედელი მოეძებნება. მესტიის თემში სოფლის მკედელი ნიგურიანები იყვნენ, იმიტომ თითო საწყაო მარცვალს, თუ არადა ფქვილს სოფელი უგროვებდა. ამის სანაცვლოდ მკედელს უნდა გაეკედოს (გაეკედა) მსუბუქი ნივთები: სახნისი, ნაჯახი, ცელის სალტე და სხვა წერილი დასახმარებელი თუ რამ იყო.

ამათ სამკედლო ედგათ ძელური თავიანთ ეზოში. მათ ნათესავებს ახლაც აქ აქვთ სამკედლო. სამკედლოში უდგათ: საბერველი,¹ (პატარა) ქოთანი,² გობი,³ გრდემლი, კალაპოტი, ჩაქუჩები (კვერი), მარწუნები, მაკრატლები. აქ იყო კიდევ სამარჯვო ნივთები: ქონი (საპონი), შრათი, ბორაკი.

ამათი უფროსების ნაქედი ჯაკვი დადემქელიანებს ჰქონდათ ეცერში.⁴ ახლა ეს მესტიის მუზეუმში არის. ამათი ნაქედი ნივთები განთქმული იყო სვანეთში.

¹ ბაღ — ცეცხლის გასაძლიერებელი ქურა.

² ტუნუ — პატარა ქოთანი: გასაღნობი ლითონის მოსათავსებლად.

³ ლუებრლ — ნაეისებური მოყვანილობის ბლომოკაუქებელი რკინის ქურქელი. რომელშიც ასხამდნენ გამდნარ ლითონს. იხ. ბოკორიშვილი ლ. ოქრომკედლობა სვანეთში, აკად. მოაზბე. VII, №5, თბ. 1946.

⁴ ეცერ — ეცერი: ბალსქვემო სვანეთის თემი.

37. ლიშკაძე

ჩი სოფელისგა ეშხუ მგშვიდ ეჯღაძ ჩიწგ არდა. ალა ლასუ სოფ-
ლი მგშვიდ. ნაშკდირუნ იკაღდა აშხუ კარტა¹ მაჯაღს.

კუეცნა ლაზიმდ ხოხურა კარტოლ ხულუენ. ჭემნიშდ, როგუაშდ
ი ლედრიშდ — ხოშილ. ამჟი ქა ხეცხპენდა სოფელს ი ჩაჭისგა
კუიღოლარ² ხოგან ი ჩითე მიჩა-მიჩა სპხიმ მაჯაღს ანზორა.

ამენიწნიდ მგშვიდს ხეკუეს ოხშკაღენს ეშხუ კადა, მგკრა ი
ნაშდაქ. ერგნქა ნეცენ-ნეცენ ჭუინელ ბარგაღსი ხომარა (ხემშედაღ).
ეჩი ქამენჩუ მგშვიდ ლეჭუდიღი ამარა: კერაღს, ლამტუარაღს,
ფუცხუეს, ასტამს, ი გაჩარს, ხოჩა ლეჯინჯიღ კერაღ ფურ ხაჭონ,
ფერხი მგშვიდ წყელნი ჩაფრასტაღს,³ კეზარს,⁴ ლილკარს,
ბეკღარს ი ლეშდმარაღს ასყენა. ალას ჩი მიჩეშდ ჭუედდა.

მესტია

37. ჰედვა

ყველა სოფელში ერთი მჭედელი მაინც ყველგან იმყოფებოდა, ეს იყო სოფლის მჭედელი. ნაჭედის ქირას იღებდა ერთ ზოკერ¹ მოსავალს.

ზორბლის საზომად პატარა ზოკერი ჰქონდა. ქერისთვის (ქერი-სად), ცერცვისთვის და ბარდისთვის — უფრო დიდი. ასე (გარს) შემოველებოდა სოფელს და წნულზე (ჩეოზე) კალათები² ედგა და ყველაში თავ-თავის სახის მოსავალს აგროვებდა.

ამისთვის მჭედელს უნდა გაეჰედოს(გაეჰედა) ერთი ნაჯახი, სახნისი და ნამგალი. იმის გარდა, წვრილ-წვრილ (წვრილმან) ძველ ნიეთებსაც უმზადებდა (ეხმარებოდა). იმის გარდა (გარეთ) მჭედელი გასაყიდსაც ამზადებდა: კერიას, სასანთლეს, ფუცხვს, ასტამს და დანებს. კარგი ჭინჭილიანი კერია ძროხის ფასი ღირდა. ზოგი მჭედელი ვერცხლის ჩაფრასტებს,³ კებზარს,⁴ დილკილოებს, ბეჭედებს და საყურეებს აკეთებდა. ამას ყველას თავისთვის ჰყილდა.

¹ კარა — ზოკერი: მარცვლეულის საწყაო. ყავრისგან გაკეთებული. ან მოწნული კალათა.

² კუილო — მარცვლეულის საწყაო მოწნული კალათა.

³ ჩაფრასტ — ქალის მკერდზე ჩამოსაკიდი ვერცხლის სამკაული.

⁴ კებზარ — ქალის მკერდზე ჩამოსაკიდი ვერცხლის სამკაული.

38. ქენაშ

ქენაშ ისყოლი ქანს ითქხანქა, შუანს ჯჷინალდ ქანს მანგ აღწშდა ლალქანაისგა. ქანს ითქს ჩუაფრაბ. ალას გიმბანშ ხაეხა. ლაკბეგუარის-გა ჩუაყლიხ. ლეყანლ გიმბანშს ტოტშუჷ ჩუ აწურინეხ. წუენს მროშდ იზურხ. ლუწურინა გიმბანშს ქენაშ ხაეხა, წუენს — გიმბში ზეთ, ზეითუნი ზეთი ხატულის ალას.

ქენაშს ქუთსი ხანჩედდახ. ალას გიმბშან რ ქუთ ხაეხა. ხოშა ლალლ გიმბანშს ლემზერანლს ხანჩედდახ. ალასი გიმბშან რ ლემზირ ხაე-ხა. ალას ზურალან რ ანყახ ლადბანშისგა. ღო ყი ხანზერდახ ლამანრას.

გიმბშან რ დიან რ გუნ მაშედ ხანდ ამსტანლდს, ამყი გიმბში ზეთი. ალა ლეგმერდა მანრა ჩინან რ ხოჩა ხანდა, იმტანყი ყაგრანლ, ამყი იკმანრდახ, ექიმბანშან რ ჩიგარ ხულტანს ალა ი მანზგან რ მანრა ამნოშ ხემ-შედანლხ.

მესტია

38. კანაფი

კანაფი კეთდება კანაფის (სელის) მარცვლისგან. ძველად კანაფს ყველა თესავდა საკანაფეში. კანაფის მარცვალს გაახმობდნენ. ამას გიბაში — კანაფის მარცვალი ჰქვია. საბეგველში დანაყავენ. დანაყულ კანაფის მარცვალს ხელით გაწურავენ. წვენს ცალკე აგროვებენ. გაწურულ მარცვალს კანაფი ჰქვია, წვენს — კანაფის ზეთი, ზეთუნის ზეთსაც ეძახიან ამას.

კანაფს ხაჭაპურშიც ურევდნენ. ამას კანაფისმარცვლიანი (თესლისგულიანი) ხაჭაპური ჰქვია. მეტ წილად კანაფის მარცვალს სალოცავ კვერებს ურევდნენ (შეარევდნენ). ამასაც კანაფისმარცვლიანი (თესლისგულიანი) სალოცავი კვერი ჰქვია. ამას ქალები აცხობდნენ ეკლესიის მინაშენში. შემდეგ შეავედრებდნენ (დაალოცავდნენ, შესწირავდნენ) ლამარიას (წმ. მარიამს).

კანაფისმარცვლიანი პური ძალიან შეელოდა (მშველელი, მარგებელი ჰქონდა) ადამიანს. ასევე, ზეთუნის ზეთი. ეს ავადმყოფ ადამიანს ყველანაირად უხდებოდა (კარგი ჰქონდა). როგორც წამალს, ასე ხმარობდნენ. ექიმბაშებს ყოველთვის ჰქონდათ ეს და სხეულ (პირიან) ადამიანს ამით შეელოდნენ (ეხმარებოდნენ).

39. თაკურე ლისყენე

თაკუს აშდრანის ქანა ცილხანქა, ჭრინალ მეზგა ჩი ხნლდა ლალქანა. დერს, ესუანს მასარდ ხულტუნ დაბარ, ლალქანა მრუ ხნლდა. ესუანს გიმი კუბდ ხნდ, ეგა ქანს აღწმლა დაბრე პილარს, ნაშხატცახან.

ქან დორინირ ლასუ: ეშხუ ითქს — გიმბაშს იშნა ი მერმე — მამა. გიმბაშხანქა ზეთსი ასყენახ. ალა ჟაგრანლშალ ლასუ, ჩიმი მაშედ ხებჟანხ. გიმბაშარ ქუთუარსი აწყახ, ეზერ გამაშ ლასუ. ლაშზგრთე ესლტუნხ გიმბაშარ ლემზგარალ.

მერმე ქან დემგტაშ იშნა, დადალ დერალ გარ ლასუ, მარე ალას კელ ეზერ ხნდ, ჭრდი ლასუ ი ყი ერ იკანდახ — ჩუაფრაახ. ფგრი კელარს ჩუანცირდახ, ცილს ჩუანდბუნახ, ჩუანბგუნახ, ჩუანშუკუდახ ტგტხუერისგა. ლუნკუშდე ქანხანქა ნეცინ ქიბს აშდრანდახ. ამხანქა ქანს სგუირს იჯიშდახ. სგუირიხანქა აშხებდახ ფატანარს, არშულარს, საბნარს, ტომრანდალს, ხურჯინალს ი იშგენ ჩი.

ხოდრილ, მეგრე ქანხანქა აშდრანდახ თაკუარს. თაკუან ლაშდრანდ ღორეკ ხულტუნხ. ღორეკს ეშხუ მარე ასპუნა, მერმე ქანს ხოქმა ი ხოქმა. ხოჩამდ ლუგრუზა ქიბს ქა ხაქუენდა ღორეკს. ამხანქა თაკუს დორი ლგფანს აშდრანდახ. თაკუარსუ ითღგრეხ ქემი სან რადა, იშგენ მანდიშ მრდე ზექიშ.

მესტია

39. თოკების გაკეთება

თოკს გრეხენ კანაფის კანისგან. ძველად მოსახლეს ყველას ჰქონდა საკანაფე. ზოგს, ვისაც ბლომად ჰქონდა ყანები, საკანაფე ცალკე ჰქონდა, ვისაც მიწის სიმცირე ჰქონდა, ის კანაფს თესავდა ყანების ნაპირებთან, ლობესთან.

კანაფი ორნაირი იყო: ერთი მარცვალს — კანაფის მარცვალს ისხამდა და მეორე — არა. კანაფის მარცვლისგან ზეთსაც აკეთებდნენ. ეს წამლებივით იყო, ყველაფრის მშველელი ეგონათ. კანაფისმარცვლიან (თესლისგულიან) ხაჭაპურსაც აცხობდნენ, კარგი გემოსი იყო. სალოცავში მიჰქონდათ კანაფისმარცვლიანი სალოცავი კვერები.

მეორე კანაფი არაფერს ისხამდა. უთესლო ღერებილა იყო, მაგრამ ამას ღერო კარგი ჰქონდა, გრძელი იყო და რომ აიღებდნენ — გაახმობდნენ. გამხმარ ღეროებს კანს გააცლიდნენ (გაფცქენდნენ), კანს დაამუშაებდნენ, დაბეგვავდნენ, მოადუღებდნენ¹ ნაცარტუტში. მოდულეზული კანაფიდან წერილ ძაფს გრეხდნენ. აქედან კანაფის ხამ ტილოს იქსოვდნენ. ხამი ტილოსგან კერავდნენ პერანგებს, ნიფხვებს, საბნებს, ტომარებს, ხურჯინებს და სხვა ყველაფერს.

უფრო ცუდი, მსხვილი კანაფისგან გრეხდნენ თოკებს. თოკის საგრეხად საგრეხი ჰქონდათ. საგრეხს ერთი კაცი ატრიალებდა, მეორე კანაფს უმატებდა და უმატებდა, კარგად დახვეულ ძაფს გარს შემოახვევდა საგრეხს, აქედან თოკს ორფიანს გრეხდნენ. თოკებით კრავენ თივის მარხილი იქნება, თუ სხვა მოსავლის ან შეშის.

¹ ლინკუძლე — დამოკლება. გაატანითი მნიშვნელობით: მოდულეზა. დადულეზა. ამ პროცესით აღნიშნავენ აგრეთვე საპნის დამზადების დროს ნაცარტუტის დადულეზას. საარაყე მასალის ქვებით დადულეზას.

40. ლაშყვი ლისყენე

ლაშყვი ისყროლი შდგხინდი ნჷქტუცი კელარხანქა მახე, ჩგჩქტუ შდგხინდს იქტუცეხ ცხეკისგა, იმჷნდ მასარდ ხანგ შდგხინდ. შდგხინდი კელს ჩიქე ქანმენქა ცილს ქა ხანცირეხ, ეჩანლო გჷჩშტუ სგა ხოკეცენიხ. ლო მარტუ ტოტშტუ სგა ხეგდურნიხ ეჩას ი ქუთუღლს სგა ხანგნეხ ლგჷპცი მქრმა ფოყხან ი თამშშდ ეჩნეკუეხ. ლგჷპცხანქა კელს ქა ხეცირი დგთხელ ცილ. ლო მქრმა ფოყხან აცირიხ ამჷი, ლო მქსმა ფოყხან ამჷინ. ხოჩა შდგხინდი კელხანქა სემი, მრდე დორი ეჯღამ ეზეერ ხეცირი.

შდგხინდი კელარხანქა აშხტიხ: ლაშყარს, ცხიკარს, ლალაშარს, ფარცხს, მარანკს ი მერხი ამი თუშინგსი ასყენე. სასიმინდეს ი ფარცხს, ხედუამ მქრი მრდეე უეკი ლამაშგდ ხულუახ, შდგხინდი კელარხანქა აშხტიხ.

ლაშყეს, ცხიკეს, ლალაშის ხოჩა კელხანქა აშხტიხ. ეიქანქა გჷთირიზს ხანჩოხ ი ქუემსი. ლაშყე მერხი ხოშა ლი, მერხი — ხოხურა, ამჷი ლი ცხიკარნი. მანტყი შედლ ხულუახ ალა.

მესტია

40. გოდრის გაკეთება

გოდორი(საზურგე) კეთდება თხილის ნაჭრის ღეროებისგან. ახალ, ნორჩ თხილის ბუჩქს კრიან ტყეში, სადაც ბლომად დგას თხილის ხე. თხილის ღეროს ჯერ გარედან კანს გააცლიან(გაფუცქნიან). შემდეგ დანით ჩაქრიან, შემდეგ ორი ხელით ჩაეჭიდებიან იმას და მუხლს შეადგამენ ჩაქრილის მეორე მხრიდან და ნელა მოლუნავენ. ჩაქრილიდან ღეროს აეფუცქნება(აეტკიჩება) თხელი კანი. შემდეგ მეორე მხრიდან გაფუცქნიან ასე, შემდეგ მესამე მხრიდან ასე. კარგი თხილის ღეროდან სამი თუ არა, ორი მაინც კარგი აეფუცქნება (აეტკიჩება).

თხილის ღეროებისგან წნავენ საზურგეებს(გოდრებს), კალათებს, სათესლეებს, ლასტს, (დიდ) გოდორს და ზოგი ამის ყველის ქურჭელსაც აკეთებს. სასიმიინდეს და ლასტს, რომელიც მეორედ მოთიბული თივის ანდა ბზის შესატანად აქვთ, თხილის ღეროსგან წნავენ.

საზურგეს, კალათას, სათესლე ქურჭელს კარგი ღეროსგან წნავენ. ზემოდან გვირისტს უკეთებენ და სახელურსაც. საზურგე (გოდორი) ზოგი დიდი არის, ზოგი — პატარა. ასე არის კალათებიც. მატყლის ქურჭლად აქვთ ეს.

41. ტუფ

ტუფ ისყროლი ვანიშ, ფურიშ დაკლანშ, დოლინქანშ...
ნათხუიარემი: დუაშა, დერსკნი, თხერემი, დანდუი, მალა, რაქტუა
ტუფხანქა.

ლატფურაჟინ ტუფს ლელუ ხეკუეს მრდ ლახსეს. მახა ტუფს
კაპარშუ აგითხეხ ი ლაფრა ადგილს — სპანუი მრდე დეფანუი მაჰერა-
ისგა დესგის. ჩუ იფრი, ეჩქას კაპარს ქა ხოკედს, ვანა ი ფური ტუფს
ჩუაცბურეს ლეჩუჯლდ. დო ეჯას, შომტანა (||შომტანა) ჩაფლარე ლიშ-
ხბიელ ხაკუხ, ჩუაერეს. დო, ჩუ აჰიქუთის სადგრჷედუი. ხოჩამ ლუჰიქუ
ტუფი შოლტს ქაცბურეს კიშხი ზომეი ი დო ქაშხბიხ. დერხი ჩუ
აღფენი ლუჰიქუ ლეჩუილს.

დაკლა ტუფურხანქა ქუირქუს¹ იშხებდახ. დოლინქანშ
ტუფხანქა — კეშს. აღმარსი ჩუ ლიჰიქუთი ხეკუანდ. აღმარს ბერჟან ლ-
რეკუშ ქანწინდაუდახ, ჩუ ამენშგუდახ. კეშარდ იშხებდახ ნათხუიარემი
ტუფურხანსი. მალა ი რაქტარე ტუფურ ლეჰუდიდ ესლტანხ ქალაქთე.
დერხი ჩუ იქმარდა ზურლარე მრდე ბოფურე ლერქუალეშდ.

მესტია

41. ტყავი

ტყავი კეთდება: ხარის, ძროხის, თხის, ცხვრის... ნანადირევის: ჩინვის, არჩვის, მგლის, დათვის, მელიის, კურდღლის ტყავისგან.

გატყავებისას ტყავს ხორცი უნდა არ შერჩეს. ახალ ტყავს გასაჭიმი ჭონებით (შოლტით) კიმავენ და გასახმობ ადგილას სხვენის საფარზე ან დერეფანზე ჩრდილში დებენ. განმება, მაშინ გასაჭიმ ჭონებს გამოუღებენ. ხარის და ძროხის ტყავს დაქრიან საქალამნედ. შემდეგ იმას, როცა ქალამნების შეკერვა უნდათ, დაასველებენ. შემდეგ დაზელენ საზელზე. კარგად დაზელილ ტყავის შოლტს დაქრიან ფეხის ზომაზე და შემდეგ შეკერავენ. ზოგი ქე ლებავს დაზელილ საქალამნეს.

თხის ტყავებისგან თხის ქურქს იკერავენ. ცხვრის ტყავისგან — ცხვრის ტყაპუქს. ამათაც დაზელვა უნდა. ამათ რკინის საგრებით გაწმენდნენ, დაარბილებდნენ. ტყაპუქებად იკერავენ ნანადირევის ტყავებსაც. მელიის და კურდღლების ტყავები გასაყიდად მიჰქონდათ ქალაქში. ზოგი გაიხმარდა (იყენებდა) ქალების ან ბავშვების სამოსებად.

¹ სამოსი იხ. გვ. 186-187.

42. უნება

უნება ღი ნწყუნიშ: როგუწაშ, ღედრიშ, ღობიწეშ, ღგჳემიშ, ჳაჳაშ, უორაწიშ ღარხედ. უნებას ხარ ურწოთხუ-უოხუთიშდ ჳიმ ი მუჳუღირ ჳუწემ. უნება ღერ ძღღდ ღი ი ღერხი ხოხუტილ. უნება ბეფუთი ჳაჳაშდ მანდბუდ ღი. ამი ნაჳუღი ღი მაშუნამისგა ეშხუ კამინ ი მეჳუშდე ჳიმღღარ ხარ, ამნოშ ტუნუისგა ბეფუთი ჳაჳს აბურდუნიხ.

ხოშა ჩუეინისგაშდ ხოშა უნება ხაკუ, დორი-სემი კამინ ხეჳუეს ღესუ. ხოხუთრა ჩუეინისგა ზუმშ ხოხუთრა ხაკუ. ეჳეი ერე, მეზგა სემი-ურწოთხუ უნება ეჳღად ჩი ხუღუახ. ჳუინალდ უნებას იშხუინდახ ღაშანდისგა, მრდე სჳანჳეი დესგდახ იშეენ შედ-მაშედარცახან.

მაშენე ღი ნედარისგა უორაწი ღარხედ უნება. ამი ნაჳუღი უოხუთიშდ-უსგუთა კამინ ხაკუ, ნედრი ნაკლათხი ეჳღად ხეჳუეს ჩუ ღესუ. ნედარისგა აგნეხ ღახრჳყი უორაწიშ. ამი ღირხინეს ჳოღი უნება ხაკუ. აღას ხოფიირა ი ხოჳუდა ჳემარარ ხარ.

უნებას ასყენეხ ღუმრი კაცხი ნჳჳუტიცხანჳა. გაჩუჳ ჳანცირიხ ი ხოჩამდ, მუსგუენდ ჳატახებეხ. ეჩანღო მათუა ღიცისგა უანკუშდეხ.² აღა ხოხუთრა უნებას გარ ხაკუ, ნედრი უნებას ღინკუშდე მანა ხაკუ.

მესტია

42. სარევი ჯოხი

სარევი ჯოხი არის საქამანდის: ცერცვის, ბარდის, ლობიოს, რძის, ფაფის, თხლეს გასაქნელი. სარევი ჯოხს აქვს ოთხი-ხუთი „ცრემლი“ (შვერილი) და მოგრძო ტარი. სარევი ჯოხი ზოგი დიდი არის და ზოგი უფრო პატარა. სარევი ჯოხი ბავშვის ფაფისთვის პატარა (არა დიდი) არის. ამის სიგრძე არის ყველაზე დიდი (დიდში) ერთი მტკაველი და მოკლე, პატარა „ცრემლები“ (შვერილები) აქვს. ამით (პატარა) ქოთანში ბავშვის ფაფას ურევენ.

დიდი (თუჯის) ქვაბისთვის დიდი სარევი ჯოხი უნდა, ორი-სამი მტკაველი უნდა იყოს. პატარა ქვაბში ოდნავ პატარა უნდა. ისე რომ, მოსახლეებს სამი-ოთხი სარევი ჯოხი მაინც ყველას აქვთ. ძველად სარევი ჯოხს ინახავდნენ საჭურჭლეში, ანდა სხვენის სახურავზე დებდნენ სხვა ჯამ-ჭურჭლეულთან.

უფრო დიდი არის კასრში თხლეს გასაქნელი სარევი ჯოხი. ამის სიგრძე ხუთი-ექვსი მტკაველი უნდა, კასრის სიმაღლის მაინც უნდა ქე იყოს. კასრში აყენებენ საარაყე თხლეს. ამის გაქნვას გრძელი სარევი ჯოხი უნდა. ამას უფრო მრავალი და უფრო გრძელი „ცრემლები“ (შვერილები) აქვს.

სარევი ჯოხს აკეთებენ ნაძვის წვერის ნაჭრისგან. დანით გაფუჭვნიან და კარგად, სწორად გათლიან. შემდეგ მდულარე წყალში მოადუღებენ.² ეს პატარა სარევსლა უნდა, კასრის სარევს ღულილი არ უნდა.

¹ ლაშად — საჭურჭლე (კარადა) მაჩვიბში: ორად იყო გაყოფილი. ზემოთ ჯამ-ჭურჭელსა და საქმლის ნარჩენებს ინახავდნენ. ქვემოთ ვარცლის შესადები იყო.

² ლინკუშდე — დამოკლება. გადატანითი მნიშვნელობით — დადუღება ამ პროცესით (ლინკუშდე) აღნიშნავენ საპნის დამზადების დროს ნაცარტუტის დადუღებას. საარაყე მასალის ქვებით დადუღებას. თოკების დამზადებისას კანაფის კანის ნაცარტუტში დადუღებას.

43. ლექტურ

ჯუინალდ ლექტურ¹ ლიცი პილს ხრგან ჩი: დედ ქალი პილს მრდეე ხოშა ტუიბრა იმტან ანლრი, ეჩი ლეღეისგა გგამდახ.

ლექტურ ხოშა ლაღალს მეგმიშ იგროლა, იმე-იმე ბაჩიშ, ქუთით-კირშუ ნაგამი ლგდა. ლექტური ლიგემს ჩიანგ მამა ხეყანდ: ქალანდ ადლუზოლ ა ლეღე, ლიც ლექტურს ხეკუეს მად ათდონენს. ლგნთხლა ადგილს ითიშდახ ჟიხიქა. ალას ჩუაბერჯახ. ჩიქე გგამდახ ბაჩიშუ ლექტური ბარბელდი ადგილს — ალას ლამგნქანა ხაყხა. ალა ლი ლექტური ხგნსგა. ამეჟი გგამდახ ლექტური შირანლსი. მერმე ხგნსგა გიმიე ლანტუ მულგუჰერი ლარდად ი ბარგიშ შედლ. ამეჩუნ ხორშან ლაყურანდ მულგუჰერის.

ბორბანლ ლგგან ბერჟე ხაგშუ ფიცარჟი. ალას ხანდა ხაგტან ლაგამ ბერჟე ჟუალჩიბილ. ამესგა სიბდა ბარბელდ. ჟიქან ხეცტან ფიცრანლჟი მეგჟად ლგნგჟე ჩუბე შირა. შირან ყიასგა ჩუ ლგნგჟე ლანტუ მეგჟე ჟიჰრან ნანქუცი. ალას ცანდაარს ხოსტუმხ ფექ ერ მრდ აჩეს ჩუბანტ. ბარბელდ ერ ისპუნი, ჟიბე შირასი სპუხე, ლამგნქანანდჟი ლგ ი ჟიბანტ ი ჩუბანტ ლიჰტუდი ხაკუ.

ჟიბე შირან ჟიქან ჰერანლჟი ხორიკ ხუიშრა.² ამესგა ზგ ლეგტუჰი ითქ. ხუიშრა ჩუბანტ ინწუდი ი ხოკერ ხანყბა³ ხორიკ. ალ ხანყბას აქუთუნე ხარეკელა,⁴ ხედტანდ მესიბ შირაჟი იკუფხიღლ ი ხანყბას აქუთუნე. ითქ შგლნი შირან ჰურუჩუ ი ფექდ იგნი. შირას გირკიდ ხაცხიბ მურგტანლდ ფიცრანლ, ალას სგტუბინ გარ ხარ ფექი ლან ი ამექა ლგტუჰი ფექ ანლრი ი სგესლრი ხოჩანდ ლუნწყორე ფიცრი ლენ-კირთესგა.

43. წისქვილი

ძველად წისქვილი(საფქველი)¹ წყლის პირას ედგა ყველას: ან მდინარის ნაპირას ანდა დიდი ღელე სადაც მოდის, იმის ღელეში აგებდნენ.

წისქვილი მეტწილად ხის იგებოდა, აქა-იქ ქვის, ქვიტყირით ნაგებიც იდგა. წისქვილის აგება (აგებას) ყველგან არ ვარგოდა: მდინარე გაძლიერდებოდა თუ ღელე, წყალი წისქვილს უნდა არ მიდებოდა. წყალთხელ ადგილს ირჩევდნენ უფრო (ცოტა) ზევით. ამას გათხრიდნენ. ჯერ აგებდნენ ქვით წისქვილის ბორბლის ადგილს — ამას სამაქნელი ჰქვია. ეს არის წისქვილის ნახევარი. ამაზე დგამდნენ წისქვილის ქვებსაც. მეორე ნახევარი მიწაზე იყო მეწისქვილის სამყოფად და ბარგის (ნივთების) კურკლისთვის. აქ უგია საწოლიც მეწისქვილეს.

ბორბალი იდგა რკინის ქუსლით ფიცარზე. ამას ჰქონდა ქუსლის 'და'სადგამი რკინის (პატარა) სათავსი(ბუდე) მასში ტრიალებდა ბორბალი. ზემოთ წამოცმული ჰქონდა ფიცრებზე მაგრად გაქედილი ქვედა დოლაბი. დოლაბის ყელში გაქედილი იყო მაგარი(გამძლე) მუხის ნაქერი. ამას ჭილიბებს (ხის ლურსმნებს) უსობდნენ, ფქვილი რომ არ წავიდეს ქვევით. ბორბლის ტარს ზევით რკინის საგვერდული აფარია. საგვერდული ზედა დოლაბს უზის თავის ზომა სათავსში(მონაკვეთში). ბორბალი რომ ტრიალებს, ზედა დოლაბსაც ატრიალებს, სამაქნელზე დგას და ზევითკენ და ქვევითკენ მიცემა უნდა.

ზედა დოლაბის ზევით ქერებზე ჰკიდია ხვიშირი². ამაში ძვეს საფქვაკვი მარცვალი. ხვიშირი ქვევითკენ წვრილდება და ქვეშ ყბა (კრიკა)³ უკიდია(ჰკიდია) ამ ყბას ანძრევს სარეკელა,⁴ რომელიც მბრუნავ დოლაბზე დახტის და ყბას ანძრევს. მარცვალი ცვივა დოლაბის ხვრელში და ფქვილად დგება. დოლაბს ირგვლივ არტყია მრგვალად ფიცრები, ამას წინ მარტო აქვს ფქვილის სავალი და ამაში დაფქული ფქვილი მოდის და ჩადის კარგად გაწყობილ ფიცრის ალატში(საფქვილეში).

¹ ბედუყაძე ს, წყლით მბრუნავი წისქვილები არაგვის ხეობაში, თბ. 1960

² ხვიშირა — ხვიშირი: წისქვილის ქვის ზემოთ დაკიდებული ძირეიწრო ფიცრის ყუთი. საიდანაც მარცვალი კრიკაში იყრება. (ქველ).

³ ხაყბა — კრიკა: პატარა ღარი ხვიშირის ძირში მიკრული, მარცველის სადენად ღარში. (ქველ).

⁴ სარეკელა — სარეკელა წისქვილში კრიკაზე მიბმული ჯოხი, რომელსაც თავი წისქვილის ქვაზე უდევს. თანაბრად ამოძრავებს კრიკას, საიდანაც ხორბლეული ჩამოდის (ქველ)

ლექტერი ლელჰანდს ღპრ ხრგ. ალას ხარ ლაცხუდარ. ლიგტეჰს
ერ ქაზგერეხ, ერქას ლიცს ჩუ ხოცხუდებ ლაცხუდარშუ. შომტაღ ლის-
პუნე ხაკუხ ლექტერიშ, ერქას ლაცხუდარს ეი იკედხ ი ლიცს სგა
ხაფშუდებ ბარბელდს.

ჩუინალდ ლექტერ ლეფშირ მეზგა ჩი ჩუ ხრგან. ჩუ ერ ითაღხ,
ერქა ლექტერს ლალარად ცუირახ ი ხერასშუ იგოჰდახ. ფერხი ლექტერ
ფიშირ მეზგა ხუღუნახ ლალარად.

მესტია

წისქვილის არხს ღარი (სადარე) უდგას. ამას აქვს საკეტი. ფქვას რომ გაათავებენ, მაშინ წყალს ჩაკეტავენ საკეტით. როცა დაბრუნება უნდათ წისქვილის, მაშინ საკეტს აიღებენ და წყალს შეუშვებენ ბორბალს.

ძველად წისქვილი გამრავლებულ მოსახლეებს ყველას ქე ედგა, რომ დაიყოფოდნენ, მაშინ წისქვილს საზიაროდ ტოვებდნენ და მორიგეობით ფქვავდნენ. ზოგი წისქვილი ბევრ მოსახლეებს ჰქონდათ საზიაროდ.

44. კუმში ლირდუნე — ლიზნანი

ჯინელ დრრუეი ხოჩა მეზგეს ხუნა კუმაში¹ ხორდა, ხუნა ლარალ ხელუნდა. ფრხის უსგუა-იშგუიდ ფურ ხორდა, დორი ულუა ჯანარ, ამირთეი დაკულ, უობუიშდიემდთეი ლოლიაქ. ხამარი ფიშორ ხორდას.

ფურალ ფრ შომა ინშდექის ი ფრ — შომა. დეკატილ, ხაზნა ლახ ითნოლხ, ფრქვდას ეი ირდიდას ლუმნუ ღენდარუეიშდ. ხაზნა ლუნს ხოშამ ხანს ხაქმინახ ფურს, ხოშა ლუნ ერ ახფანს. ეი ხამზერდას ღერბეთს ი ჩუნდსენდას. ამეი იხოდას დაკლარეი ი ლოლიაქარეი.

ნეზუ ზათისგა ფურინ იზალ. ფრხი ნეზუ ფემდგორის ათუე, ფრ — უსგუამ ი ფრ — იშგუიდს. ფრ — ამეი ი ფრ — იმეი.

ფური გეზალს ხაეხა ლუნ.

დაკლან გეზალს ხაეხა ნელაშტ.

ლოლიაქან გეზალს ხაეხა ეინად.

ნეზუი გეზალს ხაეხა გუექ.

ფურალს ი ჯანარს ასელუახ ჰემშუ ი უეკშუ, ხოშა ლალალ ამნოშ. ლახე ჰემ ი უეკ დოშ ხანდას, ერქას ჰემან ლგფექს ხათრახ. ლახე გუნ ნანური ხანდას, ლეჩად მერმა მეზგეს ხაზრანახ, ნაჩფუნ ხახუედდას ფდე თეთრს, მრდე ლუნს, იმუნა ხამგუმინახ.

დაკარ ლინთუ ი ზატუ ქესყანდას ლალდლთე — ცხეკთე, მარე აგისი ხამნახ ძახს² ი ხორდა, მეგრე ბალახს. ქორისგა ლახ მამ ხეყანდას მგლდედ, ერქას ეი იქრანახ მგლდედს ი ნალდღურის ხახუედდას.

ლოლიაქარს ჩითახ ხორდა, მეგრე ბალახშუ (ჰემშუ).

ხამარს ჩითახ ლუგუეშ ყიჯბარშუ, უორანშუ ი ნაშყდარალშუ.

ნელშტარს, ეინდარს ი ლუნუარს ჩითახ მერი ჰემშუ ი ჰემან ლგფექშუ.

მესტია

44. საქონლის ყოლა-მოვლა

ძველ დროს კარგ მოსახლეს ბევრი საქონელი¹ ჰყავდა, ბევრი სათიბები ჰქონდა. ზოგს ექვი-შვიდი ძროხა ჰყავდა, ორი უღელი ხარები, ასამდე თხა, ორმოცდაათამდე ცხვარი. ღორებიც მრავალი ჰყავდათ.

ძროხები ზოგი როდის მაკლებიან და ზოგი — როდის. დეკეული, მოზვერი თუ იბადებოდნენ, ორივეს გაიზრდიდნენ სვანური დღესასწაულებისთვის. მოზვერ ხბოს მეტ ხანს უშეებდნენ ძროხას, დიდი ხბო რომ გამოუვიდეს. შეავედრებდნენ (შესწირავდნენ) ღმერთს და დაკლავდნენ. ასე შვრებოდნენ თხებზე და ცხვრებზე.

ნეზვი წელიწადში ორჯერ იგებს. ზოგი ნეზვი თორმეტ გოქს იგებს, ზოგი — ექვსს და ზოგი — შვიდს. ზოგი — ასე, ზოგი — ისე.

ძროხის შვილს ჰქვია ხბო.

თხის შვილს ჰქვია თიკანი.

ცხვრის შვილს ჰქვია ბატკანი.

ნეზვის შვილს ჰქვია გოქი.

ძროხებს და ხარებს არჩენდნენ თივით და ბზით, მეტ წილად ამით. თუ თივა და ბზე ვერ ჰქონდათ, მაშინ ქერის წყალფქვილს (ნახარშს) ასმევდნენ. როცა ძალიან უთივობა ჰქონდათ, გამო²საკეებად სხვა მოსახლეს აბარებდნენ. გამო²ნაკეების საფასურს აძლევდნენ ან ფულს, ანდა ხბოს, როგორც მოსთხოვდნენ.

თხები ზამთარს და ზაფხულს გაჰყავდათ სამწყეესურში — ტყეში, მაგრამ შინაც აკმევდნენ ფოთლების ზეინს² და უფრო ცუდ, მსხვილ ბალახს. სახლში თუ არ ჰყავდათ მწყეემსი, მაშინ დაიქირავებდნენ მწყეემსს და ნამწყეემსარის ქირას აძლევდნენ.

ცხვრებს კვებავდნენ უფრო ცუდი, მსხვილი ბალახით (თივით).

ღორებს კვებავდნენ დაფქული ფუყე (უვარგისი) ზორბლით, თხლეთი და ნარეცხებით.

თიკნებს, ბატკნებს და ხბოებს კვებავდნენ მეორედ მოთიბული თივით და ქერის წყალფქვილის ნახარშით.

¹ შესაქონლეობასთან დაკავშირებული ლექსიკა იხ. გვ. 135-137.

² დახ — მუხისა და სხვა მარადმწვანე მცენარეთა მოკრილი ტოტებისა და ფოთლების ზეინი. იყენებდნენ საქონლის გამოსაკეებად.

ლეზურანლ ლეშდბარ

45. დირი ლინყე ი ლიზნანი

ჯჷინალდ ხოშამ ალაშდახ კჷეცან, ჳემინს, ლედარს, როგჷს, ჳირსს, ჳართჷებილს, სიმიდს, ფატჷს.

დირი ლინყე ხებრაძან აშხჷ ჷურანლს. ჩჷაკლჷტდახ. ლგჷლაჷანლო ჩჷაბზახ. ითჳს ცალკე იშხჷმინდახ, ჷეჳს ცალკე აშანგდახ კუმშიშდ. ითჳს ეი აშყუდიდახ ი მიჷისგა ჩჷაფრახ. ლგჷრე ითჳს ხოზნანდა დირი ლინყე ფერჷანდს ხებრაძან. აღ ჷურანლ, მიჩა ჳანჷ ი გეზლერ ჳა იგჷეჷდახ ლეჳტჷრს. კჷეცან კიბდჷენ ცალკე ხოგანს, ჳემინჷ კიბდჷენ — ცალკე.

დიარს ჷემჷი გარ ანყახ. ოშჷელდ ლანჷხ ჳორისგა, ეჩჷელდ დიარს ანყახ. ლჷაჷარს ხოშილს ხონყახ, ჷურალარს ი ბოფშარს ჷემჷჷ ხოხტრამ. დიარს გუნ ლგზარად ანყახ, ეჳლა ერე ესსედანჷ კჷეცენ ი ჳემინ, ამნოშ იმგებლდახ გიმარს.

ლინყუნი ხებრაძან აშხჷ ჷურანლს. ნწყუნდჷდ ხულჷანდახ როგჷ, ლედარ, ჳირს, ჳემინ. აღდარხანჳა ჷემჷი გარ ასყენახ ნწყუნს, ეჳლა ერე ჳახნარჷნს ჷაჷიანჷ ი ჷაჷიანჷ ნესგა. ჩის გეგმიანდ ესჳიმდახ.

მესტია

45. პურის ცხოზა და მოვლა

ძველად უფრო მეტად თესავდნენ: ხორბალს, ქერს, ბარდას, ცერცვს, ოსპს, კარტოფილს, სიმინდს, ფეტვს.

პურის ცხოზა ებარა ერთ ქალს. გალენავდნენ, გალენვის შემდეგ გაანიავებდნენ. მარცვალს ცალკე ინახავდნენ, ბზეს ცალკე წაიღებდნენ საქონლისთვის. მარცვალს გარეცხავდნენ და მზეში გაახმობდნენ. გამხმარ მარცვალს უვლიდა პურის ცხოზა ვისაც ებარა. ეს ქალი, მისი ქმარი და შვილები დაიფქვავდნენ წისქვილში. ხორბლის კიდობანი ცალკე ედგათ, ქერის კიდობანი — ცალკე.

პურს ცოტაზელა აცხოზდნენ. რამდენიც იყვნენ სახლში, იმდენ პურს აცხოზდნენ. ვაჟებს უფრო დიდს უცხოზდნენ, ქალებს და ბავშვებს — ოდნავ პატარას. პურს ძალიან დაზოგილად აცხოზდნენ, იმიტომ რომ დარჩენოდათ ხორბალი და ქერი. ამით იგებდნენ მიწებს.

შექამანდის კეთება ებარა ერთ ქალს. შექამანდად (მასალად) ჰქონდათ ცერცი, ბარდა, ოსპი, ქერი. ამთგან ცოტაზელა აკეთებდნენ შექამანდს, იმიტომ რომ ჰყოფნოდესთ წლის და წლის შუა. ყველაფერს გეგმიანად მისდევდნენ.

46. ლიყელი

ხოჩა მეზგე დორი მგშგალი ხეყად. ჰამს ი ნაბოზს ფურაღს ი დაჯარს ლნშგალი ხაყუხ. მგშგალის სეგდა ხუღუნ, ეჩხაჲ ნშგიდა. ჩუ ლგშგალანლო ლგჯეს ჩუ ლიწუდი ხაყუ ჩუეინთე.

მგლღგრას ამეი აგნახ: ლუფუინა ლიცს ხაგტუმახ ლალღგრთე. ჩუ ლემცხანე ლიცთესგა დესგიდახ ღერს.¹ ჯიმსი ხაჩოდდახ, ეზერ ლი მადხუნა დაფანაჲ. ხოჩამ ლგგნე ღერ სამ-ტრშთხუ ლადღუნლო ჩუ ივშაში ლალღგრისგა. ამხანქა აშხუ კობოლს ლგჯათესგა სგათუადნის² ი სარხიჲშუ ეწნღინეხ. დორი-სემი სათისგა ლგჯე ეიქანქა წაქს იგნე. ლინთუისგა ი მგცხარობეი ჩუეინს ლემსგი პილს გგამდახ, ხუნკუიღ იჩოდა ლგჯე ლიყელის. მგყელი ზურალ ტრტშუ ანზორა უშხტურთე თაშს ი ზერდთესგა სგა დესგიდა. ზერდისგა თაშს ნაწრეჲ ქა ხოზდა. ნაწრეჲს სგა ხაქმეხ ლალღგრთე ი ანზორეხ ლალღგრს.³

ჰამან ნაკიდჲ თაშს ზერდხანქა თუშინგთესგა⁴ დესგიდახ, მარე ხუნაჲ ხანს ამეჩუ მამა აჩრაჲდახ. დერს ჩუ ივშარდახ ქუთჲარდ, ლუკუნარდ⁵ ი ჳიშღუარაღღ.⁶ მერწუხსი მახე თაშ ხაყუ. ქა მანა ხეს-დენდახ, ეჯას ჩუაჳიჳუდახ ი ნაჲხარლათესგა სგაკიმბახ ი ლინთუიმღ იშხუინდახ. ხოჩა ლაშგ ესჲშეს ხაღდა ეჯაღრს დორი-სემი ნაჲხარლა ეჯღამ ჩუ ხოგანხ ჩიგარ. ღარიბს ეშხუი ეზერდ ხებჲან. ალას ნაჲხარ-ლა თაშ, მრღე ნაჲტნაღ თაშ ხაჲხა. დერხი სგლგანარსი ასყენა, მარე მე-ზგა ნაჲხარლა თაშ ხოცხანხ ეჯღამ, ქუთჲარდ ი ლუკუნაღღ ალა ხო-ჩიღდ ხებჲანხ.

მესტია

46. ყველის ამოყვანა

კარგ მოსახლეს ორი მწველავი სჭირდებოდა. დილას და საღამოს ძროხებს და თხებს მოწველა უნდათ. მწველავს ხის ვედრო ჰქონდა, იმაში წველიდა. მოწველის შემდეგ რძეს ჩაწურვა უნდა ქვაბში.

მკვეთს ასე აყენებდნენ: ადუღებულ წყალს ასხამდნენ საკვეთის ჭურჭელში, გაციებულ წყალში დებდნენ კვეთს,¹ მარილსაც უმერებოდნენ, კარგი არის ცოტა წიწაკაც. კარგად დაყენებული კვეთი სამი-ოთხი დღის შემდეგ ძლიერდება საკვეთის ჭურჭელში. აქედან ერთ (პატარა) კათხას რძეში ჩააწვეთებენ² და გასაქნელი ჯოხით ამოურევენ. ორ-სამ საათში რძე ზემოდან შრატს (წაქს) იყენებს. ზამთარში და სიცხეში ქვაბს ცეცხლის პირას დგამდნენ, უფრო ადრე შვრებოდა რძის კვეთას. ყველის ამოყვანი ქალი ხელით აგროვებდა ერთმანეთისკენ ყველას და საწურში ჩადებდა. საწურში ყველს შრატი გაუვიდოდა. შრატს ჩაამატებენ საკვეთის ჭურჭელში და აგროვებენ საკვეთს.

დილის ანაღებ ყველს საწურიდან ყველის ჭურჭელში³ დებდნენ, მაგრამ დიდხანს აქ არ აჩერებდნენ. ზოგს გაიხმარდნენ ხაქაპურებად, ლუკვნებად⁴ და კიშდვარებად.⁵ მერწვსაც ახალი ყველი უნდა. რაც გადარჩებოდათ, იმას დაზელდნენ და კასრში ჩატყებნიდნენ და ზამთრისთვის ინახავდნენ. კარგი წველა ვისაც ჰქონდა, იმათ ორი-სამი კასრი მაინც ედგათ ყოველთვის. დარიბს ერთიც კარგად ეჩვენებოდა (მადლიერი იყო). ამას კასრის ყველი ან დაძველებული ყველი ჰქვია. ზოგი სულგუნებსაც აკეთებდა, მაგრამ მოსახლეებს კასრის ყველი ერჩიათ მაინც, ხაქაპურებად და ლუკვნებად ეს უკეთესად მიაჩნდათ.

¹ ღვრ — კვეთი: ხბოს ან ღორის დამარილებული. გამხმარი მაქიცი, ჩვილი ხბოს კუჭის ხსენი (ღვკ). ან: ღორის დამარილებული. გამხმარი კუჭი და ჩვილი მცოხნაუი საქონლის შიგნეულის ერთი ნაწილი. ღვრიტა, მაქიცი.

² ლიჭინე — რძის შედედება ყველისთვის. ზოდ — შედედებული რძე, რომლისგანაც აკეთებენ ყველს. იხ. Март Н.Я. Извлечение из сванско-русского словаря, МЯЯ, Петроград, 1922, Стр. 15.

³ ლალღრ — საკვეთად გამზადებული შრატი. შეიცავს ღვრიტის, მაქიკის ნაწურს.

⁴ თუშინგ — მოწნული ან ფიცრისგან გაკეთებული ყველის ჭურჭელი.

⁵ ლუჭუნე — ლუკვნი: ფეტვის ან სიმინდის ხაქაპური: გულად ყველთან ერთად სიმინდის ან ფეტვის ფქვილი აქვს.

⁶ კიშდვარ — კიშდვარი: სიმინდის და ყველის ნამცხვარი. (ყველნარევი მკაღი).

⁷ მერწუ — მერწვი: კარტოფილში მოხარშული ყველი.

47. ლალდგორ

ღუნი კუიქს აშყუღიხ ი ჯიჰს მასწარდ ხაშდებ ი ჩუაფრებ. ამიციან ბალესი აჯიხ ი ჩუაფრებ. ლგფრანლო შედთე დესგინ ი ლიცს ხაგუშებ. ალა ჩუ იკმეში, ეჩანლო ლგჯათე ხაგუშებ კოკოლს ი სარხიუშუ ეანჩინებ. ალა ეაყელი ლგჯეს ი ეიყელის თაშს. თაშს სგა დესგინ ზერდთე. ზერდხანქა თაშ წექუე, ალას ხაეხა ნაწრეკ. ნაწრეკს სგა ხაქმებ ლალდგრთე ი ამეი ეანზორებ ლალდგრს.

მესტია

47. საკვეთი

ზბოს კუჭს რეცხავენ, მარილს ბლომად აყრიან და გაახმობენ. ამასთან მაჭიკსაც ამარილებენ და გაახმობენ. გახმობის შემდეგ ქურქელში დებენ და წყალს ასხამენ. ეს მოძლიერდება, შემდეგ რძეში ასხამენ ცოტას და გასაქნელი ჯოხით ამოურევენ. ეს ამოკვეთს რძეს და ამოიყვანენ ყველს. ყველს ჩადებენ საწურში. საწურიდან ყველი წვეთავს. ამას ჰქვია შრატის. შრატს ჩაამატებენ საკვეთის ქურქელში და ასე მოაგროვებენ საკვეთს.

48. ლაშგ-ლაყელი ლიმზგრ

ლაშგ-ლაყელი ლიმზგრ ხობალდახ: ლალდგრთესგა დესგიდახ
ქყერუს, მდრგცა ბაჩარს: უოშუელდ მდრგცას ესდინახ
ლალდგრთესგა, ესშელდ ფირუ როქ ხექმენი მეზგა.

დუეშდშია ნაყაწლუ თაშს ჩხირს ხოსუამდახ. ალა ზურალს გარ
ხემოლ. ზურალარ ამხანქა ინყახ ღუაყრე უბაყუდ კუახს. მინ გარ
იზობდახ.

მესტია

48. საწველ-საკვეთის ლოცვა

საწველ-საკვეთის ლოცვა იცოდნენ: საკვეთის ჭურჭელში დებდნენ თეთრ ქვას, რიყის ქვებს:¹ რამდენ რიყის ქვასაც დადებდნენ საკვეთის ჭურჭელში, იმდენი ძროხა ემატებოდა მოსახლეს.

ორშაბათის ამონაყვან ყველს ჩხირს უსობდნენ. ეს ქალსლა ექმებოდა. ქალები ამისგან იცხობდნენ კაცებისგან უნახავად ხშიადს. თვითონდა ქამდნენ.

¹ ..ახალწლის წინა დღეს (შემხ.ჯამ). საღამოს სვან მოსახლეს ტყიდან მოჰქონდა თეთრი ქვა (კუერუ). წლის განმავლობაში ამ ქვას ლატალში ყველს (თაშ) ეძახდნენ და ფიქრობდნენ. რაც უფრო დიდი იქნება ახალწლის წინა დღეს შემოტანილი თეთრი ქვა (კუერუ). იმდენად მეტი წველა ექნება ოჯახს წლის განმავლობაში. ბარდაველიძე ე. სვანურ დღეობათა კალენდარი. I. ახალწლის ციკლი. თბ. 1953. გვ. 96.

49. ლაჭშაშ

ლაჭშაშ (ლაჭშაშ)¹ მესყე ლი დორი ზეკხანქა. მარეში ლასგურახან მარე ლი. ალ ლაჭშაშე ლუსდუიგს სგა ხაბამდახ ჟემგიმხან. ლაჭშაშს ხაკუჩ დორი ლაცხნირ. ეშხუ მესყე ლი ლერწამხანქა, ნეწუილ შდგქარშუ. ესყენახ ზეკხანქა დორი ნეწუილ ფაუს, ზემშ ტფხელს. ალ ფაშარს ჩუაფტგრაახ, ლფტგრაქა ხოგამდახ ლერწმი შდგქარს. მერმე ლაცხნირს ასყენახ ქანან ქიბხანქა. ალასნ დორი ნეწუილ ფაუს ხოსყენახ. ქიპარს ჟიქან ი ჩუქუნ სგა ხაბამდახ ბგვილ, მეგქად. ჰაშვი ქიბს ჩიქე ლელჭუმარქა აცუახ, ეჩანლო ლაცხნირქა. ამჟი ჩუანგქახ ლაჭშაშე.

ჟიბნახ ლიჯიშს: მარქუ მესყე ლასუ ზეკხანქა: ჟი ლულუბე, სგუებინ ი ჟემგიმ ნეწუილ, სგუებინხან ი ჟემგიმხან ჩუაფტგრაახ. ლფტგრაისგა ხოსგურახ მასგლს. მასგლს ხაქუნდახ ქიბს ი ამჟი მარქუისგა სგა ხოსგურახ. ჟიბნახ ლიჯიშს.

ლგჯიშუნლო კუილის ჩუკულინახ. ლუკულინანლო, ლახ ხოცხანდახ, ეჩქას ჩუატყუილიდახ. ბალტყჩნ ცილარს ი ჟერაბს ე' აფუნახ, სგაკუნახ კუილის, აფუნახ ეზარ ხანს, უოდ ხოჩამლ იტყულლ.

მესტია

49. საქსოვი დაზგა

საქსოვი (დაზგა)¹ გაკეთებული არის ორი ხისგან. ადამიანის 'და'საჭლომიდან უფრო ფართო არის. ამ საქსოვზე ნაწნავს (დაწნულს) შეაბამდნენ უკნიდან. საქსოვს უნდა ორი სავარცხელი (ბეჭი). ერთი გაკეთებული არის ლერწმისგან, წვრილი კბილებით. გააკეთებდნენ ხისგან ორ წვრილ ჯოხს. ოდნავ ბრტყელს. ამ ჯოხებს გახვრეტდნენ. გახვრეტილზე უდგამდნენ ლერწმის კბილებს. მეორე სავარცხელს აკეთებდნენ კანაფის ძაფისგან. ამასაც ორ წვრილ ჯოხს უკეთებდნენ. ძაფებს ზევით და ქვევით შეაბამდნენ მაგრად, გამძლედ. შალის ორწვერ ძაფს ჯერ დგომებში უყრიდნენ, შემდეგ სავარცხელში. ასე დაამაგრებდნენ საქსოვზე.

დაიწყებდნენ ქსოვას მაქო გაკეთებული იყო ხისგან: ამოღრმავებული, წინ და უკან წვრილი. წინიდან და უკნიდან გახვრეტდნენ. გახვრეტილში უსვამდნენ მასრას. მასრას ახვევდნენ ძაფს და ასე მაქოში ჩაუსვამდნენ. დაიწყებდნენ ქსოვას.

ქსოვის შემდეგ ნაქსოვს მოთელავდნენ. მოთელვის შემდეგ, თუ უნდოდათ (ერჩიათ), მაშინ შეღებავდნენ. თხმელის კანებს და გოგირდს აადულებდნენ, ჩაადებდნენ შალის ქსოვილს, ადულებდნენ კარგა ხანს, სანამ კარგად შეიღებებოდა.

¹ ქსოვასთან დაკავშირებული ლექსიკა იხ. გვ. 205-206.

50. მატყი ლიშდბუნე¹

ჭუინელ დროჲეი გაკირჲეება ხნდღა ხნლხს. შუკ მამ ლჳსჲ, მა-
ლაზილ მამ ლჳსჲ, მატერილ მამ ხეთხოლ ხნლხს. ამღა ირღუნახ ლო-
ლინჳქარს. ლოლინჳქ მატყხანჳა ხუნჳნანჳრს იგიშდახ ი აწუნდანიდახ. ხოჩა
მეზგეს ხუნჳ ლოლინჳქარ ხორღა. ლუფხჲს ლოლინჳქარს ჩჳსტღუნახ. ეი
ლუფჲჳნღო, ეი აფშღდახ. ლიფშღდეს იჩოღახ თგრქანდშჲ. ეჩანღო
მატყს ჩჳბაძღუნახ ი ჩჳნჳფთიღახ ლჳფთიღაშჲ.

ლიფთი ჩიქღ მატყს ჩჳნჳთიშღახ. ვანდჳ მატყ ხოჩიღ ლი, ვანდ
ჩჳქჳნჳქანჳ — ხორღა. ალიჳრს ცალ-ცალკე აშდბუნახ. ხოჩა მატყს ლე-
ჩიშღ ალთახ, ხორღა მატყხანჳა ბერჳლს იჩოღახ. ხოჩა მატყს ჩიქე
ჩჳნჳფთიღახ, ეჩანღო ჩჳბაღჲუნახ ლანბღჲგნჳრჲი.

ლანბღჲგნჳრს ასჲენახ ზექხანჳა. მურგჲულ, ნეწჲიდ ფაჲნარხანჳა
ასჲენახ ლანბღჲგნჳრს. ლანბღჲგნჳრჲი დანგღახ მატყს, ეი ნიკჳახ ზეკი
ფაჲს. აღ ფაჲს ფერქგღა ჲიშეხან ხანბმღახ ნეწჲიდ თჳკჲს — ბგგიღ
ღგგტხანღ. ლგგტხე თჳკჲს ნესგა ვღგიღხან ხობიღღახ ი ეშჲი
ანგტჳღღახ ლანბღჲგნჳრჲი. ხოჩა მატყ ეიქან სეღნი ი ხორღა ჩჳქჳნთე
ღგრი. ხოჩა მატყს ჲ'ალთახ, ეჩანღო დორი ფას ჲშხჲნარ ხატჲჲბახ ი
ჲ'ანჩრახ. ლგნჩრანღო ჩჳათჲდიღახ, ეჩანღო ჲ'ასღგჲიღღახ.

მესტია

50. მატყლის დამუშავება¹

ძველ დროს გაქირვება ჰქონდა (უქირდა) ხალხს: გზა არ იყო, მალაზიები არ იყო, მატერიები არ ეშოვებოდა ხალხს. ამიტომ იყოლებდნენ ცხვრებს. ცხვრის მატყლისგან ბევრნაირს 'ი'ქსოვდნენ და ქსოვდნენ წინდებს. კარგ მოსახლეს ბევრი ცხვრები ჰყავდა. გაზაფხულზე ცხვრებს დაბანდნენ, გაშრობის შემდეგ გაკრეჭდნენ. კრეჭას შვრებოდნენ მაკრატლით. შემდეგ მატყლს გაწეწავდნენ (ხელით) და გაჩეჩავდნენ საჩეჩლით.

გაჩეჩვის წინ მატყლს გააჩეჩდნენ. მუცელზე მატყლი უკეთესი არის, მუცლის ქვემოთასი — უარესი. ამათ ცალ-ცალკე ამუშავებდნენ. კარგ მატყლს საქსოვად ართავდნენ. უფრო ცუდი მატყლისგან წინდებს აკეთებდნენ. კარგ მატყლს ჯერ გაჩეჩავდნენ, შემდეგ გაპენტავდნენ საპენტელაზე.

საპენტელას აკეთებდნენ ხისგან. მრგვალი, წვრილი ჯოხებისგან აკეთებდნენ საპენტელას. საპენტელაზე დებდნენ მატყლს, მოლუნავდნენ ხის ჯოხს. ამ ჯოხს ორივე ბოლოდან აბამდნენ წვრილ თოკს — მაგრად, გაქვიმულად. გაქვიმულ თოკს შუა ადგილიდან ეწეოდნენ და ასე პენტავდნენ საპენტელაზე. კარგი მატყლი ზევით რჩება და უფრო ცუდი ქვემოთკენ წავა. კარგ მატყლს დაართავდნენ, შემდეგ ორ ფას (წვერს) ერთმანეთს უერთებდნენ (ატყუებდნენ) და დაძახავდნენ (შეაგრებდნენ). დაძახვის შემდეგ დაქსელავდნენ შემდეგ დაწნავდნენ.

¹ ქსოვასთან დაკავშირებული ლექსიკა იხ. გვ. 205-206.

51. ლიჯიშ'

მანკუნი ლოლიპკრე ლიფშუდწლი იბნი ჭუინელ მახე ზანუნლო: დედ ქუბხისგა, მანდე თებერუნლისგა. ჩუაბრწლის ტებლი ლიცუმ ი ლემასგუცახანნ ჟაფკუწლის. ეჩანლო თაკუმ ჟანკულოთხანის ი დეფანჟი ჟი იფშუდწლის თგრქდშუ, ლუშნუ მგშქდარე ნაშქანდ თგრქდწლშუ.

ეჩანლო მერმე ლიფშუდწლის იხოდას ჰელშიერისგა.

მესმამდ იფშუდწლდას მუელტერ, სექტემბრი თუეისგა.

სუმინ იფშუდწლი ზაჟისგა ლოლიპქ, ეჩენქა მამა.

მანტყს ჩუაბძღენას, ეჩანლო ჩუათიშდას, მეშხე მანტყს — ცალკე, ფარ მანტყს — ცალკე ი თუეთნე მანტყს — ცალკე. ლახ ხეკუანდს ერე, ფარ კუილი ოხჯიშენს, ლაფეთჟინ ჩის ჩუნჩღდწლდას ი ეჩენ აფეთდას, ეჩას ხეფსოლ ფარ მანტყ.

ეჩანლო ჟალთას, დერ — ცალფად ი დერ—ღენჩრად. ლილთეს იხოდას ჩეჩიჩერშღოშ.

დერტანდს ლენჩრე კუილი ხეკუად, ეჯა ჩიქე ჟანტუღაღდა ქიპს, ეჩანლო ლანჩრიალშუ ჟანჩრა. ლანჩრიალქა კუიკთე იტხახ. კუიკუს სგანჩუ დერი ნწყუიჩს ხონხენდას, დედე ფურჩას.

ეჩანლო ჟაგამფახ (||ქაგანფახ) ლანჭშარს (ლაჭშიარს).

ეჩანლო კუიკუტარს ჩუათოღდას. ეჩანლო ლუთჟედს ჟი ასდგუიღდას.

ეჩანლო ქანტუახ ლელჯუმარქა. ლელჯუმარუნლო ქანტუახ ლაცხნერქა.

მესტია

51. ქსოვა¹

პირველი ცხვრების გაკრეკა იწყება ძველი ახალწლის შემდეგ: ან იანვარში, თუ არადა თებერვალში. დაბანენ თბილი წყლით და ცეცხლთან გააშრობენ. შემდეგ თოკით შებორკავენ და ღერეფანზე გაკრეკენ მაკრატლით, სვანი მკედლების ნაქედი მაკრატლებით.

შემდეგ მეორე კრეკას შვრებოდნენ ჰულიში.²

მესამედ იკრიპებოდნენ შემოდგომაზე, სექტემბრის თვეში.

სამჯერ იკრიპება წელიწადში ცხვარი, იმის მეტად არა.

მატყლს გაწეწავდნენ, შემდეგ გაარჩევდნენ, შავ მატყლს — ცალკე, რუხ მატყლს — ცალკე და თეთრ მატყლს — ცალკე. თუ უნდოდათ რომ ნაცრისფერი ქსოვილი მოექსოვათ, ჩეჩვისას ყველას შეურევდნენ და ისე გაჩეჩავდნენ, ის (იმას) ხდებოდა (გამოდიოდა) ნაცრისფერი მატყლი.

შემდეგ დაართავდნენ, ზოგი — ცალფად და ზოგი — ორფად. რთვას შვრებოდნენ თითისტარით.

ვისაც დაგრებილი (დაძახული) ნაქსოვი უნდოდა, ის ჯერ შიატოლებდა (ორწვერად) ძაფს, შემდეგ საგრეხით დაძახავდა (შეაგრეხდა). საგრეხიდან გორგალზე გადმოჰქონდათ (იბრუნებდნენ) გორგალს შიგნით პურის ნატეხს ურთავდნენ, ან ფუჩიქს.

შემდეგ ააწყობდნენ საქსოვს.

შემდეგ გორგლებს დაქსელავდნენ. შემდეგ დაქსელილს დაწნავდნენ.

შემდეგ გაუყრიდნენ დგიმებში. დგიმების შემდეგ გაუყრიდნენ სავარცხელში.

¹ ქსოვასთან დაკავშირებული ლექსიკა იხ. გვ. 205-206.

² ჰულიში — ჰულიში: საქონლის გამრავლებისთვის განკუთვნილი დღეობა. იწყებოდა 15 ივლისს. იხ. გვ. 111

52. ფაყუნ ლიჩუმე

ფაყუნდჷლ ხოჩა ლი ლუფხუხს ნაფაშუღ მატყ. მატყს ჩიქე ჩუ ლიფთი ხაკუ, ეჩანლო — ჩუ ლიბდყუნე, ლგბდყუნე მატყს ხაკუ ფენა-ფენად ლიდაწყე ტილოჟი. ეჩანლო ტილოცახან მატყს ჟი ლიგრაჟუნე ხაკუ. ტილო ზგმშუ მულიქუ ხეკუეს ლესუ. ჟი ლუგრუნეს წყნარ-წყნარდ ლიკულინე ხაკუ. შომტუნდ ზგმშუ ლგბგე ირა, ლიცს ხაკუ ლიბტყუნე. ამჟი თანდათან ხაკუ ლიკულინე. შომტუნდ ნაბანშალ ადბგგი, ჟი ლიკედ ხაკუ ი ჟი ტოტარჟი ხაკუ ლიკულინე. ჩუ ლიჟრე ხაკუ ი საპენს ხაკუ ლიცუმენი. ამჟი უოდ ხოჩა ბგგი ნაბან დო ირა, ერქად ხაკუ ლიკულინე.

ეჩანლო ჩუ ლიშყუდი ხაკუჩ ბგგიდ, საპენ ერ ნომა ლახსეს. ეჩანლო ლაქუნარჟი ხაკუ ლიქუმხე თხუმი ნაზიმდ, თაკუს ხაკუ ლითლე, ეშჟი ჩუ ლეგემ ლი ლაფკას. ლუფკუნანლო ჩუ ლიწბჟრე ხაკუ. ლუწბჟრანლო მწჟუმუნდ ზომა ჩეკუდი, ეჯ ზომს აცურე, ერგნქა — ქათქუიცი. ამჟი მგსყე ფაყუს ხაკუჩ სუინდარე ხოჩამდ, ლამანდ ლისყუნე.

მესტია

52. ქუდის გაკეთება

ქუდად კარგი არის გაზაფხულს განაპარსი მატყლი. მატყლს ჭერ გაჩეჩვა უნდა, შემდეგ — გაპენტვა. გაპენტილ მატყლს უნდა ფენა-ფენად დაწყობა ტილოზე. შემდეგ ტილოსთან ერთად მატყლს ამოხვევა (დაგრაგნა) უნდა. ტილო ოდნავ დანამულო უნდა იყოს. ამოხვეულს (ამოგრაგნილს) ნელ-ნელა შეთელვა უნდა. როდესაც ოდნავ გამაგრებული იქნება, წყალს უნდა მიპყურება. ასე, თანდათან უნდა შეთელვა. როცა ნაბადივით გამაგრდება, ალება უნდა და ხელებზე უნდა შეთელვა. დასველება უნდა და საპონს უნდა წასმა. ასე სანამ კარგი მაგარი ნაბადი არ იქნება, მანამდე უნდა მოთელვა.

შემდეგ გარეცხვა უნდა მაგრად, საპონი რომ არ შერჩეს. შემდეგ ყალიბზე უნდა გაკიშვა (დაკალაპოტება) თავის ზომად. თოქს უნდა მოქერა, ისე დასადგმელი არის საშრობ ადგილას. გაშრობის შემდეგ გაპარსვა უნდა. გაპარსვის შემდეგ რამდენი ზომაც გენდომება, იმ ზომას ტოვებ, იმის გარდა — წაჭრი. ასე გაკეთებულ ქუდს უნდა ზონრების კარგად, ლამაზად გაკეთება.

53. საპნი ლისყენე

საპნი ლისყენეშიშდ ხაკუ სგუეზინისგა ტგტი ლინზორე. ჩი ნაზგაისგა კერანბანქა ტგტს ქა იკედს ი ქანზორეხ აშხუდ.

ლუნზორა ტგტს სგა შიდეს მარაკთე ი ჩუ გგემზ ბაჩარ ნესგაჩყ. ჩუქუნანქა სგა ხოგემზ გუეზს. უიქანქა ტგტს ვუალჩანზს ხაჩოხ ი ეჩხანტ სგა ხანგუშეხ ლიცს. ლიც სგა ხესგური ტგტს ი იბნე ლიწუქუეს გუებთესგა. ამჟი ფიშრანშინ ხანქმეხ ლიცს ვუალჩანბთესგა. ამჟინ აშხუ ნაგზა ეჯლან ჩუ ხრგხ ი გუეზ უი იგუშილი ნაწურდშუ. ღო, მერმამდ ი მუნმამდ ი აჯალ სგა ხოგემზ ი ამჟინ ქანზორეხ ნაწურდს. ალას ხაჟხა ტგტი ლიწურიხე.

ნაწურინს ლინკუშდე¹ ხაკუ. სგა ხაგუშეხ ჩუენთესგა ი უი ხაგემზ ლემესგუი ი აფუჩინეხ ხუან ხანს უოდ ღო ჩუანდფუკუი, ალას ხაჟხა ტგტხუერი ლინკუშდე.

ლუნკუშდა ტგტხურხანქა ასყენეხ მეშხა საპენს. ამნარ აჯალ ანზორეხ მგჩხიმს. ჯიჯტარს ანკუშდეხ. ეჩხანქა, უიქანქა მგჩხიმს ხოკედს.

საპენ ისყროლი ამჟი: ჩუენთესგა დესგის ტგტხურს ი მუნმე ნაში მგჩხიმს ხანქმეხ ი უანფუჩინეხ. ამჟი ანკუშდეხ ეზარ ხანს. ლუნკუშდა საპენს სგა დესგის ხოხურა ფაკნართესგა (კალბეტ). ლკკვლობტე საპენს ლუმცხანანლო ქა იკედს კალბოტარხანქა ი ამჟი იშხუნის. ღო ივმარხ, ალ საპენს ლაშყუდიანლდ ი ლაბრანლდ ივმარხ.

მესტია

53. საბნის გაკეთება

საბნის გასაკეთებლად უნდა წინასწარ ნაცრის მოგროვება. ყოველ კვირაში კერიიდან ნაცარს გაშოილებენ და მოაგროვებენ ერთად.

მოგროვებულ ნაცარს ჩაყრიან (დიდ) გოდორში და ჩადგამენ ქვებს შორის. ქვემოდან შეუღდამენ გობს. ზევიდან ნაცარს სათავსს (ღრმულს) უყეთებენ და იქ ჩაასხამენ წყალს. წყალი შეუჭდება ნაცარს და იწყებს წვეთას გობში. ასე მრავალჯერ ამატებენ წყალს სათავსში. ასე, ერთი კვირა მაინც ქე უღგათ და გობი აივსება ნაწურით. შემდეგ მეორედ და მესამედ და კვლავ შეუღდამენ და ასე მოაგროვებენ ნაწურს. ამას ჰქვია ნაცრის გაწურვა.

ნაწურს დადუღება¹ უნდა. ჩაასხამენ ქვაბში და დადგამენ ცეცხლზე და ადუღებენ ბევრ ხანს სანამ არ დაშრება, მანამდე. ამას ჰქვია ნაცარტუტის დადუღება.

დადუღებული ნაცარტუტიდან აკეთებენ შავ საბონს. ამისთვის კიდევ აგროვებენ ქონს. ძვლებს ადუღებენ. იქიდან, ზევიდან ქონს უღებენ.

საბონი მზადდება ასე: ქვაბში დებენ ნაცარტუტს და მესამე ნაწილ ქონს ამატებენ და აადუღებენ. ასე ადუღებენ დიდ ხანს. დადუღებულ საბონს ჩადებენ პატარა ჯამებში (კალაპოტი). „დაკალაპოტებულ“ საბონს გაციების შემდეგ გამოიღებენ კალაპოტებიდან და ასე ინახავენ. შემდეგ იხმარენ. ამ საბონს სარეცხად და საბანად იყენებენ (იხმარენ).

¹ ლინკუმდე — დამოკლება. გადატ. მნიშვ მოდუღება: ამ პროცესით აღნიშნავენ თოკების დამზადების დროს კანათის ღეროს კანის ნაცარტუტში მოდუღებისა და არყის დამზადებისას საარაყე თხლეს გაეარვაარებული ქვებით მოხარშვის პროცესს

V. ზნე-ჩვეულებანი

54. ლიწუნილწლ ლიწუნილწლ ჯჷინელ დარჷუჷი

ოჯანს ლახე დინა ლახლატროლი, დედ ხოჩა მეზგემი გეზალ ლახ
ლასუ, ხობნახ ლიმგუემს შინე ქყინტიშდ. მახე ლუთუესი მეცქუილპარს
ხოზიზიზდახ, მარე უარს ლახ ხჷქუინნახ, ეჩქას ხტუან იჩუმიწლ ეჩენ,
ერე უფგომ ლჷტურანისგა ხოკუნანახ ნიშანს. ეჩანლო, ეჯ ნიშანს, ლახ
უეშგდ ლახტიხახ, დაგრობ ხეფსოლ. ამლა, დერუან ხოჩა მეზგე იროლ,
ეჯას ხახუედდახ დინას. ჩიქე ჩუ ინშანდახ. ნიშანდ ხოკდახ დოლიპქს ი
თეთრს — ფინთხი მგქაფდ. ალას ხეჷან ხოხტრა ნიშან. ეჩანლო, ჟი ერ
იკხამდახ ქყინტი ი დინა, გუნ დჷტ დო იროლ ხედუანლე, იძულებულ
ლასუხ ჩუადხეხტუქშელესუხ, ხელტოლხ ა მადე უშხტარე თხუიშ.

მესტია

V. ზნე-ჩვეულებანი

54. გათხოვება გათხოვება ძველ დროს

ოჯახს თუ გოგო შეუყვარდებოდა, ან კარგი მოსახლის შვილი თუ იყო, უწყებდნენ თხოვნას თავიანთი ვაჟისთვის. ახალდაბადებულსაც მოციქულებს უგზავნიდნენ, მაგრამ უარს თუ ეტყოდნენ, მაშინ ხშირად კეთდებოდა ისე, რომ ჩუმად სარკმელში უგდებდნენ ნიშანს (ტყვიას). შემდეგ, იმ ნიშანს, თუ უკან დაუბრუნებდნენ, მკვლელობა გამოდიოდა (ზღებოდა). ამიტომ, ვინც კარგი მოსახლე იქნებოდა, იმას აძლევდნენ გოგოს. ჭერ დანიშნავდნენ. ნიშნად მიუტანდნენ (მთარმევედნენ) ცხვარს და ფულს — ტყვიის სანაცვლოდ. ამას ერქვა მცირე ნიშანი. შემდეგ, რომ გაიზრდებოდნენ ბიჭი და გოგო, ძალიან ბრიყვი არ იქნებოდა რომელიმე, იძულებული იყვნენ დაცოლქმარებულიყვნენ, ეყვარებოდათ თუ არა ერთმანეთის თავი.

55. ხეხუმი ლიყდნის

დინწ ლიყდნის¹ მწკეტი მეცქუილარ ხაკუ. ჭყინტი ჭორშელს ხო-
ცხახ ხოჩა მეზგემი დინა ვლყედნახ. ამლა, სგუებინისგა ასგნჯაუბ
დინას ი მიჩა ჭორს: ხოლა მწკ დამ დესამა ხმთქუა დინას. ჩინომ ხო-
ჩა ლელატ ლახ ლი დინა, ეჩქას მეცქუილარს ხოზზიხ ჭორშელს.
მეცქუილარს დარტ, მრდედ სამ მარა ითშიხ ი აზზიხ დინწ ჭორშელთე.
მეცქუილარ ნაზზ პილთე ღგრიხ, ეჯდ' ერე ჭორშელ ჭორს ესხტინდ.

დინწ ჭორშელს მწკეტი მამ ხოხახ, იმლა დო² ლიხ მარწლ
ნაჯადტუ. მეცქუილარ ჩუ ისგურიხ ჭაზუთისგა ი ჭა ხატულის ჭორწ
მახტუშის, დინწ დის ი მუს ი ჭა ხოკუშენიხ მინე ლიჯედი მიზეზს. ხოჩა
მგგერგალი მეცქუილ მარწლ ხოჩამ გარ ხატულის ჭყინტიმ ი მიჩა
ჭორწ ბედყი. ხტწდნ ხეფსი ეჯყი, ერე მეცქუილარს ჭა შიდეხ ჭორხანქა.
ალა ჩიგარ ამყი ხეფსი, მწდ დო ხეცხენიხ დინწ ჭორშელს, მწკეტი
ეჯლად უარს ხატულის.

ჭყინტი ჭორშელ მერმამდ აჯალ აზზიხ მეცქუილარს. აღდარსი
უარს ხატულის, მარე ჭყინტი ჭორშელ აჯალ ფიშრამინ ხოზზიხ
მერმა-მერმა ხოჩილ მარწლს ი ამყი ყი იკუშეხ ი ჭორთე სგა იხნიხ
მეცქუილარს ი ჭორს ხარხ გარგლა.

ხტწდ გარგლანდო ჭორწ მახტუმი ხეშგუემ მეცქუილარს, ერე
დარტუ ლახტუმხ გტუმი ლასკორად. გტის ლახ მა ხეკუად, ლწგნაყი
ლიგნეს³ ხეშგომდახ.

55. ცოლის დანიშვნა

გოგოს დანიშვნას¹ პირველად მოციქულები უნდა. ბიქის სახლეულებს ურჩევნიათ კარგი ოჯახის გოგო დანიშნონ. ამიტომ, წინასწარ სინჯავენ (ათვალიერებენ) გოგოს და მის სახლს (ოჯახს): ცუდი მანკი ხომ არაფერი სჩვევია გოგოს. ყველაფრით კარგი საყვარელი თუ არის გოგო, მაშინ მოციქულებს უგზავნიან სახლეულებს. მოციქულებს ორს ანდა სამ კაცს ირჩევენ და აგზავნიან გოგოს სახლეულებთან. მოციქულები სადამოს პირზე წავლენ, იმიტომ რომ სახლეულები სახლში დახვდნენ.

გოგოს სახლეულებმა (სახლეულებს) პირველად არ იციან, რატომ (არ)² არიან კაცები მოსული. მოციქულები დაჭდებიან ეზოში და გაშოუტახებენ სახლის უფროსს, გოგოს დედას და მამას და გაშოუტყდებიან თავიანთი მოსვლის მიზეზს. კარგი მოლაპარაკე მოციქული კაცები კარგს მართო ეუბნებიან ბიქის და მისი სახლის (ოჯახის) თაობაზე. ხშირად ხდება ისე, რომ მოციქულებს გაყრიან სახლიდან. ეს ყოველთვის ასე ხდება, რაც არ ერჩივნებათ (რაც არ უნდა ერჩივნოთ) გოგოს სახლეულებს, პირველად მაინც უარს ეუბნებიან.

ბიქის სახლეულები მეორედ კიდევ აგზავნიან მოციქულებს. ამათაც უარს ეუბნებიან, მაგრამ ბიქის სახლეულები კიდევ მრავალჯერ უგზავნიან სხვადასხვა უკეთეს კაცებს და ასე მოტეხენ (დაიყოლიებენ) და სახლში შეუშვებენ მოციქულებს და სახლში აქვთ ლაპარაკი.

ბევრი ლაპარაკის შემდეგ სახლის უფროსი სთხოვს მოციქულებს, რომ დრო მისცენ საქმის საფიქრალად. გულს თუ რამ უნდოდა, ადგილზე დგომას³ სთხოვდნენ.

¹ ლიყლანი — დანიშვნა, დაკავება, ყიდვა: ვაჟის ოჯახის მიერ რძალში პირველი საფასურის გადახდა. „როგორც ნაყდნაჲრ-ი, ისე ნაქულაში წარმოადგენდა იმ სასყიდელს, რომელსაც ვაჟის სახლი აძლევდა ქალის სახლს, საგულისხმოა როგორც თითონ შემადგენლობა ამ სასყიდლისა, რომელიც ძირითადად შინაური საქონლისა და კერძოდ ხარებისგან შედგებოდა და სრულიად გარკვეულად გულისხმობდა, რომ ამ ოჯახიდან წაყვანილი მუშახელის ასანაზღაურებლად ოჯახს გარკვეული სასყიდელი ეძლეოდა, ისე თითონ ტერმინი ნაყდნაჲრ-ი, რომელიც აგრეთვე თავისი მნიშვნელობით სვანურში ყიდვას, დაკავებას გამოხატავს“. ხარაძე რ. დიდი ოჯახის გარდმონაშთები სვანეთში, თბ., 1939, გვ. 98.

² იმლა დო — რატომ არ. დო-ს დაკარგული აქვს უარყოფითი მნიშვნელობა და ამ შემთხვევაში ქართულად არ ითარგმნება. იხ. შარაძენიძე თ. უარყოფითი ნაწილაკები სვანურში, იყ. 1, თბ., 1946, გვ. 301.

³ ლაგნაჲი ლიგნე — ადგილზე დგომა: ფიციით იმის გაგება, თუ რას იზამდა დამნაშავე, დაზარალებულის ადგილზე რომ ყოფილიყო.

ხუჭან ალას ძღვდ გუეშ ხეფსრლდა. ლახე მადხუანდ გუეშ ლასუ, ერქას შიშდ ქა იზგეროლ გუეშ, მარე შომუანდ გუეში გუეშ ლასუ, ერქას მარალე ლიდურინეს ხეშგომდახ ი მარალს ხოგნახ. ლახ დარ ლახგენოლ, ერქას შეიძლება გუეში ჩუალეომეღესუ.

ჩინოშ ერ გუეშ ჩუ ისკეთოლ, ერქა ლინშანი ლადანს ქუიციახ. ქუინტი ქორშალ ნიშანს ამაგდახ დინაშეთე. ნიშანდ ესღუანდახ ეშხუ ფურეშ: ფეს — ხოშილ, ფეს — ხოხურნო. ლანშანთე მგრეგია მარალსნი ი ქუინტნი ქა ინვრინახ. ხოშა ლადანს ლანშანთე ბიძან დინან ხონჯერ-და. შარაყს ი ლანას ამაგდახ. დინა ქორშალ ლემარე ხეხოლხ. სგა ხეგუროლდახ ტაბანს. ტაბგი თხუმ ხოშა მარე ისგუროლ, ღუ' ერანღუეშ — ხოხურნო. მერმა ფოყხან, ლახურალხან — ზურალარ ისგუროლხ, ეჯარნი ხოშან-ხოხურანში წესეი. თამადად ხოშა მარამ ასგურეხ. ეჯა ეშამზგარალდა მანკუი — ხოშამ ღერბეთი ლამზგარალს, მერმამუ — ქრისდუშ, მესმამდ — ჯგგარაგოშ. ერანლო მექურწილანლე ლამზგარალს ითრახ. ალას ხეკმენდა დინა ქორშალეშ ი ქუინტი ქორშალეშ ლამზგარალ. ლიდრალი ლასუ ი ლისუბი. ამეი ხოჩა გუეი ჩუ ფხე-ენდახ. ჩიეე ჩუ სედენდა ხუჭან აშხუ ნაგზად ხოშამ ხანს ი ხეშდაბდა გუხანეი.

მესტია

ხშირად ეს(ამას) დიდი საქმე ხდებოდა(გამოდირა). თუ პატარა (არა დიდი) საქმე იყო, მაშინ ხელად გათავდებოდა საქმე, მაგრამ რო-
დესაც მძიმე საქმე იყო, მაშინ კაცების დაფიცებას სთხოვდნენ და კა-
ცებს უყენებდნენ. თუ არავინ შეუღებოდა, მაშინ შეიძლება საქმეც ჩა-
შლილიყო.

ყველაფრით რომ საქმე გაკეთდებოდა, მაშინ ნიშნობის დღეს
წყვეტდნენ, ბიჭის სახლეულები ნიშანს წაიღებდნენ გოგოსთან, ნიშნად
მიჰქონდათ ერთი ძროხის საფასური: ზოგს — უფრო მეტი, ზოგს —
უფრო ნაკლები. ნიშნობაზე მომრიგებელ კაცებსაც და ბიქსაც იახლებ-
დნენ(გაიყოლიებდნენ). მეტ წილად ნიშნობაზე ბიძა-დედისგან ახლდა(მი-
ჰყვებოდა). არაყს და საკლავს წაიღებდნენ. გოგოს სახლეულები მზად
ხდებოდნენ. შემოუჭდებოდნენ(შემოუსხდებოდნენ) მაგიდას. სუფრის
თაეში უფროსი კაცი ჯდებოდა, შემდეგ, მას შემდეგ — უმცროსობა. მე-
ორე მხრიდან, საქალოდან(სადიაცოდან) — ქალები ჯდებოდნენ, ისინიც
უფროს-უმცროსის წესზე. თამადად უფროს კაცს აჯენდნენ. ის აღღეგ-
რძელებდა პირველად დიდი ღმერთის სადღეგრძელოს, მეორეთი —
ქრისტესი, მესამედ — ჯგირაგის (წმ. გიორგის). შემდეგ მექორწილეების
სადღეგრძელოს სვამდნენ. ამას მოსდევდა გოგოს სახლეულების (ოჯახის
წევრების) და ბიჭის სახლეულების სადღეგრძელო. სიმღერაც იყო და
ცეკვაც. ასე კარგ გულზე(გუნებაზე) დაიშლებოდნენ. სიძე დარჩებოდა
ხშირად ერთ კვირამდე მეტ ხანს და მუშაობდა გულიდან(გულით).

56. ჭიშხი ლიფშუდუნწლ

ლეჯდანე დინას ლამთილთე¹ ლიზი ეჩქად მამა ხამედა, უოდ ჭიშხს დო ახფიშუდნწტნიხ. ჭიშხი ლიფშუდუნწლჟი სგუებინისგა ხეკუეს ადრიგუენხ. ლამთილ ი დინწ ჭორშალ სგუებინისგა სკიბეხ, შომა ხეკუეს ადნაშნეხ ჭიშხი ლიფშუდუნწლ.²

ჭყინტი ჭორშალ აზზინ მგყინალას. ეჯიარს პანტიუს ხაჩოხ დინწ ჭორშალ. ნაბოხს, გუიანთე ჟა ვიდეხ დინას ლამთილთე. ყორჟინ ჭორა ხომა ზურალ კარტომ ხეხროლი. კარტაისგა ზეხ: ფეჟ, თაშ, თუი ი წყელნი მესკად. მესკადს თელღგრას სგა ხადესგი ი თუიმი ნაჟტიცს სგა ხოდესგი უიშეთესგა. ამჟინ სგა ხოჟედუ ჭორთე. სუმინ ჟა ხეცხპენიხ კერადს, დო ჩუასგურეხ დინას ი მიჩა მენჯრწლს კაჟეშგიმ ი ამჟი იბნი ლითრე, ლიზუებ, ლიდრწლ.

ალ ლადალუნლო დინას ჩუ ხამედა იზელალდედს მიჩა ლამთილთე. ეჩქანლო ჭყინტი ჭორშალ ნაჟტლაშ³ ამარეხ. ხოჩა ზურალს ხოშილს ხანუდინ ნაჟტლაშს. ნაჟტლაშისგა ხანუდინ რშთხუ ფურს, მოდდე ნანს ი ფურს ი აშხუ ზაუნლო თელღგრას ჭორთე სგა ნყეხ.

მესტია

დანიშნულ გოგოს სამამამთილოში¹ წასვლა მანამდე არ შეუძლია, სანამ ფეხს არ აახსნევენ. ფეხის ახსნაზე წინასწარ უნდა გარიგდნენ. სამამამთილოს და გოგოს სახლეულები წინასწარ ამტკიცებენ, როდის უნდა დანიშნონ ფეხის ახსნა² (გათავისუფლება).

ბიჭის სახლეულები აგზავნიან შოშყვანებს (ვაყის მაყრები). იმათ პატივს სცემენ (უშვრებიან) გოგოს სახლეულები. საღამოს, გვიანისკენ (მოგვიანებით) წამოიყვანენ გოგოს სამამამთილოში. კარზე სახლის უფროსი ქალი ბოყვით ხვდება. ბოყვში დვანან: ფქვილი, ყველი, თაფლი და ვერცხლის ბეჭედი. ბეჭედს რძალს შეაცემეს (შეადებს) და თაფლის ნაჭერს ჩაუღებს პირში. ასე შეუძღვება სახლში. სამჭერ (გარს) შემოევლებიან კერიას, შემდეგ დააჭენენ (დასვამენ) გოგოს და მის მხლებლებს კერიის უკან და ასე იწყება სმა, ჰამა, სიმღერა.

ამ დღის შემდეგ გოგოს ქე შეუძლია (უფლება აქვს) იარებოდეს თავის სამამამთილოში. შემდეგ ბიჭის სახლეულები (ქალის) გამოსასყიდს³ ამზადებენ. კარგ ქალს უფრო მეტს აძლევენ გამოსასყიდს. გამოსასყიდში აძლევენ ოთხ ძროხას ანდა ხარს და ძროხას და ერთი წლის შემდეგ რძალს სახლში შეიყვანენ.

¹ ლაშთილ — ქმრის ოჯახი ცოლისათვის და პირუეუ — ცოლის ოჯახი ქმრისათვის

² კიშხი ლიფშულუნა — ფეხის ახსნა: სარძლის პირველად მოყვანა სასიძოს ოჯახში.

³ კიშხი ლიფშულუნა — კიდე მანკუტი ქურწლობს (პირველი, წინა ქორწილი) უწოდებენ. ამგვარად, საქმე გვაქვს ორმაგი ქორწილის არსებობასთან. როდესაც პირველი ქორწინების შემდგომ გათხოვილი ქალი თავისუფლად დადიოდა ქმრის ოჯახში, მაგრამ მუდმივ საცხოვრებლად მაინც თავისი საკუთარი სახლი ჰქონდა, მხოლოდ მეორე ქორწილის შემდეგ ქალი მუდმივ საცხოვრებლად უკვე ქმრის სახლში გადადიოდა. ქორწინების წესი (კიშხი ლიფშულუნა) გულისხმობს. რომ სხვა სახლიდან, სხვა სამზუბიდან მოყვანილი ქალი ეზიარებოდა ქმრის სახლის კერიას. სახლის კულტს, სახლის წევრებს და ნათესაებს, რის შემდეგაც მას უკვე ეძლეოდა ამ სახლის წევრად განდომის უფლება. ქალის კერიასთან შემოვლების წესი ერთ-ერთი გავრცელებული და ცნობილი ფაქტია ძველი აღმოსავლეთისა, რომელთა და ინდოელების საქორწინო წესებში, ისევე. როგორც ქართველ ტომთა მოსახლეობაში. ხარაძე რ. დიდი ოჯახის გარდამონაშთები სვანეთში, თბ 1939, გვ. 104

⁴ ნაქულამ — ურვადი: ვაყის ოჯახის მიერ ქალში უკანასკნელი სეუალდებული გადასახადი.

57. ლიყიწილ

ლიყიწილ¹ მუეღოტერ ხანოქტუახ. ლანას ლახტოე აგნებ ი ლუფხტს ეჯა ჩუ ილგტარი. ქტერწლი ლანლი სგტებნე ლადან ეჯას ეჩხან ჩუ იტხებ. ალა ხოშა ლადალს ვან ლი, მრლდე დორი ფტრ. ეჩგნქა, ფიშირ ნეცინ ლანსა: გიცარ, დაკვლ, ტან ი გოქარ. ამჟი ჟი იმარან ლ მეზგე ქტერწლანლ.

ალ ქტერწილს დინან ქორშანლნი იჩოხ ი ქყინტიში. დინან ქორშანლ მგყინლას ხოჩან ტაბანგს ხოგემხ, ხოჩა შარანს ხათრებ ი მაშდმარს ქანფუშტდეხ. ლიმბტარანთე მგყინლას დინა ახყახ შიჩა ლანთილთე.

სოფელთექა მანდხტანდ ხოკლიხ, ეჩქას მაყარანლ თოფარს აკტანებ. ეშხუ მარე სგტებინ ღარი ი ქა ხანხიადე (ხანენე) მექტერწლანრ ესერ ანლრიხ. ქორს ხოშა ზურანლ ყორჟინ თელღგრას კარტომ ხებტა, ჩტადმარნი მახე თელღგრას ი სგა ხოჟელტ ქორთე ი სუმინ ქა ხეცხბენიხ კერანდ. მექემ მაყარანლ ხანჯარს ხატყციხ ნანქას: „ამჟიჟ მეგქე ლი გუშგტე მასტიშ“.

ეჩანლო ჩტასგტრებ. მანკუთი თელღგრას ლულანჟი ქყინტს ხასგტრებ: „სგეტ აჯთენენა“. ეჩქანლო ჩტასგტრებ ჩი მუშგტლანრს. თამადას თხუმ ასგტრებ საკარცხტილჟი. ამჟინ ჟი იბნე ლიმზგარანლს. რიჰდ ამჟინ იქეიფხ, ლო ფხეენიხ.

მესტია

57. მოყვანა

მოყვანა¹ შემოდგომაზე სჩვევიათ. საკლავს მთაში აყენებენ და ზაფხულში ის დასუქდება. ქორწილის დღის წინა დღეს იმას იქიდან დაიბრუნებენ. ეს მეტ წილად ხარი არის, ანდა (არადა) ორი ძროხა. იმის გარდა, მრავალი წვრილფეხა (წვრილი) საკლავი: ვერძი, თხა, ტახი და გოქები. ასე მოემზადება ოჯახი ქორწილისთვის.

ამ ქორწილს გოგოს სახლეულებიც აკეთებენ და ბიქისაც. გოგოს სახლეულები წა'მყვანებს (ვაჟის მაცრებს) კარგ მაგიდას უდგამენ, კარგ არაყს ასმევენ და მთვრალეებს გაუშვებენ. დაბნელებისკენ შო'მყვანებს გოგო მოჰყავთ მის სამამთილოში.

სოფლამდის ცოტა (ბევრი არ) უკლიათ, მაშინ მაცრები თოფებს ისვრიან. ერთი კაცი წინ წავა და გაახარებს: მექორწილები მოდიანო. სახლში უფროსი ქალი კარზე რძალს ბოყვით ხვდება, დალოცავს ახალ რძალს და შეუძღვება სახლში და სამჭერ (გარს) შემოევლებიან კერიას. მიმყოლი (მდევარი) მაცრები ხანჯალს არტყამენ ჯაჭვს: „ასემცა გამძლე არის ჩვენი (ჩემი და თქვენი) ასული.

შემდეგ დააჩენენ (დასვამენ). პირველად რძალს კალთაზე ბიქს აჩენენ (დასვამენ): „ვაჟიმცა დაგბადებოდეს“. შემდეგ დააჩენენ ყველა სტუმარს, თამადას თავში აჩენენ საკარცხულზე. ასე დაიწყებს დღე-რძელობას. გათენებამდე ასე ქეიფობენ. შემდეგ იშლებიან.

¹ ლრეიჭლ — მოყვანა: უცანასკნელი ქორწილი ქმრის სახლში

58. ლიწური

შუანისგა მიჩა ლედგარს უწურად დწარ ცუთირა. მედგარის ქირი-სუფულ მწარე ხეთხწლდა, ლახ სგა ხეთხნი მედგარის, ჩუადგარი. ლახე მედგარის დეშ იდრენი, ეჩქა ეჩნ ლახუბას,¹ მუს, მრდეე წწმ მეხუბს² მწმ აზწარე. ლიწური ხოცხახ ნადგარუნლო აშხუ ზაუთისგა, მარე ლახ დრწმ ისკეთი ალა, ეჭლად მედგარის ლემყალ ხწარ. ხწწდწ ხახუიწწა ეშჭინ, ერე ლედგარი გეზლწ გეზალს ხოწურა მიჩა ბაბწწმ. მედგარის ჩი-გარ მყალ ხწარ, ამლა ეჭა ლისყწლს ხეკგწრწლ მუწურწ ქირისუფლწარს. მწარწლს ხოზუი მიჩა ამახუს, ქა ოხკადხ ლამწოდწლთე,³ ლარგიუწლთე.

ხწუად ხწწს ხემციქუღლხ უშხუწარცახწწ ნესგამეუბი მწარწლ, ხწუად ამ-ბაწუს ხომბუიხ ეჩნ ბედეწინ, ერე ამგწ ხოშა ხოლწად ხუწის ხასმა ი ჩუ ლეკგიუწელიხ. ხოჩა მწარწლ ალას ჩუასკეთიხ ი ლირგიუწლთექა ქა ჯიდეხ, მარე ეშხუ პირობ ეჭლად ხაკუ: მიჩა ლწგწაყი⁴ მინწ ამყი იჩოხ ი ჩუ ლენბანწლ ხწარხ.

ეჩუნლო ითშიხ მწარწლს. ეშდდრწრი მწარა ქირისუფულ ითში, ამ-შელდს მედგარწ. აღდწარს მრწრუწლ ხაყხახ. მრწრუწლს ჩუწწბწწნიხ, ერე ტკიცყი მრდ აჩეხ. ამუნლო იბნი მრწრუწლე ლიზელწლ ქირისუფლიშ ი მედგარწშ ქორწლთე ი იმჭერიხ გუწეში ლწმჭერას ი ამყინ იბნი ლიმრწრუ.

მესტია

58. სისხლის აღება

სვანეთში თავის მოკლულს სისხლის აუღებლად არავინ ტოვებდა. მკვლელს ჭირისუფალი კაცი ეძებდა, თუ შეეყრება მკვლელს, მოკლავს. თუ მკვლელს ვერ მოიხებლთებს, მაშინ იმის ძმებს¹ (ძმა ძმისთვის) მამას ანდა ღვიძლ მოძმეებს² არ ზოგავს. სისხლის აღება ურჩევნიათ მკვლევლობის შემდეგ ერთ წელიწადში, მაგრამ თუ ვერ კეთდება ეს, მაინც მკვლელს საშიშროება აქვს (ელის). ხშირად მომხდარა ისე, რომ მოკლულის შვილიშვილს აუღია სისხლი თავისი ბაბუასი. მკვლელს ყოველთვის შიში აქვს, ამიტომ ის შერიგებას ევედრება მოსისხლის ჭირისუფლებს. კაცებს უგზავნის თავის მტერს, წამოვიდნენ თავის გამართლებაზე,³ მოგვარებაზე (შერიგებაზე).

ბევრ ხანს ემოციულებიან ერთმანეთთან შუამავალი კაცები, ბევრ ამბავს უამბობენ იმის თაობაზე, რომ ამის მეტი ცუდიც ბევრს სმენია და შერიგებულან. კარგი კაცები ამას გააკეთებენ და მოგვარებამდის წამოიყვანენ, მაგრამ ერთი პირობა მაინც უნდა: მის ადგილზე⁴ თვითონ (ისინიც) ასე იზამენ და უნდა დაიფიცონ (დასაფიცი აქვთ).

შემდეგ ირჩევენ კაცებს: თორმეტ კაცს ჭირისუფალი ირჩევს, ამდენს მკვლელიც. ამათ მომრიგებლებს⁵ (მოსამართლეებს, მედიატორებს) ეძახიან. მომრიგებლებს დააფიცებენ, რომ სიმართლეზე თუ არ წავლენ. ამის შემდეგ იწყება მომრიგებლების სიარულა ჭირისუფლისა და მკვლელის სახლებში და იგებენ (არკვევენ) საქმის „გა“სარკვევს და ასე იწყება განჩინება (გასამართლება).

¹ სვანურ ენაში გარჩეულია. ძმა ძმისთვის — მუხუბე (მრ.რ. ლახუბა), ძმა ღისთვის — ჭემილ (მრ.რ. ლაჭმილა).

² მუხუბე — ერთი სამოს ნათესაობითი წევრები, გუარიშვილები.

³ ლიმწოდალ — თავის გამართლება ფიცის ქვეშ ხატზე.

⁴ ლაგნაფი ლიგე — ადგილზე დგომა: ფიცით იმის გაგება, თუ რას იზამდა დამნაშავე, დაზარალებულის ადგილზე რომ ყოფილიყო.

⁵ „მოკლულის მუხუბარაჟი (სამშო) თითონ აირჩედა თორმეტ კაცს. რომლებიც პატრიხან კაცებად იყვნენ ცნობილი და რომლებიც არავითარ შემთხვევაში ფიცს არ გასტეხდნენ. გარდა ამისა, მათ უნდა ჰყოლოდათ მხოლოდ თითო დასაფიცი ვაფი. თუ ამის შემდეგ თორმეტი არჩეული პირი დაიფიცებდა მკვლელის მიერ განცხადებულის სისწორეს, ეს უკვე საქმარისი იყო იმისთვის, რომ მკვლელის ნათქვამი ყველასათვის დამაჯერებელი ყოფილიყო“. ხარაძე რ. დიდი ოჯახის გარდმონაშთები სვანეთში, თბ. 1939, გვ. 30.

59. ლიმორტე

მორტელ¹ ეინზორალს აშხუ უკუტუი ქორისგა. ქა ითშის აშხუ ხოშამ ი ხოჩამ მარა გუეში მგდნწყად. იკედხ ნიშანს მწწყტი იმთე ხეკუეს აჩეხ. მამ სპკურელ ლი მწწყტი ღგრიხ მუწურე ქორთე ი იშტნარის ეჯიარხანქა გარცამს.² მორტელ ჩი ხოჩამდ ჩუ ინცეხეხ. ეჩან-ლო ღგრიხ მგდგარე ქორთე. ეჩჩუნ ეი იშტნარის მგდგარე გარცამს: იმ-ეი ლახდაგანდა ალა-ე ალა მარე. მამ სპკურელ ლი, ალას სგუებინისგა ჩუნბანის: ტკიც მრდ ლანიკუშას. ამჟინ, მორტელს, ფერქდამშანქა: მგდგარეშანქა ი მუწურეშანქა გუეში ბედჟინ მამ ეი ლუშნარე ხარხ. ეჩუნდო მორტელს, ლახე მამგუეშ ხოსდენის უცხრად, ეჩქას ეი იყუბალს აშხუ ქორისგა ი ამორტეხ მამ ოთქუცახ წორდ.³

მესტია

59. გასამართლება

მომრიგებლები¹ შეიკრიბებიან ერთ უკაცრიელ სახლში. აირჩევენ ერთ უფროსს და კარგ კაცს საქმის დამწყობად (მომგვარებლად). იღებენ ნიშანს პირველად საით უნდა წავიდნენ. რასაკვირველი არის პირველად წავლენ მოსისხლის სახლში და ისმენენ მათგან ფიცს.² მომრიგებლები ყველაფერს კარგად დაიმახსოვრებენ. შემდეგ წავლენ მკვლელის სახლში. იქ მოისმენენ მკვლელის ფიცს (განცხადებას): როგორ შემოაკვდა ესა და ეს კაცი. რასაკვირველი არის, ამას წინასწარ დააფიცებენ: სიმართლე(ში) თუ არ გამოტყდეს. ასე, მომრიგებლებს ორივესგან: მკვლელისგან და მოსისხლისგან საქმის თაობაზე ყველაფერი მოსმენილი აქვთ. შემდეგ მომრიგებლებს, რომ არაფერი (არა საქმე) რჩებათ გაუცხრილავად (გაუარკვევლად), მაშინ შეიკრიბებიან ერთ სახლში და მსჯელობენ (ასამართლებენ, განსჯიან), რა გადაუწყვიტონ სისხლის საფასურად.³

¹ „მარტულს მისი არჩევის შემდგომ ორივე მხარე ცალ-ცალკე აფიცებდა: ჭერ მოკლულის ქირისუფალი, ხოლო შემდგომ მკვლელის. აფიცებდნენ მათ რამდენიმე ეკლესიაში, უფრო მეტად იმ ეკლესიაში, რომელიც ხალხის რწმენით უფრო ძლიერი იყო. ე.ი. სადაც მეტი „წმინდა“ ნაწილები ინახებოდა. მარტულს აფიცებდა ან სახლის დიდი, ან სამხუბ-ის ერთი რომელიმე საუკეთესოდ მოლაპარაკე პირი, რომელსაც ამ დროს მგგვრცამ-ი ეწოდებოდა“. — ხარაძე რ. დიდი ოჯახის გარდმონაშთები სვანეთში, თბ. 1939, გვ. 26.

² თავისუფალი სვანი გარკვეულ შემთხვევებში გარცამ-ს განსაზღვრავს, როგორც ხატზე გადაცემას. ნიჟარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, II, თბ. 1964, გვ. 223.
წორ -- მკვლელობის დროს გადასახდელი.

60. გუეში ლიქუცე

მორტულ ხენსგა მდგარნიშ ლიხ, ხენსგა მუწურნიშ. ეშხუ მარე, ნესგაჩუ მეგნე მუწურნიშ ლი. ალიარ მანგ ლენბანე ლიხ, ერე ტკიცდ აღ-ცხრახ გუეშ ი ნამროოტუ უქადღუ აღქუცახ. აღდარ ჩუამორტუხ, ჩუ ხოქუცეხ მანგ ოხგანდ აღ მარნიშ ნაჩომ გუეშს. ჩუ ინბანანლხ, ერე დრს ახმეკრანუნახ მინე ნამროოტუ. სგუებინისგა ჩუ ლენბანე ხარხ ერქგლა ფოყ, ერე მინე ნამროოტუ ქანდსრულახ. ამეინ აშხუ ლადანდ ღგრიხ მორტულ დაზარალებული ქორთე ი ხატულხ, ერე მინს ჩუ ლუმორტუე ხარხ მინე გუეშ ი საქირო ლი აშხუდ ლიყუბანლ. ჩუნანშანიხ ლადანდს, შომა ხეკუეს ერე ანზორენხ დამნაშაუის ოჯახისგა. ამ ლადანდ ეინზორანლხ ი დამნაშაუე მიჩა გარცამს ქა ხატული ი ხეკვრანლ მუწურის, ერე მიჩა ნაქადღუ ლანდინლო ქანსვრტინახ: „შეშმეკდ ი ქანჯდ ჩუნდქანდუნე, ხოლა გუეშ ხაჩმანუნე“. ამეი, სერ ალას სგა ინკვრინეხ. ეჩანლო მორტულ ქა ხოცხადიხ მინე ნამროოტუ ი გუეშს ლგრიგითად ცუირეხ.

მესტია

60. საქმის გადაჭრა

მომრიგებლები ნახევარი მკვლელის არიან, ნახევარი მოსისხლის. ერთი კაცი, შუაში მდგომი მოსისხლის¹ არის. ესენი ყველა შეფიცებული არიან, რომ მართლა გაცხრილონ (გაარკვიონ) საქმე და განსჯილი შეუცდომლად გადაჭრან. ესენი განსჯიან, გადაწყვეტენ რაც ეკუთვნის ამ კაცის ნაქნარ (ნამოქმედარ) საქმეს. დაიფიცებენ, რომ არავის გააგებინონ თავიანთი განსჯილი. წინასწარ ქე(კი) შეფიცებული აქვთ ორივე მხარე, რომ მათი განსჯილი დაასრულონ. ასე, ერთ დღეს წავლენ მომრიგებლები დაზარალებულის სახლში და ეუბნებიან, რომ მათ განსჯილი აქვთ მათი საქმე და საჭირო არის ერთად თავმოყრა. დანიშნავენ დღეს, როდის უნდა რომ შეიკრიბონ დამნაშაის ოჯახში. ამ დღეს შეიკრიბებიან და დამნაშავე თავის ფიცს (განაცხადს) ეტყვის და ეხვეწება მოსისხლეს, რომ მისი ნაცდენი დღეის შემდეგ აპატიონ: „ეშ-მაკმა და ქაჯმა შეაცდინა, ცუდი საქმე აქნეევინა (ჩაადენინა)“. ასე, აწ, ამას შეიწყნარებენ. შემდეგ მომრიგებლები გამოუცხადებენ თავიანთ განსჯილს და საქმეს მორიგებულად ტოვებენ.

მუწურამ — მოსისხლის: შუაკაცებსა და მსაჯულებს გარდა მოძიების მიერ ამორჩეული პირი.

61. ლიშენთწლი^{*}

შანთ ლწშს¹ ლგმწრდ ლი, ლწშხე ლაქტწმისგა არდა. ფერტწმ უცხრა გუქუ ირწლ-ე (ირწლ), ეჩის ლაცხრად ჩუ ლგმქებთრგინხ შანთს ბგგიდ. ლერსგუან ტრტს ვიცს ხაცმუნახ, ხადწსდახ (ხადწსგდახ) ფგრჟი ქარღწლთს, ლო თეთნე (თწუთნე) ქარღწლთს, ლო მარწგხშუთ ეი ხადწსდახ ტრტჟინ ლგქებთრინა შანთს ი ხატწლდახ: „შანთ ბედნიერ, ამწ ზისხ ჰწმა ხეცმწწნდეს ალ მწრა, ლო ქარღწლთ ეწახბიდინ, მწდეფ მწუინ ნწმ ხწყრი ალ მწრა“. სუმინ ქა ლწდბწწი, შანთ ეი ხედი ტრტჟი ეჩქას. წმიდ რრი, ეჩქას ჩუ დემის ხებდინი ქარღწლთს, მწდეფ ტრტს ქა ხაწში ი ჩუ ხაქურუნე შანთს. ნაშანთ მწრა მგმზირდ² მამ ხაყა, ლირსე-ბა მეყდე ხწრ ამჟინ ნაშანთს ჩწლად.

ლიმწოდწლ³ ლი, მწრწმი დაგრა ხებრწლი, ეჩხანქა ქწწმაწუდი, უსგუა ლუფხუილს⁴ ლწდგენი ი ხწტო⁵ წდრგენე (მაცხტწწრი ჰწდწწთწესგა) ი ლუფხულწრს ჩწდნაბნი (ჩუწდნაბნი) ი ლო თაწსუფწლ ლი. ეჩქას მე-ღიატორწლს აწთიშენხ ი ნამბანწლწრ ოთქწუეცინხ.

ლატალი

^{*} ტექსტი ჩაწერილია თ.შარაძენიძის მიერ ლატალში, 1945 წ. ტექსტის ენობრივი ანალიზი იხ., შარაძენიძე თ. სვანური ენის ლატალური კილოკავის ზოგიერთი თავისებურება, იყ. XVII თბ, 1970, გვ. 45. ლატალური კილოკავის განსხვავებული ფორმები ბალსზემოურისგან ხელნაწერში ხაზგასმულია თ.შარაძენიძის მიერ. იხ. გვ. 215, 216.

შანთი ლაშხეთში¹ ყოფილა, ლაშხეთის ეკლესიაში იყო. რომელი გაუცხრილავი (გაურკვეველი) საქმეც იქნებოდა, იმის გასარკვევად გაახურებდნენ თურმე (განახურებან) შანთს მაგრად. მარჯვენა ხელზე ცომა უსვამდნენ, ადებდნენ ლურჯ ქალაღს, შემდეგ თეთრ ქალაღს, შემდეგ მარწუხით დაადებდნენ ხელზე გავარვარებულ შანთს და ეძახდნენ: „შანთო ბედნიერო, ამის სისხლი თუ რამ ეცხოს ამ კაცს, შემდეგ ქალაღს წაუკიდე, არადა მავნეს ნუ შეყრი (დამართებ) ამ კაცს“. სამჭერ გა'და'აბიჯებს, შანთი ზე ედება ხელზე მაშინ. წმინდა იქნება, მაშინ არ წაეკიდება ქალაღს, არადა ხელს დაწვავს და დაავადებინებს შანთს. 'ამო'ნაშანთი კაცი მლოცველად² არ ვარგა, ღირსება ალებული აქვს ასე ამონაშანთს ყოველთვის (შაინც).

გამართლება³ არის, კაცის მკვლელობა ბრალდება, იქიდან გამართლება, ექვს მოფიცარს⁴ შეიყენებს და ხატზე წაიყვანს მაცხოვრის ეკლესიაში ჰალიშში და მოფიცრებს დააფიცებს და შემდეგ თავისუფალი არის. მაშინ მეღიატორებს აირჩევენ და დანაფიცო გადაუწყლებათ.

¹ ლაშხ — ლაშხეთი — ლენტეხის რაიონში (ქვ. სვანეთი) შენავალი თემი.

² ნაშანთ მარა მემზირდ მამ ხაყა — 'ამო'შანთული კაცი მლოცველად არ ვარგა. შდრ., „ერუანდ მარეში ნადგარუ (=მედგარი) ღმრუ ი ამსუჯლდა ზისხ ხეცუმან. ექ მარე აშხუ ზაუ ღემ აბდაუდა ლაქუაშე ღრის: „ხატს ესერ ხასლიე ნაჟლიღუი ღრის სგა“. — რომელიც კაცის მონაყლავი (=მკვლელი) იყო და ადამიანის სისხლი ეცხო, ის კაცი ერთ წელს ვერ ბედავდა სალოცავში წასკლას: „ხატს სწყინსო შვედენილის სიარული შიგ“. სვანური ენის ქრესტომათია“. ტექსტები შეკრიბეს ა.შანიძემ, მ.ქალდანიამ და ზ.კუმბურიძემ. თბ. 1978. გვ. 40.

³ ღიმწოდალ — თავის გამართლება ხატზე.

⁴ თავისუფალი სვანი ლეფხუტლას განმარტავს როგორც თითოთ (ფხულე) ამორჩეულს. მოფიცარს. რომლის ამორჩევის უფლება ჰქონდა დაჩაგრულ მხარეს — ნიყარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები. II. ტექსტში ნახმარ სვანურ ტერმინთა ლექსიკონი ეკუთვნის მ.ჩართოლანს. თბ. 1964. გვ. 226.

62. ლეღგარი ლიშდღუიშ წეს

ამსუაღდ ჰალ ჩუ იღგარი, შიშდ ხაკუჩ ჩუ ლიბრალი, ეი ლირქტი მახა, ურქუა ლერექუმუ. უოდლო ჩუ იშდღუი, ეჩად ხაკუ ლიფანე¹ ჰამს ი ნაბოხს. ლაფანაეი ხაკუ: ლობიო, ითქ, ქენაშ, თუი, ღუქემარემიშდ — ლეთრე.

ლეღგარ ხეკუეს ეიქანქა ლეგდელს სემი-რშთხუ ლადედ.

ლაშდღუალ² სგუებნე ლეთ ლეღგარი პატრონ იხო ტეტე დიარს.³ ახლუახ მეზუბელარს თუით ფეშდ დიარ ი სემი ბოთლ ჰარაყ.

ხაჩოხ ლაშდღუალს: იყდის უოხუიშდიემდ-უსგუაშდ, ლერქტუშ ჰარაყს, აწყებ ფერუეშდ ფუთ კუეცენს. ეჩენქა, მოგუარ მარე, მეზგუმი ქუნეი, ფერუაჲ ძირიშ ლი, ეჩა ხოვდე ლეღგარი პატრონს რშთხუ ლერქტუშ ჰარაყს, სემეშდ დიარს ი სამარხუ ნწყუნს. ფერუაჲ ხომჰერა ლი, ეჩა აშხუ-ფარუ ლერქტუშ ჰარაყს, ფეშდ დიარს, ნწყუნს.

ლეღგარს ქირსუფალ სგა ხესგური: მგ ფათუ მეფხეე ზურალ, ღუქემარა ჩი ხოთლახ თხუმქა მეშხე ლაჩაქ. ეი იზური სოფლი ხალხ მაგ.

ლაშდღუალ ლადედ ლი ლიგუანე. ალას ხაეხა ლიკერალ: ზურალაშ ი ღუქემარემიშ ლიკერალ. ზურალა ლაგუანაეი ითშიხ ხოჩა მუგუნის. ჩუ იგნი თხუმ ფიშირ ზურალ. ეშხუ ხოჩა მუგუნი იბნე ლიგუანეს (მადეა ლილქალს) ი სოფელისგა ფერუაჲ ჩუ ლეღგარ ლი, ჩი ეი არშუნი. მერმა ზურალარ მგ აშხუდ იგუნის, მადეა კილს ხადესგის.

ღუაყრე ლიგუანე: ხოშა ღუაყარ ჩუ იგნის ლეღგარი სგუებინის-გა ი იბნეხ ლიგუანეს. ეჩიყინეხ სუმიხ ტრტს ი ტულის: „უაჲ, გუეგუეა ქუნე ლიგნალს“, მამ ლი ნახუმსარ ნათი ირა, ჰა მადე. ითშიხ ეჩალი ზურალს, ხედუაჲს ხოჩა ლიგუნი ხოხა ი მგ ჩუ ხაშყიდ, სოფლი ჯუინელ ი მახე ლეღგარ ი ეჩას ჩი ეი არშუნი. ღუქემარემი ლიგუანე ქალგზგანლო ფარი მარე აშხუდ ჩუ იგუანე ლეღგარს.

62. მკვდრის დამარხვის წესი

აღამიანი როგორც კი მოკვდება, მაშინვე უნდა განბანვა, შემოსვა ახალი, უცმელი სამოსით. სანამ დაიმარხება, მანამდე უნდა საკურთხის მიღმა¹ დილას და საღამოს. საკურთხზე უნდა: ლობიო, მარცვალი, კანაფი, თაფლი. მამაკაცისთვის — სასმელი.

მკვდარი უნდა ზემოდან იდგეს სამი-ოთხი დღე.

ქელეხის („დასამარხის“)² წინა ღამეს მკვდრის პატრონი ავეთებს ნაცრის პურს.³ მოაქვთ მეზობლებს თითო ათი პური და სამი ბოთლი არაყი.

უკეთებენ ქელეხს: ყიდულობენ ორმოცდაათ-სამოც საწყაო არაყს, აცხობენ ოც ფუთ პურს. იმის გარდა, მოგვარე კაცი, მოსახლის სულზე, ვინც ძირის არის, ის მოუტანს მკვდრის პატრონს ოთხ საწყაო არაყს, ოცდაათ პურს და სამარხვო შექამანდს. ვინც უფრო შორეული არის, ის ერთ-ორ საწყაო არაყს, ათ პურს, შექამანდს.

მკვდარს კირისუფალი შემოუჭდება: ყველა თმაგაშლილი ქალი, მამაკაცს ყველას აკვრიათ (შემოქერილი აქვთ) თავზე შავი ლეჩაქი. შეიკრიბება სოფლის ხალხი ყველა.

დამარხვა დღეს არის დატირება (გლოვა). ამას ჰქვია ვედრება: ქალის და კაცის ვედრება. ქალის დატირებაზე ირჩევენ კარგ მოტირალს: დადგება თავში მრავალი ქალი. ერთი კარგი მოტირალი იწყებს დატირებას ანდა მოთქმას და სოფელში ვინც კი მკვდარი არის, ყველას ახსენებს. სხვა ქალები ყველა ერთად ტირიან ანდა კივილს ადებენ (აყოლებენ).

ვაჟების დატირება: უფროსი მამაკაცები დადგებიან მკვდრის წინ და იწყებენ დატირებას. შემოირტყამენ სამჭერ ხელს და იძახიან: „ვაი ჩვენი (ჩემი და თქვენი) სულისდგმას“. არ არის განსხვავება ნათესავი იქნება, თუ არა. იჩევენ იმნაირ ქალს, რომელმაც (რომელსაც) კარგი დატირება იცის და ყველა ქე ახსოვს, სოფლის ძველი და ახალი მკვდარი და იმას ყველას მოიხსენებს. მამაკაცის დატირების გათავების შემდეგ ორი კაცი ერთად დაიტირებს მკვდარს.

¹ ლიფანე — საკურთხის დადგმა და მიცვალებულთა სულების მოხსენება ოჯახის წევრების მიერ სახლში. იხ. გვ. 103.

² ლაშღლულ — დასამარხი დაკრძალვის დღეს გამართული წეს-ჩვეულება.

³ ტეტა დიარ — ნაცრის პური: აცხობდნენ დაკრძალვის წინა დღეს. ცომში შეურევდნენ ნაქურთხ წყალში მოხეილი გვიზის (თხილის ტოტების კონის) ნაცარს და ისე გამოაცხობდნენ. „სეანი არასოდეს არ გაურევს ღვთის მსხვერპლს მიცვალებულის საკურთხს. პირველს ეძახის საღმრთოს და მეორეს — სულის საკურთხს“ — ნიჟარაძე ბეს. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, I. თბ. 1962, გვ. 180.

აუცილებელ ლი ზარი¹ ლიქტინსგ. თობტიმდ-უსგუა მარე ჩუ იგნი ხალხისგა ი ფრუჭანს ხამფედა, ტული ზარს. ზარ შეიძლება ლესუ სემი-რშთხუ ნუკუთიშ: ლელტალუ, ლემლახუ...

ლაშდლუქალუნლო, მუტუტიმეი ნაბოხს საფლანუეი აშუეხ ლემესგს, კირსუფანლ ეი იწუტენე საფლანუს. სემი-რშთხუ ზურანლ ლედგარს ჩუ იგუანე.

ლაფანა ლაყურა — ჩუ იმუანდ იდგარი, ეჩეჩუნ ჩუარშის მახა ლაყურას. მიჩა ნაყუთინს ჩი ქა გემხ ქანთე ი მიჩა ნაჯმარს ჩი ჩუაშუდიქლინ.

ნაშდლუნლო, აშუ საფტინს ქა ხაცურეხ ი მერმა საფტინს იჩოხ ლაშრაჟანლს. ქამარეხ ნაფანუნს ი საფლანუეი ქა ხოფანეხ ლეზუებ-ლეთრა.

რშთხუეშდ ლადელ აძსენის ვანს ი ტანს. ნაითარ ვიდეხ თუთი ლანსას (ლანსას) ი ამარეხ ტაბანგს. ტაბანგი ხეკუეს ერე არდელს მანგ ნუკუთიშ ლეზუებ ი ლეთრე.

რშთხუეშდლუნლო ვედნი ზაჟისგა სემი ლადელ:² ლიჯგრი დეშ-დიშ: ამარეხ ტაბანგს, აძსენის ლანსას ი ქანსიხ მეხუბარანლს. ეჩუნლო ვედნი მერმე ლადელ: სინი მოხსნანბ. ეჯ ლადელი ამეი. მესმა ლადელ ლიმგრიე ლი. ეჩქანდ ამარეხ ტაბანგს, ლანსას აძსენის.

ლინზაურე: ლინზაურეეინ აძსენის ხოშა ვანს, ტანს. ნაითარს — ლადჩურას ახლუახ ნაწუარანლ. ეჩუნლონ მეშნლისგა ლგრექტ ლის მაჭურენამისგა სამ ზატ — მახე ლალმგჰინანდ, მეჩიარეშდ — აშუ ზატ ეში.

აუცილებელი არის ზარის¹ თქმა. ხუთი-ექვსი კაცი დადგება ხალხში და ვისაც შეუძლია, ამბობს ზარს. ზარი შეიძლება იყოს სამოთხნაირი: ლატალური, მულახური...

დამარხვის შემდეგ, შებინდებაზე, საღამოს, საფლავზე ანთებენ ცეცხლს, ჭირისუფალი მონინახულებს საფლავს. სამი-ოთხი ქალი მკედარს დაიტირებს.

საკურთხი საწოლი — სადაც მოკვდება, იქ დააგებენ ახალ ლოგინს. მის ნაწოლს ყველას გადგამენ გარეთკენ და მის ნახმარს ყველას დარეცხავენ.

დამარხვის შემდეგ ერთ შაბათს გამოტოვებენ და მეორე შაბათს აკეთებენ სახსნილოს. მოამზადებენ საკურთხის და საფლავზე მიუღდამენ საჭმელ-სასმელს.

ორმოც დღეზე კლავენ ხარს და ტახს. ნათესავები მოიტანენ თითო საკლავს და ამზადებენ სუფრას. მაგიდაზე უნდა რომ იყოს ყველანაირი საჭმელი და სასმელი.

ორმოცის შემდეგ მოდის წელიწადში სამი დღე:² კურთხევის ორშაბათი: ამზადებენ ტაბლას, კლავენ საკლავს და პატივებენ სამშრებს. შემდეგ მოდის მეორე დღე: სულიწმინდის მოფენა: იმ დღესაც ასე. მესამე დღეს მარიობა არის. მაშინაც ამზადებენ ტაბლას, საკლავს კლავენ.

წლისთავი: წლისთავზე კლავენ დიდ ხარს, ტახს. ნათესავებს — დებს (და დისთვის) მოაქვთ შესაწევები. შემდეგ შავებში შემოსილი არიან ყველაზე მცირე (მცირეში) სამი წელიწადი — ახალი თაობისთვის, მოხუცებისთვის — ერთი წელი მაინც.

¹ ზარ — ზარი: სამგლოვიარო გალობა მიცვალებულის გასვენებისას.

² მიცვალებულის სულის მოსახსენებელი რიგები ორ ძირითად ჯგუფად ნაწილდება: ერთია საგანგებოდ დაწესებულ დღეებში მიცვალებულთა სულებისათვის განკუთვნილი რიტუალური პურობანი, რომლებიც მიცვალებულის სახლში იმართებოდა. ამ ჯგუფს განეკუთვნებიან: ე.წ. ლიფანე, კონჩხარ, კათხ-ტაბაგ, ბაკხ, ლუხორ და სხვ. მეორე ჯგუფი აერთიანებს სულებისათვის დაკურთხების ისეთ წეს-ჩვეულებებს, რომლებიც სხვადასხვა დღეობაში სრულდებოდა — აღდგომის ორშაბათს (ლიჭარი დომდიშ), მარიობას (ლიმერ-იე). სულიწმინდის მოფენის დღეს (სინი მოხსნაბ) და სხვ. — ბარდაველიძე ვ, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. ლიფანალი. ეტიდრიშობ, ჩაღარობ. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისთვის, VI, თბ. 1953, გვ. 243.

საფასუ! საფასუეი იმარი მანგ მახე. ზურალაშდ — ზურალა ლე-
რეკუ. ლუაქმარეშიშდ — ლუაქმარეში ლერეკუ. ასყენეხ ლგდგარი
ნახაზს ი ეჩეეი ჩუ იდესგის მანგ საკირო ლერეკუ ლი, ქა ჩაფლართექა.
ჯუინალდ, ალა მანგ ესლტანდა ბაბს. ამეჟინ აჯანდ ლელტს ი თანს ხანქმეხ
ი ჩიმი წილს, მანგ ჩუ ხეფანოლ ლგდგარს.

ლიმპარიელ: ლიმპარიელ ლეთ ასყენახ ჟაქტარხანქა ლამპარს,
ანუახ ლემესგს ლგდგარი საფლანტეინ. ეჯ ლეთ ლანტუ ლამპარეშიშ
ლიშტე.

მულახი

საფასური:¹ საფასურზე მზადდება ყველაფერი ახალი. ქალისთვის — ქალის სამოსი, კაცისთვის — კაცის სამოსი. აკეთებენ მკვდრის ნაზავს და მასზე დადებენ რაც საჭირო სამოსი არის, ფეხსაცმლებამდის. ძველად, ეს ყველაფერი მიჰქონდა მღვდელს. ამაზე კიდევ ხორცს და ყველს ამატებენ და ყველაფრის წილს, რაც მიედგმებოდა მკვდარს.

ლამპრობა:² ლამპრობა ღამეს აკეთებდნენ არყისგან ლამპარს, ანთებდნენ ცეცხლს მკვდრის საფლავზე. იმ ღამეს იყო ლამპრის დანთება.

¹ საფასურ — საფასური: მკვდრის სამოსის დაკურთხების წესი.

² ლამპარობა — ლამპრობა: მიცვალებული სულების მოსახსენებელი ღღე. რომლის დროსაც მუხის, წიფლის, არყის ხის ტოტების კონებს — ლამპრებს, ანთებდნენ მიცვალებულთა საფლავებზე.

VI სვანურ დღესასწაულთა კალენდარი¹

- ბარბლჳშ — ბარბალობა. ბარბალ — მსხვილფეხა მესაქონლეობის მფარველი, წველის ბარაქის მიმნიჭებელი, ადამიანის ყოველგვარი ავადმყოფობისგან დამცველი ღვთაება. ქრისტიანულ ნიადაგზე წმ. ბარბალე. ბარბალობა ზამთრის მზის შემობრუნებისა და ახალი წლის თავ-დღეობად (დასაწყისად) იყო მიჩნეული. 4 დეკემბერი (ძვ. სტ.).
- ფენშიქრ — იონობა. ფენ — ფეტვის მოსავლის ავ-კარგიანობის, თვალისა და თავის ტკივილისაგან მფარველი ღვთაება. ქრისტიანულ ნიადაგზე — იონა წინასწარმეტყველი (9 დეკემბერი).
- შობ — შობა. ქრისტეშობის წინა დღე. ბარაქისა და ბედ-იღბლისთვის განკუთვნილი დღეობა. 24 დეკემბერი (ძვ. სტ.).
- ქრისდემ — ქრისტესი, ქრისტეშობა 25 დეკემბერი (ძვ. სტ.).
- ქრისდემი ჟიქმჴქმ — შობის მარხვა, გრძელი ექვსკვირიანი ქრისტეშობისათვის მარხვა.
- შეშხჳშ — შეშხვამი: ახალწლის წინა დღე, რომლის განმავლობაში სა-ახალწლო სამზადისი მიმდინარეობდა: ოჯახის მამაკაცი ტყეში - კრიდა ნაძვისა და მრავალკვირტიანი თხილის ტოტებს, აგრეთვე არყის ხეს. თხილისა და ნაძვის ტოტების კონას გვიზი (გუიზ) ეწოდებოდა, ხოლო არყის ხეს — ხული (ჴულ) ერქვა. ამ დღეს ირჩევდნენ მეკვლეებსაც... 31 დეკემბერი (13 იანვარი ძვ. სტ.).

რელიგიურ ტერმინთა დაზუსტების დროს ჩვენ ხელთ არსებული მასალის გარდა, ძირითადად ვყვარდნობით ვ.ბარდაველიძის გამოკვლევებს.

¹ ვ.ბარდაველიძე აღნიშნავს, „სვანურ დღესასწაულთა კალენდარში შემონახულია წლის დასაწყისის სამი თარიღი: 4 დეკემბერი, რომელიც აღნიშნულია დღეობით ბარბოლ (ბარბლჳშ). 1 იანვარი, რომლის დღეობას ზომბა (ანუ კანდა) ეწოდებოდა და 14 აგვისტო, რომელსაც ბიხობ (ბზ.), ანუ ლირსკენალ (ბქვ.) ერქვა. აღსანიშნავია, რომ გვაქვს დღესასწაულები მყარი და მოძრავი თარიღით. მრავალი დღეობა პირობითად შეიძლება ჩაითვალოს მოძრავ დღეობად, რადგანაც მათი თარიღი უშუალოდ მყარ დღეობასთან იყო დაკავშირებული“ ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. I. ახალწლის ციკლი. თბ. 1939, გვ. X, ხანგრძლივი დღესასწაულებია: ზომბიქრ, ლიფჳწლი, ლიმჳწრიქლ, თანფიქრ, ხომა თანფიქრ (უფლიშიქრ). ბარდაველიძე ვ. ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, IV, დან დეცემ. აკად. მოამბე, V-VI. 1940, გვ. 51-66. სვანური უქმეები ჩამოთვლილი აქვს ნიკო ჩიმაკაძეს შრომაში: „თავისუფალი სვანეთი“, ე.თაყაიშვილის რედაქტორობით, ძველი საქართველო, ტ. II, ტფ. 1913, გვ. 26.

ზომბა (კანდა) — ახალწელიწადი. ბარაქისა და მშვიდობისათვის, ბედობისათვის, საქონლის გამრავლებისთვის განკუთვნილი დღეობა. ახალწლის წეს-ჩვეულება იყო „ხელის ახსნა“: უფროსი მეკვლე სამეკვლეო პურებს მარჯვნივ დაუტრიალებდა ოჯახის თითოეულ წევრს და დალოცავდა. 1 იანვარი (14 იანვარი ძვ. სტ.).

კუტიმტობ — კვიმატობა. ამ დღეს სრულდებოდა ახალწლის წეს-ჩვეულება: „ხელის შენაცვლება“ (შიმი ლიფშუდალიცწი): ქალები ერთმანეთს უცვლიდნენ პურის ფქვილს, კაცები — ფულს. ახალწლის შემდეგ პირველ ორ დღეს.

ბასილ ძულღჷ კალანდჷშ — ბასილი ზღვის კალანდის, მას ლოცვით მიმართავენ ახალწლის წინა დღეს და ახალწელს.

ლიფანწლი¹ — ლიფანალი: მიცვალებულთა სულების მოსახსენებელი დღეობა. სვანების რწმენით ამ დროს მიცვალებულთა სულები სასულებიდან (ლაქუნ) მოდიოდნენ სტუმრად ამქვეყნიურ საცხოვრებელში, შინ ბრუნდებოდნენ, ამიტომ ოჯახებში ამ დროს იმართებოდა ლიფანალი, რომელიც საოჯახო დღესასწაულთა შორის ერთ-ერთ უმდიდრეს დღესასწაულს წარმოადგენდა. ზემო სვანეთში ლიფანალი იწყებოდა წყალკურთხევის (განცხდაბ) წინა დღეს — 5 იანვარს (ძვ. სტ.) და უახლოეს ორშაბათს მთავრდებოდა. თუ წყალკურთხევა ან 5 იანვარი ორშაბათს დაემთხვეოდა, მაშინ ლიფანალი მეორე ორშაბათამდე გრძელდებოდა, ხოლო ქვემო სვანეთში იგი ემთხვეოდა ახალწლის პირველ ხუთშაბათს.

ლიფანე — ტაბლების დადგმა დალოცვით მიცვალებულთა სულების სახელზე. ლიფანეს წეს-ჩვეულება დამყარებული იყო შეხედულებაზე, რომ სული გარდაცვალებიდან ერთი წლის განმავლობაში თავის ოჯახს არ სცილდებოდა, ამიტომ მას სასმელ-საქმელს შინ მიართმევდნენ, უწყობდნენ ლიფანეს — რიტუალურ პურობას, რომელიც შინ იმართებოდა (ისევე როგორც კონჩხარ, კათბ-ტაბაგ, ბაცხ, ლუხორ...).

ადგომ — ადგომა: მიცვალებული სულების მკვდრეთით ადგომა. ზემო სვანეთში ეს იყო ლიფანალის პირველი და წყალკურთხევის წინა დღე, ე.ი. 5 იანვარი (ძვ. სტ.). ხოლო ქვემო სვანეთში იგი ემთხვეოდა ახალწლის პირველ ხუთშაბათს, ე.ი. ლიფანალის დასაწყისს არ უკავშირდებოდა. ამ დღეს დიდი უქმე და მარხვა იყო დაწესებული.

¹ ლიფანალის შესახებ იხ. ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, 1 ახალწლის ციკლი. ლიფანალი, კუტირმოზ. ჩაღვარობ. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის. VI თბ 1963, გვ. 239-297.

განცხდებ ანუ ლიცი ლიპრისდწლ — განცხადება ანუ წყალკურთხევა. ზემო სვანეთში ის ლიფანალის მეორე დღე იყო, ქვემო სვანეთში ხან შედიოდა ლიფანალში, ხან არა. ამ დღეს შემდეგი წესები სრულდებოდა: ახალწელს მოტანილი სხვადასხვა მცენარეთა ტოტების კონის ნაცრით (გუიზ) მკითხაობა, საკმეველის კმევა, მდინარის წყლის კურთხევა მღვდლის მიერ, ნაკურთხ წყალში შერეული ნაცრით პურების დამზადება სულეებისათვის, ნაცრით სხვადასხვა გამოსახულების დახატვა სახლის კედლებზე, კარებზე, კიდობნებზე, ჯამ-ჭურჭელზე... სახსნილო საკმლით სულეების გამასპინძლება, მარცვლეულის ძებნა ბაგაში... ო იანვარი (ძვ. სტ.).

ლაღბორთე ლიზი — ლაღბორში (საკრებულოში) წასვლა: სვანების რწმენით სულეები ლიფანალის გარკვეულ დღეს ცოცხლების ოჯახებს ტოვებდნენ და მიდიოდნენ სასულეთში კრებაზე ქრისტე ღმერთთან. ამ სახელწოდების სოფლებია კალისა და ლენხერის თემებში. — ლიფანალის შაბათ საღამოს.

სგალიტწლ — ჩამობრუნება: სულეების დაბრუნება ბჭობიდან ლიფანალის კვირა საღამოს ხდებოდა.

ჯიღი ჰამ — გრძელი დილა: ლიფანალის უკანასკნელი დღე. ეს დილა მზის ამოსვლამდე, ძალიან ადრე იწყებოდა, ამიტომ გრძელი იყო. ამ დროს სულეები ცოცხლების ოჯახებს ტოვებდნენ და თავის საიჭიო სამყოფელს უბრუნდებოდნენ. ზემო სვანეთში ორშაბათს ემთხვეოდა, ქვემო სვანეთში — ხუთშაბათს.

ლიგუნაშწლ — გამურვა. იწყებოდა გრძელი დილის დამთავრების შემდეგ, როდესაც სულეებს გაისტუმრებდნენ და მზე ამოვიდოდა. ამ დღეს ერთმანეთის გამურვამ კარგი ქირნახული იცოდა სვანების აზრით.

ნალტწხურა — მკვიდრი სულეების დაბრუნება. ლიფანალის მომდევნო ხუთშაბათს, ან უკანასკნელი დღის სწორზე.

მუკუიჩხიარე ლიფანწლი — კოკლი სულეების მოსახსენებელი დღეობა. ლიფანალის შემდეგ პირველ ოთხშაბათს, ხუთშაბათს ან შაბათს.

ღწლჩა — 'და'საცავი — ხსნილის დასაწყისი. ლამპრობის წინა კვირას.

- ლამპრობ — ლამპრობა. მიცვალებულთა სულების მოსახსენებელი დღე, რომლის დროსაც მუხის, წიფლის, არყის ხის ტოტების კონებს — ლამპრებს (ნამპარ) ანთებდნენ მიცვალებულთა საფლავებზე. 1-2 თებერვალი, კვირა.
- ლიმხერი — ლიმხერი. ყურის ტკივილის საწინააღმდეგოდ განკუთვნილი დღეობა, ლამპრობის მეორე დღეს — ორშაბათს.
- სტიმნობ — სვიმონობა. მიცვალებულთა სულების მოსახსენებელი დღეობა, რომლის დროსაც ლამპრების კონებს ანთებდნენ ერთ ადგილზე, უმეტესად სოფლის შუაგულში. 1-2 თებერვალი.
- ხუალმობ — ხვალმობა. ყელის ტკივილის საწინააღმდეგოდ განკუთვნილი დღეობა. ლამპრობის მომდევნო ხუთშაბათს.
- თარგზხელი წირ — მთავარანგელოზის წირვა. ამ დღეს იცოდნენ თოვლის კოშკების აგება და რღვევა. ხვალმობის მომდევნო ხუთშაბათს.
- ლიქურეშიელ — ლიქერეშობა. მიძღვნილი იყო წმ. ბარბალეს სადიდებლად. იწყებოდა ხორციელი კვირის პარასკევს, თებერვალი.
- მეისარაბ — მეისარაბი. საქონლის გამრავლებისათვის განკუთვნილი დღეობა. ხორციელი კვირის შაბათი.
- ლილუმესარი — ლილუმესარი (ბოსლობა). საქონლის სიძლიერისა და გამრავლებისათვის განკუთვნილი დღეობა. იწყებოდა ხორციელი კვირის წინა დღეს, შაბათს.
- ტახრე უბიშ — ტახების პარასკევი. ღორების გამრავლებისათვის განკუთვნილი დღეობა. ბოსლობის (ლილუმესარი||ზამბლუ) წინა დღეს, პარასკევს.
- ფარუნესგა¹ — ორთაშუა (ორსშუა). ორი ხანგრძლივი დღესასწაული: ზამთრის იწყებოდა შობიდან, თავდებოდა ახალწელს (25-31 დეკემბერი). გაზაფხულის: იწყებოდა აღდგომიდან, თავდებოდა ახალკვირას (პირველი კვირა აღდგომიდან). ორთაშუას (ფარუნესგა-ს) განმავლობაში ქალები ლიდბაშს (საკურთხის მომზადება — შეწირვა) აწუბდნენ. შესთხოვდნენ სალოცავს ადამიანის ჯანმრთელობას, ბარაქას.
- ფარუნესგა² მიშლადლ — ორთაშუის კვირა-დღე. ამ დღეს დიდი ღმერთისათვის შეწირულ მოზვერს ან ხარს (ჟისხჟ) სწირავდნენ მაჩვიბის აღმოსავლეთის კედლის მარჯვენა სარკმელთან და დიდ ღმერთს უსხების გამრავლებას შესთხოვდნენ.

¹ ფარუნესგა — ორთაშუაობა იხ. ბარდაველიძე ვ. სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I. ახალწლის ციკლი, 1939, გვ. 59.

- მარტენსგან დუემდომ — ორთაშუის ორშაბათი. ამ დღეს ქალები უღელტეხილის მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიაში (თან-ლი თარგნგზელ — ლატალშია) მიდიოდნენ, რადგან მისი და-ლოცვა ორშაბათობით ხდებოდა. უღელტეხილის მთავარანგე-ლოზი ვაჟიშვილების მიმცემი და მფარველი ღვთაება იყო. მას აგრეთვე თავის ტკივილის საწინააღმდეგოდ ევედრებოდნენ.
- მარტენსგან თახანშ — ორთაშუის სამშაბათი. ამ დღეს ქალები მაცხოვ-რის ეკლესიის მინაშენში შესაწირის მომზადება — შეწირვას იხდიდნენ. მათი რწმენით მაცხოვარი დიდი სიციხიანი ავადმყო-ფობის გამჩენი იყო, ამიტომ ევედრებოდნენ მას სიციხიანი ავად-მყოფობის აშორებას.
- მარტენსგან ჯგმანშ — ორთაშუის ოთხშაბათი. ამ დღეს ქალები ნათლის-მცემელს (ნათგმცეტელ) სწირავდნენ სალოცავ კვერებს და ევედრებოდნენ სახსრების ტკივილისაგან დაცვას.
- მარტენსგან ცანშ — ორთაშუის ხუთშაბათი. ამ დღეს ქალების ლოცვა-ვედრება და შესაწირავი სალოცავი კვერები მიმართული იყო წმ. გიორგის სახელზე.
- მარტენსგან ლებომ — ორთაშუის პარასკევი. ეს დღე განკუთვნილი იყო კაიშის მთავარანგელოზის (კანშ თარგნგზელ) სახელზე. მას მთის, მიწის რღვევას მიაწერდნენ, ამიტომ შესთხოვდნენ დაცვას.
- მარტენსგან საფტინ — ორთაშუის შაბათი. ამ დღეს ქალები უყულდა-შის წმ. გიორგის ეკლესიაში (ლატალშია) — წმ. გიორგის შე-სთხოვდნენ საქონლის დაცვას.
- მაცხუნარი თახანშ — მაცხოვრის სამშაბათი. იხ. ორთაშუის სამშაბათი.
- ქაბგობტარი ჯგმანშ — ქაბუკობა, ნეტარის ოთხშაბათი. მამაკაცის ძლი-ერებისთვის, ცხვრის გამრავლებისთვის განკუთვნილი დღეობა.
- ქაბიგტ—ქაბუკი — მამაკაცის ძლიერების, ცხვრის მფარველი ღვთაება. გაზაფხულის ორთაშუის ოთხშაბათს.
- დნდტარე ცანშ — დედლების ხუთშაბათი. ქალების დღესასწაული, რომ-ლის დროსაც ქალები მიწის ლოცვას (გომი ლიმზერ) აწყობ-დნენ. მათი ლოცვა მიმართული იყო წმ. გიორგის სახელზე. გა-ზაფხულის ორთაშუის ხუთშაბათს.
- კანშობ — კაიშობა. დედამიწის რღვევის საწინააღმდეგოდ განკუთვნილი დღეობა. ზამთრისა და გაზაფხულის ორთაშუის პარასკევს.
- ლიტრანში — ყველიერის კვირა-დღე. ზამთრის ორთაშუის კვირას.
- აღბ მანანა — აღების დრო: მარხვის მოსვლის დრო.

- აღაბ ლეთ — აღება ღამე: დიდმარხვის წინა ღამე: როდესაც სახსნი-
ლოს ჭამა ნებადართულია.
- თაში აღაბ — ყველიერის აღება: როცა ხორცის ჭამა აკრძალულია და
მხოლოდ ყველის ნაწარმია ნებადართული. ყველიერის დღეობე-
ბი მიწისმოქმედების ქალ-ღვთაების — ლამარიას სახელზე
სრულდებოდა. დიდმარხვის წინა კვირას.
- ლეღუი აღაბ — ხორციელის აღება, როცა ხორცის ჭამა ნებადართუ-
ლია, ყველიერის წინა კვირას.
- ფხუარუ — ფხუარი. დიდი მარხვა იყო დაწესებული. ამ დღეს ქალები
მიწის ლოცვას აწყობდნენ. ყველიერის აღების მეორე დღეს,
ორშაბათს. დიდმარხვის პირველი კვირა.
- ლითობღტრი — თევდორობა. ლოცულობდნენ წმ. თევდორეს სახელზე.
დიდმარხვის პირველი შაბათი.
- ლილჩანლ — დიდმარხვა. ამ დროს მხოლოდ სამარხვო საქმელები იყო
ნებადართული, სახსნილო აკრძალული იყო. აღდგომის მარხვა,
რომელიც შვიდ კვირას გრძელდებოდა ყველიერიდან — აღ-
დგომამდე.
- ისგ-ლილჩანლ — შუა დიდმარხვა. მარხვის შუა დრო, დიდმარხვის სამ-
კვირა ნახევარი რომ ჩაივლის, შუა დიდმარხვის ოთხშაბათს.
- ხარაბ — ხარება. ამ დღეს მახარობლის მთავარანგელოზს (მგზნერი
თარგნგზელ — სალოცავი ლატალში მთის წვერზე) ვაჟიანობას
შესთხოვდნენ. 25 მარტი.
- თანაფ — აღდგომა, თენება. მოდის გაზაფხულზე, კვირას.
- უფლიშ ანუ ხოშა თანაფ — უფლისი ანუ დიდი აღდგომა, ახალკვირა:
პირველი კვირა აღდგომიდან.
- უფლიშიერ ანუ ხოშა თანფიერ — უფლისობა ანუ „დიდი აღდგომობა“.
მასში გაერთიანებული იყო მრავალრიცხოვანი დღეობები: ხა-
რობა (ჯანობ), საღმრთო ხარის დაბადება (ფუსნა ჯანი
ლითუე), ხბობა (ლილუნჭნარი), უსხობა (ჭისხტობ)..., რომლე-
ბიც დიდი ღმერთის სახელზე იყო დაწესებული. იწყებოდა
ახალკვირას და ერთიდან ექვს-შვიდ კვირას გრძელდებოდა.
- ლიჭგრი ღომღიშ — კურთხევის ორშაბათი. ეს დღე განკუთვნილი იყო
მიცვალებულთა სულების მოსახსენებლად. ამ დღეს მღვდელი
სულების სახელზე აკურთხებდა ტაბლას სასაფლაოზე. აღდგო-
მის ორშაბათს.
- ანღლაბ — ამალღება: მიწის ბარაქისათვის, საქონლის სიძლიერისთვის
განკუთვნილი დღეობა. აღდგომის ხუთშაბათიდან (დიდი ხუთ-
შაბათიდან) მეექვსე კვირის ხუთშაბათს.
- სინი მოხსნაბ — სულიწმინდის მოფენის დღე. ისევე როგორც მარიობა
და კურთხევის ორშაბათი, განკუთვნილი იყო მიცვალებულთა

- სულეების მოსახსენებელ დღედ. ამდღებიდან ერთი კვირის შემდეგ.
- ლილუნჯური — ხბობა. საქონლის გამრავლებისთვის განკუთვნილი დღეობა. შედიოდა უფლისობაში გაერთიანებულ დღეობებში.
- პარპოლდაშ — პეტრე-პავლობა. მიცვალებულთა სულეების მოსახსენებელი ერთ-ერთი დღეობა. 29 ივნისი.
- ახანახა — ახანახა (თიბვის დრო): მიწის ნაყოფიერებისათვის, თიბვისთვის განკუთვნილი დღეობა, ივლისი (თიბათვე).
- ლიგურკე — კვირიკობა: მშვიდობის, ბედ-იბბლის, მსხვილფეხა საქონლის გამრავლებისთვის განკუთვნილი დღეობა. 15 ივლისი (ძვ. სტ.).
- ჭვლიშ — ჭულიში: ადამიანის მშვიდობისათვის, წველის ბარაქისა და მსხვილფეხა საქონლის გამრავლებისთვის განკუთვნილი დღეობა. ამ დღეს ცხენების ჭირითიც იმართებოდა. 15 ივლისი (ძვ. სტ.).
- ლიჩნინშობ — ლიჩანიშობა. ვაჟიანობისათვის განკუთვნილი დღეობა, აგვისტო.
- ფერცლობ — ფერიცვალება. ცხენებისთვის განკუთვნილი დღეობა. 6 აგვისტო (ძვ. სტ.).
- სკალდაშ — სკალდისი (სკალდაშობა): სხვა რელიგიურ წესებთან ერთად, სკალდის ეკლესიასთან იმართებოდა ცხენების ჭირითი. ფერიცვალების შემდეგ.
- ფელიობ — ელიობა. ფელი — დარ-ავდრიანობის მფარველი ღვთაება. ქრისტიანულ ნიადაგზე წმ. ილია. 10 აგვისტო.
- ქაშუშთობ — ქაშვეთობა (ელიობასაც უწოდებენ): ავდრიანობის საწინააღმდეგოდ განკუთვნილი დღეობა, აგვისტო.
- ბიხობ — ბიხობი: ახალი წლის დასაწყისად იყო მიჩნეული. 14 აგვისტო.
- ლიმგრე — მარიობა: მიცვალებულთა სულეების მოსახსენებელი დღეობა. ლამარია — მიწის ნაყოფიერების, შვილიერებისა და ქალთა მფარველი ღვთაება. ქრისტიანულ ნიადაგზე — წმ. მარიამი. 15 აგვისტო.
- ლამარია ლიფდგაშ — ღვთისმშობლობა (მარიამის გაჩენა). 8 სექტემბერი.
- ლამარია ქუთაშიშ — ლამარია ქუთაისის (ღვთისმშობლის სახ. ეკლესია ქუთაისში). ქუთაისის ლამარია (წმ. მარიამი) — ქალების მფარველი, მუცლის ტკივილისგან დამცველი ღვთაება.
- მკახ — ჭვართამაღლება: გადმოცემით ეს სახელწოდება უკავშირდება იერუსალიმის მახლობლად ნაპოვნ ქრისტეს ჭვარს, რომელიც იერუსალიმის პატრიარქმა აღმართა (აღამაღლა), რათა ყველასათვის შესაძლებელი ყოფილიყო მისი ხილვა. 14(27) სექტემბერი.

- ლახორ — ლახორი (საკრებულო): მიცვალებულთა სულების მოსახსენებელი დღე. იხილდნენ უფრო შეძლებული ოჯახები ოქტომბერში.
- ლიგიწრგი — გიორგობა. ჭგერწგ — ადამიანის მფარველი ღვთაება, ქრისტიანულ ნიადაგზე — წმ. გიორგი. 23 აპრილი ან 10 ნოემბერი.
- ლიჟქმწლ — მარხვა. რელიგიური წესი, რომელიც კრძალავს ზორცეულისა და რძის პროდუქტების ჭამას. სრულდებოდა სხვადასხვა დღეობებში: ქრისტეშობის მარხვა (ქრისტეში უქმ||უიქმ), პეტრე-პავლობის მარხვა (პარპოლდწში უქმ)...
- ტაზრობ — ტაძრობა (ძვ. ტაზრობა) — სალოცავი. ტაძრობის (სალოცავის) მადლს საქონლის სიძლიერეს შესთხოვდნენ. 21 ნოემბერი.
- ლასკარ — ლასკარი. ლასკარი ეწოდებოდა სადღეობო დაჯგუფებას, რომელიც ერთი ან რამდენიმე გვარის მეზობლად მოსახლე ოჯახებისგან შედგებოდა. დღესასწაულების დროს ისინი ერთდებოდნენ და სადღესასწაულო წეს-ჩვეულებებს ერთად ასრულებდნენ. სადღეობო დაჯგუფებას ჰყავდა თავისი მასპინძელი, რომელსაც ევალებოდა თავის სახლში დღეობის გამართვა და სადღეობო დაჯგუფების გამასპინძლება. სადღეობო დაჯგუფების მასპინძელიც დღეობის სახელწოდებით მოიხსენიებოდა: ზომხა — მეზომახ, ქრისტეში — მოქრისტეში, უფლიშიწრ — მეუფალიში...

VII. ლექსიკა

ნათესაური ურთიერთობის ამსახველი სახელწოდებები¹

დი	(დიეშ, დილარუ)	— დედა.
დედე ნანა...	მიმართვისას	— დედა!
მუ	(მუეშ, მულარუ)	— მამა.
ბაბა მამა...	მიმართვისას	— მამა!
ჯემილ	(-მლან, ლაჯმილა)	— ძმა დისთვის.
მუხტბე	(-ნემიშ, ლახტბა)	— ძმა ძმისთვის.
უდილ	(-უდლან, ლაჟდილა)	— და დისთვის.
დაჩტირ	(ჩტირან/ჩტირემიშ, ლაღჩტირა)	— და ძმისთვის.
გეზალ	(-ზლან, -ზლარ)	— შვილი.
გეზლანგეზალ	(-ზლან, -ზლარ)	— შვილიშვილი.
სგეჟ	(სგეჟან, სგეჟარ)	— ვაჟი.
დინა	(-ან, -ან)	— გოგო.
ჰასტუმ	(ჰასტიშიშ/ჰასტუმტიშიშ, ლანდსუმა)	— სახლიდან გათხოვილი ქალი.
ნიბანინ	(-მნან/მნიშ, ლანბანინა)	— სახლიდან გათხოვილი ქალის ძმისწული, დისწული, შვილი, შვილიშვილი.
ხოშა დედე	(დედეშ, დედელარ)	— ბებია.
ხოშა ბაბა	ბაბან, ბაბლარ)	— ბაბუა.
ხეხტ	(-იშ, ლანხხე)	— ცოლი.
ქან	(-იშ, ლაქანა)	— ქმარი.
მანელტეჟ	(-იშ, ლტეჟარ)	— ვაჟკაცი, ახალგაზრდა კაცი.
ლტეჟ	(-იშ, ლტეჟარ)	— ვაჟი, კაცი, მამაკაცი.
ლტეჟმარე	(-ნემიშ, -რან)	— მამაკაცი, კაცი, ვაჟკაცი.
ქაბიგტ	(-იშ, -არ)	— ქაბუკი.
ზურანლ	(-ან, ზურ(ა)ლარ)	— ქალი.
მარე	(-ნემიშ, -რან)	— კაცი, ადამიანი.

¹ ლექსიკის შეგროვებისას ეხელმძღვანელობდი ნაშრომით: ჩიქობავა არნ., ჰანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. თბ. 1938. და კითხვარით: კითხვარი ქართული დიალექტოლოგიური ატლასის მასალისათვის. შეადგინეს: ა.კიზირიამ, ი.კუთარაძემ, მ.კაბაშვილმა, თ.უთურგაიძემ. რედაქტორები: ქ.ლომთათიძე, შ.შიძიგური. თბ. 1984.

ქყინტ (-იშ, ქყენტარ)
 ბიქ (-იშ, ბექარ)
 ბუბა (-ბუშ, ბუბალარ)
 გიგა (-გაშ, გიგალარ)
 თელღგრა (-აშ, ლათლაღრა)
 ჩიჟე (-ეშ/ეშიშ, ლაჩეა)
 დიუთურა (-რაშ, -რალ)
 მიუთურა (-რაშ, -რალ)
 მეყერუა (-ტაშ, ლამყარუ)
 მექუშელ (-იშ, -არ)
 სამუნ (-მნაშ, ლასმუნა)
 სტინაჲ (-აიშ, ლასტინაჲ)
 ნატი (-იშ, -არ)
 წამ (-იშ, წამარ)
 მეხტიბ (-იშ, მეხტიბარალ)

— ბიქი.
 — ბუში.
 — ბიძა.
 — ბიკოლა, დეიდა, მამიდა.
 — რძალი.
 — სიძე.
 — დედინაცვალი.
 — მამინაცვალი.
 — რძალი რძლისთვის.
 — ქვისლი.
 — ცოლისძმა.
 — შვილის ნათლია, სვინა.
 — ნათესავი.
 — ლეიძლი ნათესავი.
 — გვარისშვილები, ერთი სა-
 ძმოს წევრები.

აღმაიანის სხეულის ნაწილები

თხუმი	(-იშ, თხუმარ)	— თავი.
ნებგუა	(-ტაშ, -ტარ)	— შუბლი.
ნექვა	(-ქაშ, -ქარ)	— წარბი.
თე	(თემიშ, თერალ)	— თვალი.
თალაშა	(-ფაშ, -ფალ)	— წამწამი.
თემი კოკ	(-იშ, -არ)	— თვალის კაკალი.
ნეფხუნა	(-ნაშ, -ნარ)	— ცხვირი.
ჰაყა	(-ბაშ, -ბარ)	— ლოყა, ყბა.
შლიმ	(-იშ, შდგმარალ/-არ)	— ყური.
პილ	(-იშ, -არ)	— პირი, ტუჩი.
შლიქ	(-იშ, შდგქარ)	— კბილი.
ნინ	(-იშ, ნენარ)	— ენა.
დეც	(-იშ, -არ)	— სასა.
კაპრად	(-აიშ, -ადალ)	— ნიკაპი.
ფათუ	(-იშ/-აშ, ფათარ)	— თმა.
თხუმი კოკეფ	(-ეფიშ, -ეფარ)	— თავის კეფა.
ტან	(-იშ, ტანარ)	— ტანი.
კინჩხ	(-იშ, -არ)	— კისერი.
ვორჯ	(-იშ/-აშ, -ალ)	— ხორხი.
ვარჯ	(-იშ/-აშ, -ალ)	— ხახა, პირი.
ყია	(-აშ, -ალ)	— ყელი.
ში	(შიმნიშ, შიარ)	— ხელი.
ტუეტ	(-იშ, ტოტარ)	— ხელი.
ფხულე	(-ემიშ, -ლარ)	— თითი.
ცხა	(ცხამიშ, ცხარალ)	— ფრჩხილი.
ცერ	(-იშ, -ალ/-არ)	— ცერი.
ჰაჰა	(-ქაშ, -ქალ)	— მაჯა.
ვალ	(-იშ, ვალარ)	— მხარი.
მეჯრა	(-რაშ, -რალ)	— მკლავი.
ულუნა	(-ნაშ, -ნარ)	— იდაყვი.
ბარჯ	(-აშ, -ალ)	— მხარი, ბეჭი.
ჯაქარ	(-ქარაშ/ქარაშ, -ქარალ)	— ზურგი, წელი.
მუქუედ	(-ქუელიშ, -ქუედარ)	— მკერდი.
გუაშ	(-იშ, გუამარ)	— გულ-მკერდი, მკერდი.
გაუარ	(-ურეშ, -ურალ)	— წელი.
გუი	(გუიმიშ, გუიარ)	— გული.
პერშუდა	(-დაშ, -დალ)	— ფილტვი.

ნუნნრ	(-იშ, -აღ)	— ეღუნთა.
ყუიყ	(-იშ, -არ)	— ღვიძლი.
კუიკ	(-იშ, -არ)	— კუკი.
ჯაქ	(-აშ, -არ)	— თირკმელი.
შიყ	(-იშ, შგყარ)	— ზურგი.
ღესგ	(-იშ, -არ)	— გვერდი.
კინკიღ	(-ქღაშ/-იშ, -ქღარ)	— ნაწღაღი.
კაღ	(-იშ, კაღარ)	— მუცელი.
კიშხ	(-იშ, კგშხარ)	— ფეხი.
ფხირსკუ	(-უიშ, -უაღ)	— კოკი.
კუთუღ	(-აშ, -არ)	— მუხღი.
კიშხი ბერ	(-იშ, -აღ)	— ფეხის ტერფი.
შნში ბერ	(-იშ, -აღ)	— ხეღის გული.

სამოსი

ლერექტუ	(-რქტიშ, -რქტულ)	— სამოსი.
კაბ	(-აშ, -არ)	— 1. კაბა. 2. ახალუხი.
ჟიბე გუნამ კაბა გუნამ	(-იშ, გუნამარ)	— ზედა კაბა.
კუნანაჟ	(-ნეიშ, -ნეარ)	— სახელო, ხალათის უბე.
ჰიწუ	(-იშ, -არ)	— საყელო.
ლაბამ	(-ბმიშ, ლაბმარ/ლაბმარულ)	— საკინძე, შესაკრავი.
ლელანლე	(-წმიშ)	— ნაკეცი.
ლარტყ	(-იშ, ლარტყულ)	— ქამარი.
ლუკუნემდ	(-კუნემდამ)	— შეკეცილი (ბოლოში).
ქობამ	(-აიშ/ბიშ, -აიარ)	— ქობა.
ჯიბ	(-იშ, -არ)	— ჯიბე.
ფატან	(-ტნიშ, -ტნარ)	— პერანგი.
არშუილ	(-ულშიშ, -ულარ)	— ქვედა საცვალი.
კანთარ	(-თრიშ, -თრულ)	— ლიფი.
ბერ	(-იშ, -ალ/-არ)	— წინდა.
ჩაფელ	(-ფლამ, -ფლარ)	— ფეხსაცმელი.
გაბამ	(-იშ, -არ)	— ბეწვიანი ტყავისგან შეკერილი ფეხსაცმელი.
წულუა	(-უნამ, -უნალ)	— წულა.
ჯამარ	(-იშ, -ალ)	— ბანდუი: დაწულძირიანი ფეხსაცმელი თოვლში ჩასაცმელად.
ნამფულტარ	(-იშ)	— ნახმარი ფეხსაცმელი.
კემ	(-იშ, -არ)	— ცხვრის ტყაბუქი.
ქტირქტ	(-ტიშ, -ტულ)	— თხის ქურქი.
წერაქტ	(-რქტამ/იშ, -რქტულ)	— წერექო, თომი.
ლაჩაქ	(-ჩქიშ, -ჩქარ)	— ლეჩაქი.
შალბარ	(-ბრიშ, -ბრულ)	— შარვალი.
ზეთვარ	(-იშ/-ჯრიშ, -ჯარულ)	— ბაქიქი.
ლექტიონილ	(-იშ, -არ)	— სამუხლე.
კინკ	(-იშ, -არ)	— შარვლის უბე, წინა მხარე.
შალბრი ლარ	(-იშ, -ალ)	— შარვლის ხვანჯარი.

ლარ	(-იშ, -აღ)	— ლარი, გაკიმული ბაწარი.
ტოსარ	(-სრიშ, -სრაღ/-არ)	— ჩობა.
ხაზარ	(-იშ, -ზარაღ)	— ქილა.
ლახზარაღ	(-იშ, -არაღარ)	— საქილე.
კალთ	(-იშ, -იარ)	— კალთა (ჩობის).
კაბ ი ტოსარ	(-სრიშ, -სრაღ)	— ჩობახალუხი.
ფაყტ	(-აშ/-იშ, -არ)	— ქუდი.
ბაშლყყ	(-იშ, -არ)	— ყაბალახი.
შინელ	(-იშ, -არ)	— შინელი.
კაშებ	(-იშ, კაბარ)	— ღილი.
ფოლაქ	(-ლაქიშ, -ლაქარ)	— ღილი.
მგაშხბიღ	(-იშ, -არ)	— მკერავი.
ლიშხბი ლიშხბღელი		— კერვა.
ლირქუი ლირქუაღ		— ჩაცმა (ბევრის).
ლიღლე ლიღლაღ		— განდა (ბევრის).
ჩაფლან ლიდი, ჩაფლარე ლიღლაღ		— ფეხსაცმლის (ფეხსაცმ- ლების) ჩაცმა (დაღება).
ფაყტან ლიგემ		— ქუდის დახურვა (და- ღება).
ფაყტან ლიკედ		— ქუდის მონდა.
ჩაფლან ლიკედ		— ფეხსაცმლის განდა.
ლიცბურე		— გამოქრა.
ლიღგაშბუი		— დაღამბვა.
სგა ლიკაშმღენი		— შემოკეცვა.

შინაური ცხოველები

ჯან	(-იშ, ჯანარ)	— ხარი.
ფურ	(-იშ, ფურალ)	— ძროხა, ფური.
დაჯღ	(-ჯლაშ, დაჯარ)	— თხა.
ლოლიაქ	(-აშ, -არ)	— ცხვარი.
ლუნ	(-იშ, ლუნტარ)	— ხბო.
ხამ	(-იშ, ხამარ)	— ღორი.
ნეზუ	(-უიშ, -უარ)	— ნეზვი, დედალი ღორი.
ტახ	(-იშ, ტახარ)	— ტახი, მამალი ღორი.
გოქი	(-იშ, გოქარ)	— გოქი.
თომირ	(-მრიშ, -მრალ)	— ბურვაკი, დიდი გოქი (სამი თვიდან წლამდე).
კეირ	(-იშ, -ალ)	— კერატი, დაუკოდავი ღორი.
ბულუა	(-აშ, -ალ)	— ბულა.
მაურანდ	(-იშ, -ალ/-არ)	— დაუკოდავი ხარი, ბულა.
უსხუ	(-იშ, უსხუარ)	— დაუკოდავი ხარი, შესაწირავი ხარი, უსხი.
ხაბნა	(-აშ, -ალ)	— მოზვერი.
დეკატილ	(-უიშ, -უარ)	— დეკეული.
გაბუ	(-ბუშ, -ბუარ)	— ურქო თხა.
ბოტა	(-აშ, -ალ)	— მამალი დაუკოდავი თხა.
ფიკუ	(-უიშ, ფიკუარ)	— ვაცი, დაკოდილი თხა.
ნელაშტ	(-ლშტაშ, -ლშტარ)	— ბატკანი, თიკანი.
გიცარ	(-ცრიშ, -ცრალ)	— ვერძი, მამალი ცხვარი.
ლაფლა	(-აშ, -ალ)	— დედალი ცხვარი.
მეწხალდ	(-იშ, -არ)	— ცხვარი ორ წლამდე, ქედლა.
ჟინალ	(-ნლაშ/-იშ, -ნლარ)	— კრავი.
ჩაქ	(-იშ, ჩაქარ)	— ცხენი.
ფელტუამ	(-უიშ, -უარ)	— დაუკოდავი ცხენი.
ფაშანტ	(-იშ, -არ)	— ფაშატი, დედალი ცხენი.
ქაგ	(-იშ, ქაგარ)	— დედალი ცხენი, ქაკი.
ყუარლი	(-რლიშ, -რლარ)	— დაკოდილი ცხენი, ლაფშა, იაბო.
საბელ	(-ბელიშ, -ბლარ)	— კვიცი.
ჰულ/ჰილ	(-იშ, -ლუარ)	— ჯორი.
წელ	(-იშ, -არ)	— ვირი.
ჟელ	(-იშ, -არ)	— ძაღლი.
ჯუა	(-აშ, -ალ)	— ძუენა, ძუ ძაღლი.

ხშირ	(-იშ, -აღ)	— ხვალი, მამალი ძალი.
ფაქტა	(-ნაშ, -ნარ/-აღ)	— ლეკვი, ფინია.
ციცუ	(-იშ, -არ)	— კატა.
ხშირ ციცუ	(-იშ, -არ)	— მამალი კატა.
ჭუა ციცუ	(-იშ, -არ)	— დედალი კატა.
კიტაუ	(-იშ, -ტუარ)	— კნუტი.

გარეული ცხოველები

თხერე	(-ემიშ, -რწლ)	— მგელი.
ჯუა თხერე	(-ემიშ, -რწლ)	— ძუ მგელი.
ხუირ თხერე	(-ემიშ, -რწლ)	— ხვადი მგელი.
დამდუ	(-აშ, -არ)	— დათვი.
ბელ	(-იშ, -არ)	— ბელი.
მალ	(-აშ, -არ)	— მელა.
კუნენ	(-იშ, -არ)	— კვერნა.
რაქუ	(-ჟაშ/-იშ, რაქუარ/-აშ)	— კურდღელი.
მდუგუ	(-ჟიშ, -ჟარ)	— თაგვი.
ფორეცხ	(-იშ, -არ)	— ფოცხვერი.
მადშიდამ	(-აიშ, -ამარ)	— ვირთაგვა.
კუიცრა	(-აშ, -აშ)	— ფურჯიხვი.
ლუაშ	(-იშ/-აშ, -არ)	— ხარჯიხვი.
ფერსკან	(-კნიშ/-აშ, -კნარ)	— არჩვი.
მგხანტუილ	(-იშ, -არ)	— მღრნელი.
მეთათხ	(-იშ, -არ)	— ღამურა.
მუჰ	(-იშ, მუჰარ)	— თხუნელა.

შინაური ფრინველები

ქათალ	(-თლჸშ/-იშ, -თლჸრ)	— ქათამი.
წიწილ	(-წწლიშ, -წწლჸრ)	— წიწილა.
დჸდუ	(-ჸიშ, დადჸჸრ)	— დედალი.
მამილ	(-მლიშ, -მლჸრ)	— მამალი.
მილც	(-იშ, -ჸრ)	— იხვი.
ყჸიჩ	(-იშ, -ჸრ)	— მამალი.
ბჸტ	(-იშ, ბატჸრ)	— ბატი.
ღარღჸდ	(-იშ, -ჸლ)	— ბატი.

გარეული ფრინველები

გაგო	(-გუქუშ, -გაგუქუშლ)	— გაგუული.
კაკაბ	(-კბიშ, -კბარ)	— კაკაბი.
ლამარინ კოქოჩაშ	(-იშ, -ჩაშლარ)	— ოფოფი. („ლეთისმშობ- ლის კოჩოჩიანი“).
მალლატ	(-იშ/-აშ, -არ)	— მოლალური.
მწლიდ	(-აშ, -არ)	— ტოროლა.
მუგუ	(-იშ, -არ)	— მტრედი.
მუქუქუარაილ	(-იშ/-აშ, -ჭუარაილარ)	— წიწკანა.
ნაპოლ	(-იშ/-აშ, -არ)	— ფრინველი.
პარპანდ	(-იშ/-აშ, პარპანდარ/ლ)	— შოშია.
ჟერბ	(-იშ, ორბაშ)	— ორბი.
ფარშმაგ	(-იშ, ფარშმაგაშლ)	— ფარშავანგი.
ლუჭ	(-იშ, -არ)	— ბუ.
ყანჯუ	(-იშ, -არ)	— ყანჩა.
შაურდენ	(-იშ, -არ)	— შევარდენი.
შდატალ	(-ტლაშ/-იშ, -ტლარ)	— მერცხალი.
შყაყუ	(-ტაშ, -ტარ)	— მწყერი.
წაჭარ	(-იშ, წაჭარაშლ)	— წერო.
წაჭლაშ	(-აიშ, -აშარ)	— ბელურა.
ქუქარ	(-იშ, -აშლ)	— ყვავი
ქექე	(-იშ, -არ)	— ბელურა.
ვაუიჩ	(-უჩიშ, -უჩარ)	— ჩხიკვი.

მწერები

ბუზულ	(-აშ/-იშ, -არ)	— ბუზი.
ზესუ	(-იშ, -არ)	— რწყილი.
თუმი ბუზულ	(-აშ/-იშ, -არ)	— ფუტკარი.
თიყ	(-იშ, -არ)	— წილი.
კულტინ	(-ლუნაშ, -ლუნარ)	— კოლო.
მურ	(-იშ, -აღ)	— ბუზი.
მულულ	(-აშ/-იშ, -არ)	— ხოკო.
მერსკ	(-იშ, -აღ)	— კიანკველა.
მღარეშ	(-იშ, -აღ)	— ლოკოკინა.
მეტ	(-იშ, -აღ)	— შატლი.
მუნწლა	(-ლაშ, -ლარ)	— კალია.
ოფლოფა	(-აიშ, -აფარ)	— ობობა.
პარპალდ	(-აშ/-იშ, -არ)	— ბეპელა.
ტიშ	(-იშ, -არ)	— ტილი.
ლადალ	(-ლაშ, -ლარ)	— ბალინჯო.
ლაზუ	(-იშ, ლაზუნარ)	— ბუზანკალი.

ქვეწარმავალი

აფხუ	(-აშ/-იშ, -არ)	— ბაყაყი.
კადრი აფხუ	(-აშ/-იშ, -არ)	— ხმელეთის ბაყაყი.
მებჭულ (მუბჭულ)	(-იშ, -ბჭულარ)	— გველი (მცოცავი).
უიჯ	(-იშ, უჯარ)	— გველი.
უიჯი წინწილ	(-ნწლიშ, -ნწლარ)	— გველის წიწილი.
ფხილუარდ	(-იშ, -არ)	— მწვანე შხამიანი გველი.
შიხულ	(-იშ, -არ)	— გველხოკერა.
შტულ	(-იშ, შტულტარ)	— ხელიკი.
ჭერწამ	(-წმიშ, -წმალ/-არ)	— წითელი გველი.

ცხოველების, ფრინველების ბინები

ლანწილა	(-წმ, -წლ)	— ბუდე
ლანგრა	(-წმ, -წლ)	— საბუღარი (საკვერცხე)
ლანცენდაუ	(-წმ/-იმ, -წრ)	— ბუდე
გორ(რლ)	(-იმ, გორტურ)	— ბუდე
ლაქთალნი	(-იმ, -წლ/-წრ)	— საქათმე
ლამენგარ	(-იმ, -წლ/-წრ)	— საქონლის სადგომი. ბოსელი.
ლაკუმამ	(-იმ, -წრ)	— სასაქონლე, ბოსელი.
ლაკან	(-იმ, -წრ)	— სახარე.
ლაფურ	(-იმ, -წლ)	— საძროხე.
ლალუნაურ	(-იმ, -წლ)	— სახბორე.
ლალენი	(-იმ, -წლ/-წრ)	— თხების სადგომი, სათხებო.
ლახმირ	(-იმ, -წლ)	— სალორე.
ლაჩენი	(-იმ, -წლ/-წრ)	— საცხენე, თავლა.
გუალ	(-იმ, -წრ)	— ბოსელი (საძროხე, სახარე).
ტირს	(-იმ, -წლ/-წრ)	— საცხვრე (ზამთრის).
ლალლიპნი	(-იმ, -წლ/-წრ)	— საცხვრე.
ქუაბ	(-იმ, -წრ)	— გამოქვაბული, ჭიხვის ბინა.
ურუ	(-რტემ, -რტელ)	— ხვრელი გველის.
ლაჭუშ	(-ჭუშმ, -ჭუშრ)	— ბუნაგი დათვის („საჭუე“).

სამყარო

გიმ	(-იშ, -ვრ)	— მიწა.
ლახტ	(-იშ, -ვრ)	— მთა.
ცხეკ	(-იშ, -ვრ)	— ტყე.
კოჭ	(-აშ, -ვრ)	— კლდე.
ზაგარ	(-გრიშ, -გრალ)	— ქელი.
თანალ	(-ნლიშ, -ნლვრ)	— გადასავეალი, უღელტეხილი.
ტუიბ	(-იშ, -ვრ)	— ხეობა.
ნაკ	(-აშ, -ვრ)	— ვაკე.
ლეკტებარი	(-იშ, -ბარალ)	— ქაობი.
ქალან	(-ლიშ/-აიშ, -ლივრ)	— მდინარე.
ტუიბრა	(-აშ, -ალ)	— დედე.
სარაკ	(-რგიშ, -რგალ)	— წყარო.
ტრამბ	(-იშ, -ვრ)	— ტბა.
ძულუა	(-აშ, -ალ)	— ზღვა.
უჩხა	(-აშ, -ალ)	— წვიმა.
ლიუჩხე	— სახელი აუჩხე ზმნის მოქმედებისა	— წვიმა. უჩხე — წვიმს.
მუს	(-უიშ, -უვრ)	— თოვლი.
ლიმდუე	— სახელი შდუე ზმნის მოქმედებისა	— თოვა. შდუე — თოვს.
რიტ	(-იშ, -ვრ)	— რთვილი, ცვარი.
მეხ	(-იშ, -ვრ)	— ავდარი.
მერე	(-რემიშ, -რალ)	— ღრუბელი.
მეფხე	(-ემიშ)	— მოწმენდილი.
მიე	(-იშ, -ვრ)	— მზე.
დომდულ	(-დლავშ, -დლვრ)	— მთვარე.
ანტუტანგ	(-ტსგიშ, -ტსგვრ)	— ვარსკვლავი.
დეც	(-ეშ, -ვრ)	— ცა.
ბიქუ	(-იშ, -ვრ)	— ქარი.
ქლანტ	(-იშ/ქლანტავშ, ქლანტვრ)	— ნიავი.
თურემ	(-იშ, -ვრ)	— ორმო.

ტყე, მცენარეები

ცხეკ	(-იშ, -არ)	— ტყე.
ლუმირ ლუმურ	(-მრიშ, -მრალ/-არ)	— ნაძვი.
ლელუმირ	(-იშ, -ალ)	— ნაძენარი.
გგგიბ	(-გბიშ, -გბარ)	— ფიკვი.
ლეგგიბ	(-იშ, -გგბარ)	— ფიკენარი.
ნეზრა	(-აშ, -ალ)	— სოკი.
ლენზარ	(-იშ, —)	— სოკნარი.
ჯიპრა	(-აშ, -ალ)	— მუხა.
ლეჯპარ	(-იშ, —)	— მუხნარი.
წიფრა	(-არაშ, -არალ)	— წიფელა.
წიფ	(-იშ, -არ)	— წიფლის ნაყოფი.
ლენწფარ ლენწფარ	(-იშ, —)	— წიფლნარი.
ჟაქურ	(-იშ, -ჟარალ)	— არყის ხე.
ლექურ	(-იშ, —)	— არყნარი.
ბალტყაჩ	(-ტყჩიშ, -ტყჩარ)	— თხმელა, მურყანი.
ლებელტყაჩ	(-იშ, -ყაჩარ)	— მურყნარი.
სისნა	(-აშ, -არ)	— წიწვი.
ცხუიმრა	(-არაშ, -არალ)	— ცხმელა.
ჯგუბი შგუბი	(-იშ, -არ/ბურ)	— რკო.
წგრნი მეგამ	(-გმიშ, -გმარ)	— წითელი ხე.
ჰალურ მეგამ	(-გმიშ, -გმარ)	— ალვის ხე.
ცაცხუ	(-იშ, -არ)	— ცაცხვი.
თეკრა	(-არაშ, -არალ)	— ნეკერჩხლის ხე.
შდინ	(-იშ, მიც: შდგ, შდგარ)	— თხილი.
შდგინდ	(-იშ/-აშ, -არ)	— თხილის ხე, ტოტი. ლერი.
შდგინდგრა	(-არაშ, -არალ)	— თხილნარი.
მუქურ	(-არაშ, -არალ)	— ასკილი. ბუჩქი და ნაყოფი.
მინთოლ	(-აშ, -არ)	— პიტნა, რეჰანი.
გოწხირ	(-იშ, -ალ)	— კოწახური, ნაყოფიც.
ჰად	(-იშ)	— იელი.
ცინყა	(-აშ, -არ)	— მოცივი, ნაყოფიც.
ინლა	(-აშ, -არ)	— ჟოლო.
ბასყ	(-იშ, -არ)	— მარწყვი.
ჟიდურ	(-იშ, -არ)	— მაცვალი.
ღებ	(-იშ)	— ღუცი.
ლეცერი	(-იშ, -ალ)	— წართხალი.

მეგმულდ	(-იშ, -არ)	— საკმელი ბალახია.
ქყიუნარ	(-ჟრიშ, -ჟარალ)	— ბალახი.
ბერდუი	(-ჟრეშ, -ჟვალ)	— საკმელი ბალახია.
კან	(-იშ, კანარ)	— კანი.
ვი	(კრმიშ, ვიარ)	— ფიჭვის მკვდარი უჯრედები გარეგანი სქელი კანის.
კულურ	(-იშ, -ალ)	— მოკლე, მსხვილი მოჭრილი ხე.
სკუირ	(-იშ, -ალ)	— შეშისთვის მოჭრილი კანმოცილებული ხეები.
კუადალ	(-დლიშ, -დლარ)	— წნელი, სახრე.
ტყენ	(-იშ, -არ)	— ხის ლომი.
ქუეკ	(-იშ, -არ/კოკარ)	— ქოკი, მდინარეზე გადებული წვირილი ხე.
ფაუ	(ფაჟიშ, ფაჟარ)	— ჯოხი.
კუაბლამ	(-აიშ, -ამარ)	— კომბალი.
ნაშხატუ	(-ჟიშ, -ჟარ)	— ღობე.
ნაშხტურა	(-აშ, -აალ)	— წნელები ღობისთვის.
მგგმგრა	(-აშ, -აალ/-არ) — ხის შენობა (მორებისგან).	
ზეკ	(-იშ, -არ)	— შეშა.
ზეკრა	(-არაშ, -არაალ/-არ)	— ხის შენობა, ძელური.
ლასსგნარ	(-იშ)	— ქოკი, ხის ჩამოსაბერტყი.
ლყულა	(-ლაშ, -ლალ)	— ბზის და მარცვლის გასაყოფი გრძელი ჯოხი.
ნერგ	(-იშ, -ალ)	— ნერგი.
კუილ	(-ლიშ, -ლჟარ)	— კუნძი.
შგედ	(-იშ, -არ)	— ჩრდილიანი ადგილი.
ლამგე	(-იშ, -არ)	— მზიანი ადგილი.
ტან	(ტანაშ, ტანარ)	— ბუჩქი.
ტყუბულ	(-აშ/იშ, -არ)	— სოკო.
ჟისგუ	(-იშ, ჟისგუარ)	— ვაშლი.
სანეფ	(-ნფიშ, -ნფარ)	— სინაფი (ვაშლის ჯიში).
იცხ	(-იშ, -არ)	— მსხლის ხე და ნაყოფი.
გაკ	(-აშ/იშ, -არ)	— კაკალი.
ჟენაჯ	(-იშ, -არ)	— ვენახი.

გუიგუ	(-იშ, -პრ)	— კურკა, თხილის გული, პურის გული.
ქილუპრდ	(-იშ, -აღ/-პრ)	— ქლიავის ხე, ნაყოფი.
ჰებ	(-იშ, -პრ)	— ბალი.
ბარყუნდ	(-იშ, -აღ)	— ტყემლის ხე, ნაყოფი.
ყუნზელ	(-ზლიშ, -ზლარ)	— ყურძენი.
მულუა	(-აიშ, -აჟარ)	— ყვავილი.
მაშან	(-შნიშ, -შნარ)	— ნაყოფი.
ლაში	(-შიშ, -შჟარ)	— თესლი.
წუსხტინდ	(-იშ, -ხუნდარ)	— ფესვი.
მეგამ	(-გმიშ, -გმარ)	— ხის ტანი, ხე, მორი.
აშხალ	(-ხლიშ/-ხლამ, -ხლარ)	— ტოტი.
ბალე	(-ემიშ, -ლარ)	— ფოთოლი.
კაცხ	(-იშ, კაცხარ)	— კენწერო, წვერო, ზედა ბოლო.
მუცტალდა	(-აშ, -პრ)	— ჭეჭილი.
მოდ	(-იშ, -პრ)	— მოლი, მწვანე ბალახი.
სიშინდ	(-იშ, -პრ)	— სიშინდი.
კუეცენ	(-ცნამ, -ცნარ)	— ხორბალი, პური, ფქვილი.
ქემინ	(-შნიშ, -შნარ)	— ქერი.
მანამ	(-იშ, -ნამარ)	— ქვაკვი.
ზენტხ	(-იშ, -იარ)	— შერია.
ფატუ	(-იშ/-ამ, ფატარ)	— ფეტვი.
ქირს	(-იშ/-ამ, -აღ/-პრ)	— ოსპი. —
ლედარ	(-დრიშ, -დრამ/-პრ)	— ბარდა.
როგუ	(-ამ/-იშ, -აღ/-პრ)	— ცერცვი.
კულ	(-იშ, -პრ)	— საგაზაფხულო — წმინდა ხორბალი.
ლებიო	(-იემ, -იამ)	— ლობიო.
ქართებილ / ქართუებილ	(-ბლიშ, -ბლარ)	— კარტოფილი.
ქან	(-იშ/-ამ, -პრ)	— კანაფის მცენარე, სელი.
გიმამ	(-ამშიშ, -ამშარ)	— კანაფის მარცვალი.
კაგუ	(-ტამ/-იშ, -ტარ)	— ქლაკვი. —
ხახუ	(-იშ, ხახუარ)	— ხახვი.
ნიურა	(-ამ, -აღ/-პრ)	— ნიორი.
ქინზ	(-იშ, -აღ/-პრ)	— ქინძი.

მესაქონლეობასთან დაკავშირებული სახელწოდებები

ჭუეგ	(-იშ, -არ)	— ჯოგი ყოველნაირი.
კუმაშ	(-მშიშ, -მშარ)	— მსხვილფეხა საქონელი.
კუმში ჭუეგ	(-იშ, -არ)	— მსხვილფეხა საქონლის ჯოგი.
ნეცინ კუმაშ	(-მშიშ, -მშარ)	— წერილფეხა საქონელი.
მეგრე კუმაშ	(-მშიშ, -მშარ)	— მსხვილფეხა საქონელი.
მანგარ	(-ნგრიშ, -ნგრალ)	— მსხვილფეხა საქონელი. ~
ქუინლგმენე	(-წმიშ, -წლ/-წლ)	— საქონელი = სულდგუმული.
მუქუტ	(-იშ, მუქუტარ)	— რქა.
ქარახს	(-რხსიშ, -რხსალ)	— ყანწი.
ფათუ	(-იშ, ფათუარ)	— ბეწვი.
ძაგუ	(-იშ/-აშ, -არ)	— ჯაგარი.
მატყ	(-იშ, მატყარ)	— ცხვრის მატყლი.
ქირჩ	(-იშ, -ალ)	— ჩლიქი.
ფოლ	(-იშ, -არ)	— ჩლიქის უკან რბილი ნაწილი. ~
ნალ	(-იშ, ნალარ)	— ნალი.
ჰაქუდ	(-კუდიშ, -კუდარ)	— კული. .
კუდამ	(-აიშ, -მარ)	— უკუდო საქონელი.
ლანფთან	(-იშ, -თანარ)	— კუდის გადანაჭერი ბოლო ნაწილი: ხმარობდნენ კერის გასახვეტად.
ქანბლ	(-იშ, -არ)	— შუბლზე თუ თეთრი ნიშანი აქვს საქონელს. ნიშა.
შხარბლ	(-იშ, -არ)	— სახე როცა მთლიანად თეთრი აქვს საქონელს.
ნიშამ	(-აიშ, -ამარ)	— საქონელს რაიმე ნიშანი თუ აქვს, ნიშა.

ჯორამ	(-შიშ, -შამლ)	— ზოლებად თუ აქვს წითელი ან თეთრი საქონელს.
კუამამ	(-შიშ, -შამარ)	— კვამლისფერი საქონელი.
კაბამ	(-შიშ, -შამარ)	— მუცელზე ან სხვაგან თუ ერთი დიდი სხვა ფერის ლაქა აქვს საქონელს.
ყვრამ	(-შიშ, -შამარ)	— ჭიუტი, ოჩანი საქონელი.
წარფხამ	(-შიშ, -შამლ)	— წიხლის სროლია საქონელი.
ჟიშლ	(-იშ, -შარ/ჟიშლარ)	— წიხლი.
ჟიშლამ	(-შამშ, -შამარ)	— წიხლის სროლია საქონელი.
ყედამ	(-შიშ, -შამარ)	— რძეს რომ არ უშვებს ძროხა.
ტუფ	(-იშ, -შარ)	— ტყავი.
ჟაჭ	(-იშ, ჟაჭარ)	— კუპრიელი, ტიკი: ცხვრის, თხის ბეწვგაძლილი ტყავის კურკელი, ხმარობენ წყლისთვის და მაწვნისთვის.

საკმელები

ზისხორა	(-წშ, -წლ) — ზისხორა, ღორის სისხლიანი ძეხვი: ღორის ნაწლავებში ჩააწყობდნენ ღორის დაკეპილ გულ-ღვიძლს მისსავე სისხლში და მოხარშავდნენ.
კეპილ	(-პლწშ, -პლწრ) — კეპილი, ძეხვი: წვრილად დაჭრილი (ან მანქანაში გატარებული) ღორის ქონი და ხორცი მწვანილით შეზავებული და ნაწლავში ჩადებული ძეხვივით.
კუბდწრ	(-იშ, -ბდწრპლ/-წრ) — კუბდარი: პურში ჩადებული დაჭრილი ხორცის გული.
ნალძიშორა	(-წშ, -წლ) — ნალძიშორა, ძეხვი.
ჯურმა	(-წშ, -წლ) — ჯურმა, ღორის ძეხვი: დაჭრილ ფაშეში აწყობენ დაჭრილ ხორცს და ხარშავენ (ან წვავენ), ძეხვის ფორმა აქვს, მხოლოდ უფრო მოკლეა.
ლგჯე	(-წმიშ/-წშ) — რძე.
მარწუნენ	(-წუნნიშ, -წუნწრ) — მაწონი.
თწშ	(-იშ, თაშწრ) — ყველი.
სგლგინ	(-გნიშ, -გწწრ) — სულგუნი.
ლეცუმბი	(-იშ) — წასასმელი ცხიმი: კარაქი, ერბო...
ბწდი	(-იშ, -წრ) — შინაგანი ქონი საქონლის, ბადე-ქონი.
ღწესე	(-წმიშ, -სწრ) — ქონი მუცლის არეში — ცხერის, თხის...
პეხილ	(-იშ, -წრ) — ღორის ქონი მუცლის არეზე, ან ქათმის, ინდაურის. (საპოხი).
ქუთ	(-იშ, -ტწწრ) — ხაჭაპური.
ლუკუნე	(-წწმიშ, -წწლ) — ლუკუნე, ფეტვის ან სიმინდის ხაჭაპური: გულად ყველთან ერთად სიმინდის ან ფეტვის ფქვილი აქვს.
ქიშდტწრ	(-იშ, -ღტწარპლ/-წრ) — ქიშდვარი, ყველნარევი მჭადი.
კტწში	(-იშ, -იწრ) — მჭადი.
ქკტტ	(-იშ, -წრ) — ფეტვის, სიმინდის პატარა მჭადი, კოკორი.
მერწწ	(-იშ) — მერწვი, კარტოფილი და ყველი ერთად მოხარშული.
თაშმგჯაბ	(-იშ, -ჯაბწრ) — თაშმუჯაბი, მოხარშული ყველი, (ყველხარშული).
ლეღტ	(-იშ/ლალტწემ, -წრ) — ხორცი.
ღუმწა	(-წიშ, -წაწწრ) — ღუმა.

ქსოვასთან დაკავშირებული სახელწოდებები

ჩერიჩერშდა	(-ღშ, -ღლ) — 1. თითისტარი: თავსა და ბოლოში წერილი, ქვედა ნაწილში გამსხვილებული ჩხირი, რომლის ბზრიალით ძაფს რთავენ. 2. სართავი მანქანის ნაწილი.
ჩერი	(-იშ, -აღ) — ტარი, თითისტარი კვირისტავის გარეშე. (შდრ. ჩერია).
ჩერშდა	(-აშ, -აღ) — კვირისტავი (თითისტარის თავი): თითისტარის ბოლოზე ჩამოცმული სამძიმი (რგოლი) თითისტარის ბრუნვის გასაადვილებლად.
კილ	(-იშ, -არ) — ნაქდვეი (თითისტარის).
ლანჩრიაღ	(-იშ) — საგრეხი: იგივე თითისტარი ოღონდ კვირისტავი თავში აქვს და ჩვეულებრივ უფრო ფართოა. ლინჩრე — ორი ან მეტი ძაფის შეგრეხვა. დაძახვა.
ღაფთინრ	(-იშ, -არღ) — საჩეჩელი. ლიფთი-ჩეჩვა.
ღაფთინრი ღაფ	(-იშ, -არ) — საჩეჩლის ლაფათინი (ჩარჩო); (ხისაა).
ღაფთინრი კიშ	(-იშ, კეშარ) — საჩეჩლის ფეხი.
ღაფთინრი შღკარ	(-იშ) — საჩეჩლის კბილები.
ღაფთინრი	(-იშ) — ძაფის დასახვევი: ლურსმნებზე გარკვეული წესით ახვევენ ძაფს, შემდეგ ნაწნავით გრეხენ და საბოლოოდ ორი ძაფის პირი რჩება საქსოვ დაზგაზე საქსოვად. ასე დახვეულ ძაფს ლუსდიგუ — ნაწნავი ეწოდება. ლისდგუი — დაწენა.
ღაბდყენარ	(-იშ) — საპენტელა.
ღაჭშიარ ღაჭშიარ	(-იშ, -შარღ) — საქსოვი (დაზგა). ლიჯიშ — ქსოვა.
მარკუ	(-აშ, -აღ) — მაქო (საქსოვი დაზგის): მასრის ჩასადები მოგრძო, ოვალური კოლოფი.
მასღ	(-ღაშ, -ღარ) — მასრა: საზედაო ძაფის დასახვევი მოკლე ღერო, რომელიც მაქოში მოძრაობს.
ღაცხინრ	(-იშ, -აღ) — სეარცხელი, ბეკი — საქსოვი დაზგის ნაწილი: ქსელზე ზედას ჩასაბეჭავად.
ღელჭუმარ	(-იშ) — დგიმები — საქსოვი დაზგის ნაწილი.
კუიკუ	— (-უიშ, -უარ) — გორგალი.
კუილი	(-იშ, -არ) — შალის ქსოვილი.

- ლიგანფე||ლიგანფე — სახელი აგამფე ზმნის მოქმედებისა — აწყობა საქსოვი დაზგის.
- ლინტულწლი — სახელი ანტულწლი ზმნის მოქმედებისა — ორი თითისტარიდან ორწვერად გადახვევა ძაფის.
- ლითუდი — სახელი ათუდი ზმნის მოქმედებისა — ძაფის დახვევა გარკვეული წესით საქსოვისათვის — დაქსელვა.
- ლისდგუი — სახელი ასდგუი ზმნის მოქმედებისა — დაწნვა (ძაფის).
- ლინჩდწლი — სახელი ანჩდწლი ზმნის მოქმედებისა — შერევა ბევრის (ძაფის).
- ლიბძღენე — სახელი აბძღენე ზმნის მოქმედებისა — ხელით გაწეწვა ძაფის.
- ლილთე — სახელი ალთე ზმნის მოქმედებისა — რთვა ძაფის.
- ლინჩრე — სახელი ანჩრე ზმნის მოქმედებისა — ორი ან რამდენიმე ძაფის შერეხვა, დაძახვა.

სამეურნეო იარაღები

საჭ	(-ჭაშ/-ჭიშ, საჭარ)	— მარხილი.
საჭა თხტიმ	(-იშ, თხუშარ)	— მარხილის თავი (წინა ნაწილი).
საჭა თხტიმი ლეშ	(-იშ, ლოშარ)	— საბელი: მარხილის თავის შესაკრავი.
საჭა მარკლარ	(-იშ)	— მარხილის ტოტები: დამაგრებულია მარხილის უღელზე.
საჭა უღლა	(-აშ, -არ)	— მარხილის უღელი.
საჭა კიშხ	(-იშ, კეშხარ)	— მარხილის ფეხი.
საჭა ოსპერ	(-იშ, -აღ) — მარხილის ხიდი (დანდალი): მარხილის ფეხების (ძირის) შესაკრავი ოთხკუთხა ლარტყა.	
საჭა ფაკუნა	(-აშ, -არ) — მარხილის ლეკვი: ხის სოლები, ჩარკობილია მარხილის ფეხებში, ზემოდან გადაებულია ხიდები (ლარტყები).	
საჭა ნაწურხუნ	(-იშ, -აღ) — ხის ღლეერკი, ნაგრები: დამაგრებულია მარხილის ფეხებზე.	
წირხ	(-იშ, -აღ) — ხის ღლეერკი.	
ღანწუთხა	(-აშ, არ) — სამაგრი: ამაგრებს ნაგრებს (ნაწურხუნ) მარხილის ფეხზე, წნელისაა.	
ფარცხ	(-იშ/-აშ, -აღ) — ლასტი: ხის წკრილი ტოტები და სამგან დაგრებილი წნელებით დამაგრებული, დაფენილია მარხილზე ზემოდან, იყენებენ სხვადასხვა დანიშნულებით.	
ფარცხა ფატარ	(-იშ)	— ლასტის ჯოხები.
ულლა, ულლა	(-აშაშ, არარ)	— უღელი.
ფარფ	(-იშ, ფარფაღ)	— ფარფლი: უღლის ხის აწეული ფართო ნაწილი, კიდე.
ლასტმან	(-იშ, -არ) — ჩასარკობი: ტაბიკი — უღელში წყვილ-წყვილად არის ჩაყრილი საქონლის შესაბმელად.	
თხუბ	(-იშ, -არ) — აბური, კანათის თოკია ტაბიკების გადასაბმელად.	
წემაშ	(-აშიშ, -აშარ) — ქაბანი (ტყავისაა).	
ლეთხუშარ	(-იშ, -აღ) — კანათის თოკი ხარების რკებზე ჩამოსაცმელად, საბელი.	

ლაქნირ	(-იმ, -ვლ) — არნადი: კალოზე ბზისა და ხორბლის მოსახვეტი, შესახვეტი იარაღი, არის ხელის და ხარებზე მისაბმელი.
ლაქნირი ლაგუდირ	(-იმ, -ვლ) — არნადის სახელური.
ლაქნირი მარკლარ	(-იმ) — არნადის ტოტები.
ლანწიშ	(-იმ, -ვარ) — კავი (აჩაჩა) — მიწის სახვნელი ძველებური იარაღი.
მკრა	(-ვშ, -ვლ) — სახნისი (რკინისა).
ქუჯ	(-იმ, -ვარ) — ხელნა (კავის).
ტუეტი ლაგუდირ	(-იმ, -ვლ) — ხელის მოსაკიდებელი (კავის).
ბერ	(-იმ, -ვლ) — კავის ქუსლი (ფრთა): ბელტის გადასაბრუნებელი ხის ფიცარი.
ძუჰე (ზუჰე)	(-ემიშ, -ჰოლ) — კავის მოხრილი მხარი.
წემშ	(-მშიშ, -მშვარ) — ჯამბარა, ტყავის ღვეერჭი, რომლითაც უღელს აბამენ კავზე.
წემში ლაბშ	(-ბმიშ, -ბმვარ) — ტყავის ღვეერჭის დასაბმელი.
ლალშ	(-იმ, -ვარ) — სათესლე ჭურჭელი: მოგრძო კალათაა, ჩიგ ჩაფენილი აქვს რამე, თესლი რომ არ დაიბნეს.
ლალში ლაბშ	(-იმ, -ბმვარ) — სათესლე გოდრის საბელი, თოკია. შიგ მარცხენა ხელს გაუყრიან და ისე იჭერენ, მარჯვენათი თესლს აბნევენ.
ზერდ	(-იმ, -ვლ/-ვარ) — პირზე ასაფარებელი ხარის, ყველის საწურიც არის, ერთნაირადაა მოწნული.
ფიწალ	(-წლიშ, -წლვარ) — ფიწალი (ხისაა), რკინის სამთითა თუ აქვს, რკინის ფიწალს (ბერჟე ფიწალ) ეძახიან.
ფიწლი ქუემ	(-იმ, ქომვარ) — ფიწლის ტარი.
ფიწლი ქემრალ	(-მრიშ) — ფიწლის „ცრემლები“ — სამთითა.
ლამშუნან ლწნირ	(-იმ, -ვლ) — მარცვლის გასანიავებელი ნიჩაბი. ლიმშუნე — ნიჩბით განიავება მარცვლის.
ლანლა	(-ვშ, -ვარ) — შესაშვერი ჭურჭელი: მოწნულია თხილის ღეროს კანისგან. გამოფენილი აქვს კანაფის ქსოვილი (ლანლა ბიდ), ამით მიაქვთ მარცვალი წყალზე; ჩაყრიან სარეცხ გობში (ლანშუდიან ღუმებ). ფუჟე (ყიჯბვარ) მარცვალს ზევით მოიტვიტოვებს, შემდეგ შესაშვერს შეუშვერენ და საცობს ამოაძრობენ გობს. მარცვალი შესაშვერში ჩაიყრება.

ლგმდიქ	(-დქიმ, -დქარ)	— ფოცხი. ხმარობენ თივის შესაგროვებლად (ლაფანცხლ).
ლგმდქი ქუმე	(-იმ, კომარ)	— ფოცხის ტარი.
ლგმდქი შდგქარ	(-ქრიშ)	— ფოცხის კბილები.
ლგმდქი ქიპ ლანგქარ	(-იმ, -ქარანლ)	— ფოცხის ძაფი დასამაგრებლები, ახლა მავთულისაა.
ბერგ	(-იმ, -ანლ)	— თოხი.
ბერგი ლანდარ	(-იმ, -დარანლ)	— თოხის ტარი.
კადა	(-ანშ, -ანარ)	— ნაჯახი. ნაჯახის ტარსაც ლანდარ ჰქვია და არა ქუმე.
მერჩილ	(-ჩილმ, -ჩლარ)	— ცელი.
მერჩილი ლანჯ	(-იმ, -ანარ)	— ცელის ტარი.
გინდრუშან	(-ანშიმ, -ანანლ)	— ცელის ხელის მოსაქიდებელი
მერჩილი ყურიყუშ თოდან	(-ანიშ, -ანანარ)	— ცელის სალტე, პირის დასამაგრებელი.
მერჩილი თალ	(-იმ, -ანარ)	— ხის პატარა სოლი რკინის სალტეში ჩარკობილი.
მერჩილი სხაბ	(-ანშ/-იმ, -ანარ)	— ცელის სალტის დასამაგრებელი.
მერჩილი ლანშერ	(-იმ/-ანშ, -ანლ)	— ცელის სალესი.
მერჩილი ყალანე	(-ლყიმ, -ლყარ)	— ხის სალესი ცელის სალესად. ხმარობდნენ ძველად, ქვიშას უსვამდნენ და იმით ულესადენენ პირს. ქვიშა წყლიანი ქურკლით მიჰქონდათ, ის ცელს არ ცვეთდა, სალესი ქვა კი ცვეთს.
ჯაუ	(-ანშიმ/-ანანშ, -ანანარ)	— ჯაგრისი: აგროვებდნენ მარცვალს დერეფანზე. ღორის ჯაგრისაა.
ჯაან ლანგუდირ	(-იმ, -ანლ)	— სახელური, ჯაგრისის ხელის მოსაქიდებელი.
ძაგუ	(-ანშიმ, -ანანარ)	— ჯაგარი.
ცხგრილ	(-ჩილმ, -ჩლარ)	— ცხრილი, ბადურა ხორბლეს ულის გასაწმენდად. ამოკრულია თხელი ფიცრის რკალზე.

ზედსართავები

ხოჩა	(ხოჩილ, მაჩნენე)	— კარგი.
ხოლა	(ხოდრა, მადრნენე)	— ცუდი.
ხოშა	(ხოშილ, მაშენე)	— დიდი, უფროსი.
ხოხურა	(ხოხურნლ, მაჰურნენე)	— პატარა, უმცროსი.
გუინან	(ხოგუინან, მანგუინენე)	— გვიანი.
კვლთხი	(ხოკვლათხა, მაკვლათხე)	— მაღალი.
დამბალ	(ხოდგმბალა, მადგმბალე)	— დაბალი.
მეგრე	(ხონგრა)	— მსხვილი.
ნეცინ	(ხონცინა, მანცინე)	— წვრილი.
ნეწუილ	(ხოწუილა)	— წვრილი.
სრიბ	(ხოსრიბა, მესრიბ)	— მრუდე.
სკიბ	(ხოსსკება, მანსკებე)	— მჭიდრო.
მამური	(ხომმარა, მამმარე)	— ფართო.
ნახუწი	(ხოწხუწა, მანხუწე)	— ვიწრო.
ლუგტუარ	(ხოლგტუარა, მალგტუარე)	— მსუქანი.
მეჩხფე	(ხოწჩხფა)	— გამხდარი.
ზესყი	(ხოზესყა, მანსესყე)	— ნეღლი.
ფერი	(ხომფეა, მანმფე)	— ხმელი, გამხამარი.
მეჭი	(ხომჭა)	— მწიფე.
უშა	(-ანუ, უშანლა)	— მკვანვე.
გუანმი	(ხოწგუანმი)	— მძიმე.
ჭანმი	(ხომჭანმი, მანჭანმი)	— მსუბუქი.
გუეში	(ხოგუეშილა, მანგუეშილე)	— საესე.
ჭანრი	(-ანრი, -ანრალ)	— ცარიელი.
ფუჟუი	(ხომფუჟუა, მანმფუჟუე)	— მშრალი.
მეჟირ	(ხომჟირა)	— სველი.
სგელ	(ხოწსგელა, მანსგელე)	— სქელი.
დეთხელ	(ხოდეთხელა, მანდეთხელე)	— თხელი.
სკორდი	(ხოლსკორდი, მალსკორდე)	— ღრმა.
მანხე	(ხომანხა, მანანხე)	— ახალი.
ჩუინელ	(ხოჩუინელა, მანჩუინელე)	— ძველი.
ჩორდი	(ხოჩორდა, მანჩორდე)	— გრძელი.
მეკუშდე	(ხოწკუშდე)	— მოკლე.
მეგამე	(ხოწგამე)	— გამძლე, მანგარი.
ბეგი	(ხობეგა)	— მანგარი.
მანშგუე	(ხოწმანშგუე)	— რბილი.
მეცხი	(ხომცხა, მანმცხე)	— ცივი.
ტებდი	(ხოტებდილა, მანტებდილე)	— თბილი.

მუქხუტი	(ხომქუხუტა, მამქუხუტე)	— ტკბილი.
მგნიმ	(მამხგმე)	— მწარე.
კოქოლ, კოტოლ	(-აშ/აშ)	— პატარა, ცოტა, მცირე.
ხუნა, ხუნა	(-ჰნიშ/-ჰნიშ)	— ბევრი, მრავალი.
წყელიან	(ხოწყელიანა)	— წმინდა, სუფთა.
წიღარ	(-იშ, დარარ)	— ქუჩყიანი, მწვირიანი.
თუეთენე	(ხოთთუენა, მათთუენე)	— თეთრი.
მეშხე	(ხომშხა, მამშხე)	— შავი.
წგრნი	(ხოწგრანა, მაწგრანე)	— წითელი.
დგრეი	(ხოდგრეი)	— ლურჯი, მწვანე.
ქგრელ	(ხოქგრელა)	— ქრელი.
ფარჰ	(-იშ, ფარჰაშ)	— რუხი, ნაცრისფერი.
კჰამაშ	(-აიშ, -აშარ)	— კვამლისფერი.
რგჰი	(-იშ, -აშ)	— ნათელი.
ბური	(-იშ/-აშ)	— ბნელი, ბური.
მეჩი	(ხომჩა)	— მოხუცი.
თუელიან	(-იშ, -ლიანარ)	— ქვეიანი, ტვინიანი.
ლგსოყე, ლუსოყე	(-ეშიშ, ყაშე)	— სულელი, გიჟი.
ხოჩა ლესგდი	(-იშ, -არ)	— ლამაზი, კარგი შესახედავი.
თხაშიან	(-იშ, -არ)	— შურიანი.
ბაქარაშ	(-ქარაშ, -ქარაშაშ)	— ბაქია, მეტყულია.
მახლიან	(-იშ, -არ)	— მოხერხებული, მცოდნე.
გოგო	(-გუეშ, გოგოლარ/-გუარ)	— ლაჩარი.
ჰაშნილარ	(-იშ, -აშ)	— აფრენილი.
ჰარია	(-აშ, -აშ)	— გულთმისანი.

დრო

ლადალ	(-დლიშ, -დღარ)	— დღე.
ლალი		— დღეს.
ლეთ	(-იშ, -არ)	— ღამე.
ჰამ	(-აშ, -არ)	— დილა.
ძინარ	(-ნრიშ)	— დილა.
ლეჭერმანშ	(-შიშ)	— განთიადი, რიყრაყი.
ლირჰანლ	— სახელი ირჰანლ ზმნის მოქმედებისა	— გათენება.
ნარჰი	(-ჰიშ)	— სინათლე.
მუბჰირ მუბირ	(-იშ)	— სიბნელე, ბნელი.
ლიბჰრე	— სახელი აბჰრე ზმნის მოქმედებისა	— დაღამება.
ლიბჰრანლ	— სახელი იბჰრანლ ზმნის მოქმედებისა	— შებინდება.
ლიმბოზანლ	— სახელი იმბოზანლ ზმნის მოქმედებისა	— მოსაღა- მოვება.
იტალადალ	(-დლიშ) — მუღამ, ყოველთვის, სამუდამოდ	(ევას დლიდან).
დემჰიქჰა	უარყ. ზმნს.	— არასოდეს.
შომა	ზმნს.	— როდის.
შომჰანდ	ზმნს.	— როდესაც, როცა.
ისგლადალ	(-დლიშ, -დღარ)	— შუადღე.
ნაბოზ	(-ბჰჰანშ/ბჰჰანშ, -ბჰჰანარ/ბჰჰანარ	— საღამო.
ისგლეთ	(-იშ, -არ)	— შუალამე.
ლანთ	(-აშ)	— გუშინ.
ლანთას სგჰებნე	ლადალ (-დლიშ)	— გუშინწინ.
მეხარ	(მეხარიშ)	— ხვალე.
მეხარ	ზმნს.	— ხვალ.
მეხარეჩხან	ზმნს.	— ზეგ.
აშხჰ რაკს	ზმნს.	— ერთ წუთში.
იტანდგარან იტანგდგარან	ზმნს.	— ძველიდანვე, იმთავითვე (ევას დროიდან).
ჰჰინანგდნარან	ზმნს.	— ძველი დროიდან.
დოსგ'დ', დოსდ	ზმნს.	— ადრე.
გჰინანდ	ზმნს.	— გვიან.
ათხე	ზმნს.	— ახლა.
ამუნლო	ზმნს.	— ამის შემდეგ.
ეჩანლო	ზმნს.	— შემდეგ, მას შემდეგ.
ნაგზი	(-აშ, -არ)	— კვირა (კვირის 7 დღე)
დჰეშდიშ	(-დშიშ)	— ორშაბათი.

თახაშ	(-იშ/-ხშიშ)	— სამშაბათი.
ჯემაშ	(-მშიშ)	— ოთხშაბათი.
ცაშ	(-იშ)	— ხუთშაბათი.
ჟებიშ	(-იშ)	— პარასკევი.
საფტინ	(-იშ)	— შაბათი.
მიშლადალ	(-დღიშ, -დღარ)	— კვირა, კვირადღე.
თეჟ	(-იშ, თოჟარ)	— თვე.
ზაჟ (-აშ/ზაიშ/ზაჟაშ/ზაჟიანაშ, ზაჟარ)		— წელი.
ლინთჟ	(-ჟიშ, -ჟარ)	— ზამთარი.
ლუფხჟ კაბლუფხჟ	(-ჟაშ)	— გაზაფხული.
ზაჟლადალ	(-დღიშ, -დღარ)	— ზაფხული.
მუჟლჟერ	(-ღჟრეშ)	— შემოდგომა.

განმარტებები ლატალურ ტექსტებთან დაკავშირებით¹

„ლატალურის თავისებურებანი ორ ჯგუფად იყოფა. პირველ ჯგუფში შემავალი თავისებურებები მას საერთო აქვს ბეჩოურთან, მეორე ჯგუფში შემავალნი კი სპეციფიკურია ლატალურისათვის, არ გვხვდება არც მესტიურ-ლენჯერულში და არც ბეჩოურში.

ლატალურისათვის სპეციფიკურია:

ფონეტიკიდან: 1. წინაენისმიერ ხშულთა ასიმილაცია აფრიკატებთან. 2. ასიმილაცია ნარნარა ბგერებს შორის. 3. ბგერის დაკარგვა. 4. აფრიკატიზაცია. 5. ზოგი სიტყვის ფონეტიკური სახეობა.

მეტყველების ნაწილთა აგებულების მხრივ: 1. ნაცვალსახელები — აჯი, შგენ. 2. ზმნისართები — ამაქა, ამაჩუნ, აშქა, ეშქას, აჯანდ, შოალნოშ, იმა (იმა მოდ). 3. ნაწილაკი — ეჯნარ/ეჩნარ.

მორფოლოგიაში: 1. პირობითის წარმოება ელ სუფიქსით (უკავ-შირდება ლენჯერულ რლ-ს). 2. კავშირებითი პირველის წარმოება ელ სუფიქსით, რომელიც დაცულია არა მხოლოდ ე ხმოვანფუძიან, არამედ თანხმოვანფუძიან სახელებთანაც. 3. დამხმარე ზმნის ნამყოში უ-ს დაკარგვა.

სიტყვაწარმოებაში: ხოდრა ზედსართავის აღმატებითი ხარისხი — მადრე.

ლექსიკაში: ზოგიერთი სიტყვა.

სინტაქსში: მსაზღვრელ ნაწილაკად ე-ს გამოყენება.

ლატალურს ბეჩოურთან საერთო აქვს:

ფონეტიკაში: 1. მეტათეზისის შემთხვევები. 2. ბგერის დაკარგვა. 3. ბგერის გაჩენის შემთხვევები. 4. ზოგი სიტყვის ფონეტიკური სახეობა.

მეტყველების ნაწილთა აგებულების მხრივ: 1. თვლის ოცობითი სისტემა. 2. ნაცვალსახელები — ალი, ეჯი, ჯი. 3. ზმნისართები: გ-თი (იმეგ, ამეგ) და შ-თი (ეშთე, აშთე) შედგენილი, ნენსგა, ჩიქი, 4. კავშირი — ედო/ოდო. 5. ნაწილაკი — ეე, უ (შდრ., ბეჩ. უუ).

მორფოლოგიაში: 1. უ ნიშნიანი მიცემითის ხშირი ხმარება. 2. ნათესაობითში (ე)შიშ დაბოლოება თანხმოვანფუძიან სახელებთან. 3. ზოგი სახელის ბრუნვათა ფორმები: ჯინემ, შიჩემ, იშემდ, უშხუარიმ, შდუგუმე. 4. მრავლობითის არ სუფიქსის უდისიმილაციოდ ხმარება. 5. S₁პირის ნიშნის მიერ პრევერბის ა-ს ასიმილაცია. 6. I სერიის თურმეობითი წარმოება. 7. I სერიის თურმეობითი II-ის წარმოება. 8. საშუალ-ვნებითი გვარის ზმნებთან კავშირითი წარმოება. 9. დამხმარე ზმნის

¹ მოგვყავს მოკლე დასკვნა თ. შარაძენიძის გამოკვლევიდან: შარაძენიძე თ. სვანური ენის ლატალური კილოკავის ზოგიერთი თავისებურება. (წაკითხულია მოხსენებლად ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართველურ ენათა განყოფილების სხდომაზე 1946 წ.). იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XVII, თბ, 1970, გვ. 45-81.

მრავლობითი რიცხვის პირველსა და მეორე პირში უ-ს არ გამოვლენა და დამხმარე ზმნის კავშირებითის წარმოება.

სიტყვაწარმოებაში: ჭერობითი რიცხვით სახელთა და მასდარისაგან დროის აღმნიშვნელ სახელთა წარმოება.

ლექსიკაში: ზოგიერთი სიტყვა.

სინტაქსში: ალი, ეჭი მსაზღვრელ ნაცვალსახელთა ხმარება ბოლო ხმოვნის ჩამოუცილებლად“.

მთქმელები¹

ქვერჯა გვიჩიანი — 70 წლის, ლატალელი: 1, 19.

ქვერჯა გვიჩიანი, საულ ფარჯიანი, ლატალელები: 61.

რაისა ხარძიანი — 50 წლის, მასწავლებელი, კალელი: 9, 16.

საშა გუჭევიანი — 67 წლის, საშუალო განათლებით, მულახელი: 62.

მიხეილ ჩართოლანი — 70 წლის, ეთნოგრაფი, მესტიელი: 8, 13, 15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 56, 57, 58, 59, 60.

ნინა ჩართოლანი — 65 წლის, საშუალო განათლებით, მესტიელი: 2, 5, 14, 26, 27, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55.

სოსო ჩართოლანი — 74 წლის, სკოლის დირექტორი, მესტიელი: 6, 31, 36, 37, 43.

ამბაკო ჩართოლანი — 77 წლის, გლეხი, მესტიელი: 28, 29, 30, 32, 33, 44.

დიანოზ ნაკანი — 65 წლის, გეოლოგი, მესტიელი: 20, 21.

სოსო ფილფანი — 60 წლის, უმაღლესი განათლებით, ლენჯერელი: 34, 35.

ოლია ფარჯიანი — 65 წლის, გლეხი, ლატალელი: 3, 4, 7, 10, 11, 12.

¹ მთქმელების წლოვანება აღნიშნულია ჩაწერის მომენტში. ციფრებით აღნიშნულია ტექსტების ნომრები. 1, 19, 61 ტექსტი ჩაწერილია თ შარაძენიძის მიერ 1945 წელს ლატალში დანარჩენი ტექსტები ჩაწერილია ნ.ჩართოლანის მიერ 1983-90 წლებში.

შემოკლებათა განმარტება

ბზ.	— ბალსზემოური დიალექტი.
ბქვ.	— ბალსქვემოური დიალექტი.
ბრ.	— ბრუნვა.
ე.წ.	— ეგრეთ წოდებული.
ზსვ.	— ზემოსვანური.
ლნტ.	— ლენტეხური დიალექტი.
ლშხ.	— ლაშხური დიალექტი.
მრ.რ.	— მრავლობითი რიცხვი.
მხ.რ.	— მხოლოდობითი რიცხვი.
საარვ. ქც.	— საარვისო ქცევა.
საზ. ქც.	— საზედაო ქცევა.
სახ. ბრ.	— სახელობითი ბრუნვა.
მოთხრ. ბრ.	— მოთხრობითი ბრუნვა.
მიც. ბრ.	— მიცემითი ბრუნვა.
ქეგლ.	— ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.
ქვსვ.	— ქვემოსვანური.
შდრ.	— შეადარე.
ძვ. სტ.	— ძველი სტილით.
წმ.	— წმინდა.

გამოყენებული ლიტერატურის სია:

- აბულაძე ი, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ. 1973.
- ბედუქაძე ს, წყლით მბრუნავი წისქვილები არაგვის ხეობაში, თბ. 1960.
- ბერძენიშვილი, ჯავახიშვილი, ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, თბ. 1946.
- ბარდაველიძე ვ, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალწლის ციკლი, ა.შანიძის რედაქციით, თბ. 1939.
- ბარდაველიძე ვ, ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, თბ. 1953.
- ბარდაველიძე ვ, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი. ახალწლის ციკლი. ლიფანალი, კვიდრიშობ, ჩალგარობ. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ. VI, თბ. 1953.
- ბარდაველიძე ვ, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, ლეთაება ბარბარ-ბაბარ, თბ. 1941.
- ბარდაველიძე ვ, სვანური საგალობელი „ბარბალ დოლაში“, ენიშვის მოამბე, V-VI, თბ. 1940.
- ბარდაველიძე ვ, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, IV, დან დეცემ, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, V, თბ. 1951.
- ბარდაველიძე ვ, Бардавелидзе В, Главное божество древнегрузинского пантеона Гмерти, Вопросы Этнографии Кавказа, Тб., 1952.
- ბოკორიშვილი ლ, ოქრომჭედლობა სვანეთში, აკადემიის მოამბე, VII, №5, თბ. 1946.
- გაგუა კ, დრონაკლი ზმნები სვანურში, თბ. 1976.
- გარდაფხაძე-ქიქოძე ფ, ქართული ხალხური დღეობები (რაქა-ლეჩხუმი), თბ. 1955.
- დონდუა კარბ, სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი (ლაშხური დიალექტი). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ალექსანდრე ონიანმა, თბ. 2001.
- თოფურია ვ, სვანური ენა, I, ზმნა, შრომები I, თბ. 1967.
- თოფურია ვ, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, შრომები, III, თბ. 1977.
- თოფურია ვ, ქალდანი მ, სვანური ლექსიკონი, თბ. 2000.
- თოფურია ვ, გიგინეიშვილი ივ., ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, ვ. თოფურიას რედაქციით, თბ. 1968.
- კითხვარი ქართული დიალექტოლოგიური ატლასის მასალისათვის, შეადგინეს: ა.კიზირიამ, ი.ქავთარაძემ, მ.ჭაბაშვილმა, თ.უთურგაიძემ. რედაქტორები: ქ.ლომთათიძე, შ.ძიძიგური, თბ. 1984.

- მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის, აკად. ივ. ჭავჭავაძის საერთო რედაქციით, 5 ტომად: აღმშენებლობა და ავეჯი, ტ. I, თბ. 1976. მექურქლეობა, ტ. II, ნაწ. I, თბ. 1979. ტანისამოსი, ტ. III, ნაწ. I, თბ. 1983. მესაქონლეობა, ტ. IV, ნაწ. I, თბ. 1987. სოფლის მეურნეობის დარგები, ტ. IV, ნაწ. II, თბ. 1987.
- ნიჟარაძე ბეს. (თავისუფალი სვანი), ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. I, II. რედაქტორი ა. შანიძე. ტექსტში ნახმარი სვანური ტერმინებისა და გამოთქმების ლექსიკონი ეკუთვნის მჩართოლანს, თბ. 1962, 1964 წწ.
- ორბელიანი სულხან-საბა, სიტყვის კონა. გამოსაცემად მოამზადა ი. აბულაძემ. თხზულებანი, ტ. IV₁, IV₂, თბ. 1962.
- სარგველაძე ზ, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ. 1995. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. მთავარი რედაქტორი არნაქიქობაევა, რედაქტორი მ. ჭაბაშვილი, ერთტომეული, თბ. 1986.
- ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, მთავარი რედაქტორი ირ. აბაშიძე, ტ. XI, თბ. 1987.
- ქალდანი მ, სვანური ენის ფონეტიკა, I, უმლაუტის სისტემა სვანურში, თბ. 1969.
- შანიძე ა, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბ. 1973.
- შანიძე ა, უმლაუტი სვანურში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბ. 1957.
- შარაძენიძე თ, სვანური ენის ლატალური კილოკავის ზოგიერთი თავისებურება, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება XVII, თბ. 1970.
- შარაძენიძე თ, უარყოფითი ნაწილაკები სვანურში, იკე, I, თბ. 1946.
- შარაძენიძე თ, ცოცხალი ენის განვითარების შესწავლისათვის (სინქრონია-დიაქრონიისა და სტატიკა-დინამიკის ურთიერთობასთან დაკავშირებით), თანამედროვე ენათმეცნიერების თეორიული საკითხები, თბ. 1972.
- შარაძენიძე თ, სვანური ენა, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადეული, XII, თბ. 1985.
- ჩანტლაძე ი, ქართველოლოგიური ძიებანი, თბ. 1992.
- ჩართოლანი მ, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბ. 1961.
- ჩართოლანი ნ, ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისტემები ქართულში სხვა ქართველურ ენებთან შედარებით, თბ. 1985.
- ჩართოლანი ნ, ჰანს ფოგტი, თბ. 2000.
- ჩიმაკაძე ნ. თავისუფალი სვანეთი, ე.თაყაიშვილის რედაქტორობით, ძველი საქართველო, ტ. II, ტფ. 1913.

- ჩიქობავა არნ, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფ. 1983.
- ჩიქობავა არნ, ზოგადი ენათმეცნიერება, II, ძირითადი პრობლემები, მეორე გამოცემა, თბ. 1983.
- ქუმბურიძე ზ, მყოფადი ქართველურ ენებში, თბ. 1986.
- ჯავახიშვილი ივ, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, I, მშენებლობის ხელოვნება ძველ საქართველოში, თბ. 1946.
- ჯავახიშვილი ივ, ქართველი ერის ისტორია 1, თბ. 1928.
- ჯავახიშვილი ივ, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, I², თბ. 1930.
- Март Н.Я. Из поездок в Сванию. Христианский Восток, т. II, вып I, С Пб., 1913.
- Март Н.Я. Из Пиренейской Грузии. Избранные работы, т. IV, Ленинград, 1937.
- Март Н.Я. Извлечение из сванско-русского словаря, Петроград, 1922.
- Мюллер М, Лекции по науке о языке, СПб. 1865.
- Vogt H, Grammaire de la langue géorgienne, Oslo. 1971.

დამოწმებული ტექსტები

- დავითიანი ალექსი, სვანური ანდაზები, ა.შანიძისა და მ.ქალდანის რედაქციით, თბილისი, 1973.
- ონიანი არსენა (არსენა ჯონძან), მეგმარეშ ი ბალხარე ჟახნლე ხორაჯ, МЯЯ, VIII, Петроград, 1917.
- ონიანი არსენა (არსენა ჯონძან), ლუშნუ ამბჯარ ლგლამხუ შუმი ნინშე, МЯЯ, IX, Петроград, 1917.
- სვანური პოეზია, I, სიმღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს ა.შანიძემ, ვ.თოფურიამ, მ.გუჭეჭიანმა, თბილისი, 1939.
- სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსზემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა.შანიძემ და ვ.თოფურიამ. თბილისი, 1939.
- სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსქვემოური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა.დავითიანმა, ვ.თოფურიამ, მ.ქალდანმა, რედაქტორი ვ.თოფურია. თბილისი, 1957.
- სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს ვ.თოფურიამ და მ.ქალდანმა, თბილისი, 1967.
- სვანური პროზაული ტექსტები, IV, ლაშხური კილო, ტექსტები შეკრიბეს არსენა ონიანმა, მაქსიმე ქალდანმა და ალექსანდრე ონიანმა, რედაქცია გაუკეთეს მაქსიმე ქალდანმა და ალექსანდრე ონიანმა, თბილისი, 1979.
- სვანური ენის ქრესტომათია, ტექსტები შეკრიბეს ა.შანიძემ, მ.ქალდანმა და ზ.ქუმბურიძემ. ა.შანიძისა და მ.ქალდანის რედაქციით, თბილისი, 1978.
- სვანური ტექსტები, ქართველური მემკვიდრეობა, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, ქუთაისი, 2001.
- კორძაია არსენ, სვანური ანდაზები, ლაპრაკლ ვრი... თბილისი, 2000.
- სვანური ენის მასალები, Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа, вып. X, Тфл. 1890. вып. XVIII, Тфл. вып. XXXI, Тфл. 1902.

სარჩევი

წინასიტყვაობა

3

I რელიგიური დღესასწაულები

1.	ლუშნუ ღგნდარ	სვანური დღესასწაულები .	10-11
2.	ღგნდარუ	დღესასწაულები	24-25
3.	შობ	შობა	28-29
4.	ზუმბა	ახალწელი	30-31
5.	ლიმპარ	ლამპრობა	32-33
6.	ლიქურეში	ლიქერეში	34-35
7.	ლიღუმესარი	ლიღუმესარი	36-37
8.	ლიტყირატი	„გაშიშვლება“	40-41
9.	უფლიშ	უფლისი	42-43
10.	უფლიშიერ	უფლისობა	44-45
11.	ქაშუშთობ	ქაშვეთობა	46-47
12.	ელიობ	ელიობა	48-49
13.	ლიღუნტარი	ხობობა	52-53
14.	პარკრდღშ	ბეტრე-პავლობა	54-55
15.	ახანახა	ახანახა	56-57
16.	ჭელიშ	ჭელიში	58-59
17.	ლიგურკე	კვირიკობა	60-61
18.	ლიჩანიშობ	ლიჩანიშობა	64-65

19.	II. ცრუ რწმენები		68-69
-----	------------------	--	-------

III. მშენებლობა და სვანური სახლი

20.	ლიგმალ	მშენებლობა	72-73
21.	ლაგმალემდ საქირო ბარგ	საშენებლად საქირო მასა- ლა	74-75
22.	ლუშნუ ქორ	სვანური სახლი	76-77
23.	ლუშნუ ქორ ლიდწყე	სვანური სახლის გაწყობა	84-85
24.	ლუშნუ ქორ	სვანური სახლი	86-87
25.	ლკყარ	სახურავი	88-89

IV საქმიანობა

26.	ქორა ლეშდბარ	სახლის სამუშაოები	90-91
27.	ლუაჟრე ლეშდბარ	კაცების სამუშაოები	92-93
28.	გიმი ლიზნანი	მიწის მოვლა	94-95
29.	ლიქმე	თიბეა	96-97
30.	ლიკლატი	ლეწვა	98-99
31.	ლიწნი-ლილაში ი ეჩი ბარგ	ხვანა-თესვა და მისი იარაღები	100-101
32.	ლაქმათე ლიზი	საშოვარზე წასვლა	104-105
33.	ლიპრაყი	არყის გამოხდა	106-107
34.	ლათხუიართე ლიზი	სანადიროდ წასვლა	108-109
35.	ლითხვიარ	ნადირობა	110-111
36.	ლაშქდამ	სამქედლო	112-113
37.	ლიშქალი	ქედვა	114-115
38.	ქენამ	კანაფი	116-117
39.	თაქურე ლისყენე	თოკების გაკეთება	118-119
40.	ლაშყი ლისყენე	გოდრის გაკეთება	120-121
41.	ტუფ	ტყავი	122-123
42.	ეჩიშხა	სარევი ჯოხი	124-125
43.	ლექურე	წისქვილი	126-127
44.	კუმში ლირდუნე-ლიზნანი	საქონლის ყოლა-მოვლა	130-131

ლეზურალ ლეშდბარ: საქალო(სადიაკო) სამუშაოები:

45.	დირი ლინყე ი ლიზნანი	პურის ცხობა და მოვლა	132-133
46.	ლიყელი	ყველის ამოყვანა	134-135
47.	ლალდგრ	საკვეთი	136-137
48.	ლაშგ-ლაყელი ლიმზგრ	საწველ-საკვეთის ლოცვა	138-139
49.	ლაჭმარ	საქსოვი (დაზგა)	140-141
50.	მატყი ლიშდბუნე	მატყლის დამუშავება	142-143
51.	ლიჯიმ	ქსოვა	144-145
52.	ფაყუნ ლიჩუმე	ქუდის გაკეთება	146-147
53.	საპნი ლისყენე	საპნის გაკეთება	148-149

V. ზნე-ჩვეულებანი

54.	ლიწინლ	გათხოვება	150-151
55.	ხეხუმი ლიყდანი	ცოლის დანიშვნა	152-153
56.	კიშხი ლიფშტლუნლ	ფეხის ახსნა	156-157

57.	ლრჱიწლ	მოყვანა	158-159
58.	ლიწური	სისხლის აღება	160-161
59.	გტეში ლიქტე	საქმის გადაწყვეტა	162-163
60.	ლიმორტე	გასამართლება	164-165
61.	ლიმენტლ	ამოშანთვა	166-167
62.	ლღგჳრი ლიმღლტიშ წეს	მკედრის დამარხვის წესი	168-169

VI. სვანურ დღესასწაულთა კალენდარი 174

VII. ლექსიკა

ნათესაური ურთიერთობის ამსახველი სახელწოდებები	182
ადამიანის სხეულის ნაწილები	184
სამოსი	186
შინაური ცხოველები	188
გარეული ცხოველები	190
შინაური ფრინველები	191
გარეული ფრინველები	192
მწერები	193
ქვეწარმავალი	194
ფრინველების, ცხოველების ბინები	195
სამყარო	196
ტყე, მცენარეები	197
მესაქონლეობასთან დაკავშირებული სახელწოდებები	200
საქმელები	202
ქსოვასთან დაკავშირებული სახელწოდებები	203
სამეურნეო იარაღები	205
ზედსართავები	208
დრო	210
განმარტებები ლატალურ ტექსტებთან დაკავშირებით	212
მთქმელები	214
შემოკლებათა განმარტება	215
გამოყენებული ლიტერატურის სია	216
დამოწმებული ტექსტები	218